

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslami Bilimleri Anabilim Dalı

**EKMELEDDİN EL-BÂBERTÎ'NİN İTİKADÎ GÖRÜŞLERİ VE
KİTÂBÜ'L-İRŞÂD ADLI ESERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Rıdvan BÜYÜKDEVECİ

Sivas
Ağustos-2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslami Bilimleri Anabilim Dalı

EKMELEDDİN EL-BÂBERTÎ'NİN İTİKADÎ GÖRÜŞLERİ VE
KİTÂBÜ'L-İRŞÂD ADLI ESERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Rıdvan BÜYÜKDEVECİ

Tez Danışmanı
Prof.Dr. Mehmet BAKTİR

Sivas
Ağustos-2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Tezin Başlığı : Ekmeleddin el-Bâbertî'nin İtikadî Görüşleri ve Kitâbü'l-İrşâd Adlı Eserinin Değerlendirilmesi
Savunma Tarihi : 06.08.2019
Danışmanı : Prof. Dr. Mehmet BAKTIR

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Prof. Dr. Mehmet BAKTIR

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÇELİK

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Halil ÖZTÜRK

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Rıdvan BÜYÜKDEVECİ tarafından hazırlanan Ekmeleddin el-Bâbertî'nin İtikadî Görüşleri ve Kitâbü'l-İrşâd Adlı Eserinin Değerlendirilmesi başlıklı tez, kabul edilmiştir./..../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

Beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

28./08./2019

Rıdvan BÜYÜKDEVECİ

ÖNSÖZ

Kelâm ilmi, konusu ve amacı bakımından kapsamlı olması nedeniyle önemli ilimler arasında görülmüş ve ilgi odağı olmuştur. Bundan dolayı birçok âlim bu ilme “eşrefül-ulûm” yani ilimlerin en şereflişi şeklinde tanımlama getirmek kaydıyla önemini ve değerini vurgulamıştır. Bu noktada kelâm ilmi tarihin seyri içerisinde gelişme göstermiş ve kendi içerisinde bir disipline sahip olmuştur. Bulunduğu konum itibariyle Ehl-i sünnet inancının korunması noktasında Ehl-i bid‘at’ın karşıt görüşlerine eleştiriler getirmiş, aklî ve naklî deliller ile Ehl-i sünnet inancını müdafaa etmiştir. Bu müdafaa ise İslâm kültürü içerisinde yetişen kelâmcılar aracılığıyla îfâ edilmiştir.

Ehl-i sünnet inancını müdafaa eden âlimlerin başında ise Ebû Hanîfe gelmektedir. Ebû Hanîfe kendine özgü metodlar geliştirerek başta inanç konuları olmak üzere pek çok konuda kendisinden sonra gelen âlimlere öncü ve örnek olmuştur. Çalışmamıza konu olan ve Ebû Hanîfe'yi örnek alan, bu gelenek içerisinde yetişen âlimler arasında Ekmeleddin el-Bâbertî çalışmalarıyla önemli yer teşkil eder.

Ekmeleddin el-Bâbertî, değerli hocalardan ders almış, önemli ilim adamları yetiştirmiştir. Hanefî geleneğinde yetişmesi hasebiyle bu geleneğin görüşlerini benimsemiş, bu yönde çalışmalar yapmış ve İslâmî ilimler alanında eserler kaleme almıştır. Bu eserlerin başında ise itikadî yönü ağır basan eserler gelmektedir. Bundan dolayı tez çalışması kapsamında Bâbertî'nin itikadî görüşlerinin yer aldığı *Kitâbü'l-İrşâd* adlı eseri ele alınmış olup bu yönde çalışma yapılmıştır. Araştırma, Bâbertî'nin itikadî görüşleri çerçevesinde, *Kitâbü'l-İrşâd* adlı eseri ekseninde olacaktır. Her ne kadar bu eser çerçevesinde çalışma yapıldıysa da, Bâbertî'nin itikadî görüşlerini tam yansıtması itibariyle diğer eserlerinden de istifade edilmiş ve yer verilmiştir.

Bâbertî'nin itikadî görüşlerinin yer aldığı *Kitâbü'l-İrşâd* adlı eseri, gerektiği değeri ve ilgiyi yeterince görmemiş ve ilmî çalışmalara tam manasıyla konu olmamıştır. Bundan dolayı bu eserin hem gün yüzüne çıkarılması hem de Bâbertî'nin itikadî görüşlerinin ilmî olarak ortaya konması noktasında bu çalışma yapılmıştır. Çalışmaya konu olan bu eser, Bâbertî'nin itikadî görüşlerini yansıtması açısından önemli bir eser olup ayrıca fikhî görüşlerini de içermektedir. Lakin burada çalışma alanı akaid ilmi olması nedeniyle fikhî görüşlerine yer verilmemiştir.

Tez çalışmasına konu olan *Kitâbü'l-İrşâd* önemli bir eser olması ve Bâbertî'nin genel anlamda itikadî görüşlerini yansıtması hasebiyle önem arz etmektedir. Bu araştırmada

Bâbertî'nin itikadî görüşlerini doğru ve açık bir şekilde ortaya koymak için *Kitâbü'l-İrşâd* adlı eseri baz alınarak kaydıyla diğer eserlerinden de faydalanılarak bir çalışma yapılmıştır. Tezin birinci bölümünde Bâbertî'nin hayatı ve ilmî kişiliğine, ikinci bölümde eser hakkında genel bilgilere, üçüncü bölümde ise itikadî görüşlerine yer verilmiştir. Bu tez çalışması, Hanefî geleneği âlimlerinden olan Bâbertî'nin tanınmasına katkı sunacak ve kelâmî görüşlerinin anlaşılmasına kolaylık sağlayacaktır.

Tez çalışmam sırasında bana yol gösteren ve desteğini esirgemeyen Hocam Sayın Prof.Dr. Mehmet BAKTİR'a özel teşekkürlerimi iletmeyi bir borç bilirim. Ayrıca bu günlere gelmemde her zaman yanımda olan, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, her zaman yanımda hissettiğim sevgili aileme sonsuz teşekkür ederim.

Rıdvan BÜYÜKDEVECİ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	1
2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi.....	2
3. Kaynakları	2
BİRİNCİ BÖLÜM	5
1.HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ	5
1. 1. Doğum Yeri	5
1.2. Kimliği	5
1.3. Doğum Tarihi	6
1.4. Ölüm Tarihi	6
1.5. İlmî Şahsiyeti	6
1.6. Hocaları	7
1.6.1. Şemsüddîn el-İsfehânî (ö. 749/1348).....	7
1.6.2. Ebû Hayyân el-Endelûsî (ö. 745/1344).....	8
1.6.3. Kıvâmüddîn Muhammed b. Muhammed el-Kâkî (ö. 749/1348)	8
1.6.4. Ebû Muhammed Abdullah b. Abdülhak ed-Dilâsî (ö. 721/1321)	9
1.6.5. Ahmed b. Abdilhâdî es-Sâlihî ed-Dımaşki (ö. 744/1343).....	9
1.7. Eserleri	9
1.7.1. El-'Inâye Fî Şerhi'l-Hidâye.....	10
1.7.2. Şerhu 'Akîdeti Ehli's-Sünne ve'l-Cemâ'a	10
1.7.3. Şerhu't-Telhîs	10
1.7.4. Şerhu Vasiyyeti'l-İmâmi'l-A'zâm	10
1.7.5. el-Maksad fî Usûli'd- Dîn.....	11
1.7.6. Şerhu'l-Maksad fî 'ilmi'l-Kelâm.....	11
1.7.7. Şerhu 'Umdeti'l-'Akâid li'n-Neseffî.....	11
1.7.8. Şerhu Telhîsi'l-Câmi'i'l-Kebîr	11
1.7.9. Şerhu Tecrîdi'l-'Akâ'id	12

1.7.10. et-Takrîr ‘alâ Usûli’l-Pezdevî.....	12
1.7.11. el-Envâr Şerhu’l-Menâr.....	12
1.7.12. en-Nüketü’z-Zarîfetü fî Tercîhi Mezheb-i Ebî Hanîfe	12
1.8. Öğrencileri.....	13
1.8.1. Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerif el-Cürcânî (ö. 816/1413)....	13
1.8.2. Muhammed b. Hamza b. Muhammed Şemsüddîn el-Fenârî (ö. 834/1430)	14
1.8.3. Tabib Hacı Paşa Celâlüddîn Hızır b. Ali (ö. 827 (1424)	14
1.8.4. Simavna Kadısı Oğlu Bedrüddîn Simavî (ö. 823/1420)	15
1.8.5. Şair Ahmedî Tâcüddîn İbrahim b. Hızır (ö. 816/1413).....	16
İKİNCİ BÖLÜM	17
2.KİTÂBÜ’L-İRŞÂD ADLI ESERİ.....	17
2.1. Eserin Müellife Nisbeti	17
2.2. Eserin İçeriği	19
2.3. Yazma Nüshaları.....	21
2.4. Kaynakları	24
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	27
3.İTİKADÎ GÖRÜŞLERİ.....	27
3.1. Kelâm İlmine Bakışı.....	27
3.2. Mârifetullah.....	29
3.3. Allah'ın Sıfatları	31
3.3.1. Sıfatların Mahiyeti Hakkındaki Görüşler	32
3.3.2. Sıfatların Tasnifi	33
3.3.3. Zâtî (Selbî, Tenzihî) Sıfatlar	34
3.3.3.1. Vücûd	34
3.3.3.2. Kıdem.....	35
3.3.3.3. Bekâ.....	35
3.3.3.4. Vahdâniyet	36
3.3.3.5. Muhâlefetün li’l-havâdis	37
3.3.3.6. Kıyâm bi-Nefsihî.....	37
3.3.4. Sübûtî Sıfatlar.....	38
3.3.4.1. Kudret.....	38

3.3.4.2. İlim	39
3.3.4.3. Hayat	39
3.3.4.4. İrade.....	40
3.3.4.5. Sem've Basar	41
3.3.4.6. Kelâm	41
3.3.4.7. Tekvîn.....	42
3.5. Kader ve Kazâ	45
3.6. Kulların Fiilleri	45
3.7. İstitaat.....	47
3.8. Rızık.....	48
3.9. Nübüvvet.....	49
3.9.1. Nübüvvetin Tanımı.....	50
3.9.2. Nübüvvetin İhtiyaç Oluşu	50
3.9.3. Mucizelerin İmkânı	51
3.9.4. Peygamberlerin Meleklerle Üstünlüğü.....	52
3.9.5. Keramet	53
3.9.6. Peygamberlerin Erkek Olması	53
3.9.7. Peygamberlerin İsmet Sıfatı.....	54
3.9.8. İmâmet Meselesi	54
3.10. Sem'iyât Konuları.....	55
3.10.1. Meleklerle İman	56
3.10.11. Kirâmen Kâtibîn Meleklerine İman	56
3.10.12. Ölüm Meleği (Azrâil).....	57
3.10.13. Münker ve Nekir	57
3.10.2. Âhîret Hayatı İle İlgili Konular.....	58
3.10.2.1. Kıyamet Alâmetleri	58
3.10.2.2. B'as ve Amellerin Karşılığı	59
3.10.2.3. Haşr-ı Cismânî Meselesi	60
3.10.2.4. Cennet ve Cehennem	61
3.10.2.5. Sevâb ve İkâb	62
3.10.2.6. Affetme ve Şefaât.....	63
3.10.2.7. Kabir Azabı	64

3.10.2.8. Sırât	65
3.10.2.9. Mîzân.....	66
3.10.2.10. Kıyamet Günü Defterlerin Okunması	67
3.10.2.11. Havz-ı Kevser.....	68
3.11. İmanla İlgili Konular	68
3.11.1. İmanın Mahiyeti	69
3.11.2. İmanda İkrarın Rolü	69
3.11.3. İman- Amel İlişkisi	71
3.11.4. İmanın Vâcip Olması.....	72
3.11.5. İmanın Artması ve Eksilmesi	74
3.11.6. İmanın Mahlûk Olması.....	75
3.11.7. İmanda İstisna.....	76
3.11.8. Mukallidin İmanı	77
3.11.9. Büyük Günah İşleyenin Hükümü	77
SONUÇ.....	81
KAYNAKÇA.....	83
ÖZGEÇMİŞ.....	87

ÖZET

İslâm dininde, inanılması ve bilinmesi gereken temel kaideler var olup bu temel kaidelerden bahseden ilme akaid ilmi denilmiştir. Bu noktada akaid ilmine birçok âlim ilgi duymuş ve bu yönde ilim tahsil etmiştir. Bu âlimler aynı zamanda değerli öğrenciler yetiştirmiş, eserler kaleme almış ve insanlar üzerinde derin izler bırakmışlardır. Bu âlimlerden birisi de Ekmeleddin el-Bâbertî olup akaid ilminde isminden sıkça bahsettirmiştir.

Bâbertî, Anadolu'da ilim öğrenimine başlamış, ardından Halep'e yolculuk yapmış ve burada ilim öğrenimine devam etmiştir. Halep'ten sonra Kahire'ye gitmiş ve burada bulunduğu süre zarfında ilmî çalışmalar yapmıştır. Kahire'de değerli hocalardan ders almış, İslâmî ilimler alanında kendisini geliştirmiştir. Bâbertî, İslâmî ilimler arasında olan akaid ilmine ilgi duymuş ve bu alanda eserler kaleme almıştır. Bu alandaki eserlerinden birisi de *Kitâbü'l-İrşâd* adlı eseridir. Bu eserinde itikadî konuları öz bir şekilde ele almış ve anlaşılır bir dil ile açıklamıştır. Hanefî mezhebi âlimlerinden olması dolayısıyla, eserinde konuları Hanefî mezhebine bağlı kalarak izah etmiştir. *Kitâbü'l-İrşâd* adlı eseri, ilmihal türünde bir eser olması nedeniyle içerik bakımından zenginlik sunmuş ve önemini korumuştur.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Akide, Mezhep, Hanefî, Mâtürîdî, Bâbertî, Fıkhi'l-Ekber, el-İrşâd

ABSTRACT

In Islamic religion, there are basic rules that should be believed and known, and the science that mentions these basic rules is called akaid. From this point of view, many scholars have been interested in the science of akaid and has received knowledge in this direction. These scholars also educated valuable students, prepared works and left deep traces on people. One of these scholars is Ekmeleddin el-Bâbertî whose name was frequently mentioned in the science of akaid.

Bâbertî started to study science in Anatolia, then traveled to Aleppo and continued his education there. After Aleppo, he went to Cairo and made scientific studies during his stay there. He was educated by experienced teachers in Cairo and developed himself in the field of Islamic sciences. Bâbertî was interested in akaid which is one of the Islamic sciences and wrote works in this field. One of his works in this area is *Kitâbü'l-Îrşâd*. In this work, he addressed the religious issues in a self-explanatory way and explained them in a comprehensible language. Being one of the Hanafi sect scholars, he explained the subjects in his work adhering to the Hanafi sect. Since his work, *Kitâbü'l-Îrşâd*, was a catechism, it was rich in content and maintained its importance.

Key Words: Kalam, Akide (persuasion) , Sect, Hanafi, Mâtürîdî, Bâbertî, Fıkhi'l-Ekber, el-Îrşâd

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

İlk dönemden günümüze kadar pek çok âlim kelâm ilmi ile meşgul olmuşlar, bu alanda eserler kaleme almışlar ve değerli öğrenciler yetiştirmişlerdir. Bu manada Bâbertî de VIII/XIV. asırda yaşamış, Hanefî geleneğinde yetişmiş kelâm âlimleri arasındadır. Bâbertî, devrindeki diğer âlimler gibi dönemin meşhur hocalarından ilim tahsil etmiş ve değerli öğrenciler yetiştirmiştir. Genel itibariyle hayatına bakıldığında Anadolu'da doğmuş, Mısır ve Suriye gibi ilmin yaygın olduğu yerlere seyahatler yapmıştır. Bu bağlamda Bâbertî; ilmî ortamlarda bulunmuş, bölgelerin ilmî ortamlarını daha yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Bu durum ise Bâbertî'nin çok yönlü bir âlim olmasına katkı sağlamış ve ilmî yönünü güçlendirmiştir.

Bâbertî, çok yönlü bir âlim olması dolayısıyla yaşadığı dönemde isminden bahsettirmiş, İslâmî ilimler alanında eserler kaleme almış ve günümüze kadar da etkisini devam ettirmiştir. Bu eserlerinden biri de, itikadî görüşlerini yansıtan *Kitâbü'l-İrşâd*'dir. Bu eser; bir mukaddime, iki kitap ve bir hâtimedden oluşan ilmihal türü niteliğinde muhtasardır. Eserin birinci kitabı yani ilk sekiz varaktan oluşan kısmı itikadî bahislerin yer aldığı kısımdır. Diğer ikinci kitap ise fikhî konuları içermekte olup fikha dair görüşleri kapsamaktadır. Araştırmamıza konu olan kısım birinci kitap olup burada bulunan itikadî görüşler ele alınmıştır. Bu noktada çalışmamızın konusu itikadî konuları içermekte olup kelâm ilmi alanında bir çalışmadır. Bundan dolayı bu çalışmamızda Bâbertî'nin itikadî görüşleri ele alınmış ve bu yönde çalışma yapılmıştır.

Bâbertî'nin çok yönlü bir âlim olması, çeşitli kültürleri yakından tecrübe etmesi, konumu ve önemli hocalardan ders alması itibariyle bilinmesi gereken âlimlerden biridir. Köklü bir gelenek olan ve Ehl-i sünnet inancını savunan Hanefî geleneği âlimlerinden olması da önemli bir noktadır. Bu bağlamda Bâbertî'nin ilmî noktada çalışmalarından biri de kelâmî çalışmalarıdır. Bâbertî'nin konumu itibariyle itikadî görüşlerini bilmek ve anlamak bu noktada ehemmiyet arzemektedir. Binaenaleyh Bâbertî'nin *Kitâbü'l-İrşâd* adlı eseri itikadî görüşlerini yansıtmaları itibariyle bu çalışmaya konu olmuştur. Bâbertî'nin bu eserinin fazla bilinmemesi,

yeterince ilmî araştırmalara konu olmaması, gereken ilginin verilmemesi dolayısıyla tezimizde bu esere yer verilmiştir.

2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Araştırmamız; Bâbertî'nin *Kitâbü'l-İrşâd* adlı eserinin gün yüzüne çıkarılması ve gereken ilmî çalışmanın yapılması noktasında önem arz etmektedir. Kütüphane taramalarında bu eserin karıştırılması ve bazı eserler ile anılır olması nedeniyle bu karışıklığın giderilmesini amaçladık. Bâbertî'nin itikadî görüşlerini bu eseri de bazalarak diğer eserlerinden de faydalanılmak üzere araştırılmasını hedefledik.

Bu çalışma kapsamında daha önceden araştırma konumuzla ilgili yapılan ilmî çalışmalara ulaşılarak değerlendirmeler yapılmış ve bu çalışmalardan faydalanılmıştır. Bunun yanısıra konuyla ve müellifimizle ilgili olarak kaynaklarda geçen bilgiler de gözden geçirilmiştir. Çalışmamıza konu olan *Kitâbü'l-İrşâd* adlı eserinin yazma nüshalarına ulaşılarak karışılaştırma yapılmış, kütüphane kayıtlarındaki isimlendirme farklılıklarına değerinilmiş ve nüshalar hakkında gerekli bilgiler zikredilmiştir. Bu bilgilerinin yanısıra müellifimizin diğer eserleri hakkında da açıklamalar yapılmış, hayatı, ilmî kişiliği hakkında bilgiler aktarılmış ve ilim tahsil hayatına da değerinilmiştir. Çalışmamız konusu itibariyle geniş olduğu için sınırlandırmaya gidilerek sadece itikadî görüşlere yer verilmiştir. Bundan dolayı genel anlamda Bâbertî'nin *Kitâbü'l-İrşâd* adlı eseri bazalınsa da, konuların tam manasıyla açıklığa kavuşturulması ve anlaşılması için diğer eserlerindeki itikadî görüşlerinden de faydalanılmıştır.

3. Kaynakları

Araştırmamızı yazıya aktarmadan önce litaretür taraması yapılmış olup bilgi, belge ve dökümanlar bir araya toplanmıştır. Akabinde tarihsel süreç içerisinde Bâbertî'yle alakalı yazılmış somut bilgi ve belgeler gözden geçirilmiş ve gerekli notlar alınmıştır. Bu takip etmiş olduğumuz kaynak taramasında birinci elden kaynaklar kullanılmaya özen gösterilmiştir. Biyografik ve tarih alanında yazılmış eserlere müracat edilmiştir.

Bâbertî, Hanefî-Mâtürîdî geleneği âlimlerinden bir müellif olması dolayısıyla

Ülkemizde de ilgi uyandırmış ve insanlarımızı birtakım çalışmalara yönlendirmiştir. Bu ilmî alışmalar Osmanlı'dan günümüze kadar devam etmiştir. Bu sebeple kaynaklar noktasında Osmanlı dönemi kaynakları da esas alınmış ve gerekli yerlerde faydalanılmıştır.

Konumuz ile alakalı olarak yapılmış yüksek lisans ve doktora tezleri de gözden geçirilmiş, önemli bilgiler elde edilmiş ve kaynaklarımıza dâhil edilmiştir. Sadece lkemizde yapılan tezlere bakılmamış, yurt dışında yapılmış olan tezlere de ulaşılmış ve tez içerinde gerekli yerlerde değinilmiştir. Bu noktada kaynaklar ülkemiz ile sınırlı tutulmamış ve geniş bir bakış açısı kazandırmak için yurt dışındaki çalışmalar da dâhil edilmiştir.

Ülkemizde Hanefi-Mâtürîdî geleneğinin önemli bir yeri olmasından dolayı Bâbertî'ye değer verilmiş ve birtakım akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu nedenle bazı konferanslar, makaleler, yazılar ve senpozyumlar gibi önemli ilmî faaliyetlerde bulunulmuştur. Bu yapılan ilmî faaliyetlere ulaşılmış, dökümanları alınmış ve kaynaklar arasında yer verilmiştir.

Çalışmamıza konu olan Bâbertî'nin *Kitâbü'l-rşd* adlı eseri yazma bir eserdir. Bundan dolayı kütüphane kayıtlarında bulunan diğer yazma nüshalarına da ulaşılmış, bulunduğu ktphanler kaydedilmiş ve gerekli bilgiler aktarılmıştır. Takip ettiğimiz bu çalışma sırasında farklı kütüphanelerde bulunan nüshalara bizzat ulaşılmış, nüshalar gözden geçirilmiş, mecmua şeklinde olan eserlerde bu nüshaların varakları tesbit edilmiştir.

Genel itibariyle kaynaklar noktasında, ilk dönemden günümüze kadar olan birincil kaynaklar kullanılmasına zen gösterilmiştir. Müellifimizin kendi eserlerinden faydalanılmaya çalışılmış, eserleri üzerinde yapılan ilmî çalışmalar da yeri geldiğinde kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

1. 1. Doğum Yeri

Bâbertî'nin doğum yeri hakkında farklı bilgiler yer almaktadır. Kaynaklara bakıldığında kendisinin hem Bâbertâ'lı hem de Bâbert'li olduğu ifade edilmektedir.¹ Bâbertâ'lı olduğunu iddia edenler; Bağdat'a yakın bir köy olan Bâbertâ'da doğmuş olması ve isminin de buraya nisbetle söylenmiş olması ihtimaline dayanarak bu görüşü ileri sürmüşlerdir. Bâbert'li olduğunu iddia edenlere gelince; Erzurum'a bağlı olan Bâbert şehrinde doğmasını ve buraya nisbetle isimlendirilmiş olmasını benimsemiş olmalarıdır.² Bu görüşlerin yanısıra Bâbertî'nin kendi eserlerinde geçtiği niteleme ise “er-Rûmî” şeklindedir. Malum olduğu üzere bu nisbe genellikle Anadolu'da yaşamış veya Anadolu'da doğmuş insanlar için kullanılmaktadır. Irak topraklarında yaşayan hiçbir kişiye “er-Rumi” nisbesi kullanılmamaktadır. Ayrıca Bâbertî nisbesinin, doğum yeri Bâbertâ olan bir kimseye nispet yapılmasının Arapça gramer kaideleri açısından da imkân dâhilinde olmaması bu görüşü destekler niteliktedir. Bâbertî'ye nisbet ya'sı geldiğinde Bâbertevî şeklinde olacağı ve Bâbert ismine nisbet ya'sının gelmesiyle Bâbertî şeklinde olacağı zikredilmiştir.³ Bu iddiaların sonucunda, Bâbertî'nin, Bâbertâ'lı olma ihtimalini zayıf kalmakta ve Erzurum'a bağlı olan Bâbert şehrinde doğması ihtimali güçlendirmektedir.

1.2. Kimliği

Kaynaklarda Bâbertî'nin adı Muhammed olarak zikredilmekte olup bu isim üzerinde ittifak edilmiştir.⁴ Babasının ve dedesinin adlarında ise ittifak yoktur. Bazı

¹ Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînilâh es-Sihâlevî el-Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, nşr. Muhammed Bedreddin Ebû Firâs, 1. Baskı, (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1906), 195-196, Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, (İstanbul, 1985), 360.

² H. Murat Kumbasar, “Ekmelüddin Bâbertî ve Ebû Hanife ile İlgili Bir Risalesi”, *Ekev Akademi Dergisi*, 13/41 (Güz 2009), 242-243.

³ Asri Çubukçu, “Ekmelüddin Bâbertî, Hayatı ve Eserleri”, *Ekmelüddin Bâbertî'yi Keşif Yolunda I. Ekmelüddin Bâbertî Sempozyumu* (28-30 Mayıs 2010), ed. Selçuk Coşkun, (Erzurum: Bayburt Kültürü ve Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2014), 16, Kumbasar, “Ekmelüddin Bâbertî ve Ebû Hanife ile İlgili Bir Risalesi”, 243.

⁴ el-Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 195, Kumbasar, “Ekmelüddin Bâbertî ve Ebû Hanife ile İlgili Bir

âlimler babasını Muhammed, dedesini Mahmud diye zikrederken, bazı âlimler de babasını Mahmud, dedesini Ahmed ismiyle kaydetmişlerdir.⁵ Kendi ifadesiyle adı Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed olup Ekmel el-Hanefî şeklinde anılmıştır.⁶ Biyografik eserlerde tam adı Ekmelüddîn Muhammed b. Şemsüddîn Muhammed b. Kemâlüddîn Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî el-Bâbertî el-Hanefî'dir.⁷

1.3. Doğum Tarihi

Bâbertî'nin yaklaşık olarak 710 yılından (1310) sonra Bayburt'ta doğduğu ifade edilmektedir.⁸ Bâbertî'nin doğum tarihi hakkında farklı tarihler verilse de bu ihtilaflar arasında önemli bir tarih farkı görülmemektedir.⁹ Memleketi olan Bayburt'a nispet edilmek için Bâbertî, Anadolu'ya nisbetle Rûmî, Mısır'da (Kahire) vefat etmiş olması hasebiyle de Mısırî nisbeleriyle zikredilmektedir.¹⁰ Bu nisbetler Bâbertî'nin Bayburtlu olmasını güçlendirmekte ve aksine iddiaları zayıflatmaktadır.

1.4. Ölüm Tarihi

Bâbertî'nin, 786/1384 yılında Ramazan Ayının bir Cuma gecesinde öldüğü zikredilmektedir. Cenaze namazını Sultânın ve devlet erkânından hâzır bulunanların kıldığı ve eş-Şeyhûniyye Mezarlığına defnedildiği aktarılmaktadır.¹¹

1.5. İlmî Şahsiyeti

Bâbertî, ilköğrenimini Bayburt'ta İlhanlılar zamanında inşa edilen Yâkutiyye ve Mahmûdiyye medreselerinde yapmıştır.¹² Anadolu'da erken yaşlarda ilim tahsil

Risalesi", 242, Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 360, Çubukçu, "Ekmelüddîn Bâbertî, Hayatı ve Eserleri", 15.

⁵ Arif Yıldırım, "Ünlü İlim ve Fikir Adamı Bayburtlu Şeyh Ekmelüddîn Muhammed Bâbertî'nin Yazma 73 Fırka Risâlesinin Karşılaştırmalı ve Açıklamalı Tercümesi", *10. Yılında Bayburt Vilâyeti Sempozyumu* (17-19 Temmuz 1999), ed. Rifat Yıldız, (Ankara: Yeni Avrasya Yayınları, 2002), 98.

⁶ Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud er-Rûmî el-Mısırî el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanîfe*, thk. Muhammed Subhî el-Ayidî, Hamza Muhammed Vesîm el-Bekrî, 1. Baskı, (Amman: Dâru'l-Feth li'd-Dirâse ve'n, 2009), 49.

⁷ Kadir Recep Muhammed, *Bayburtlu Bir Âlim Ekmelüddîn Bâbertî ve Kelam İlmindeki Yeri* (Doktora Tezi, Bayburt Üniversitesi, 2011), 15.

⁸ el-Leknevi, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 196.

⁹ Çubukçu, "Ekmelüddîn Bâbertî, Hayatı ve Eserleri", 17.

¹⁰ Arif Aytekin, "Bâbertî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4: 377.

¹¹ el-Leknevi, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 196-197, Çubukçu, "Ekmelüddîn Bâbertî, Hayatı ve Eserleri", 20.

¹² İsmet Miroğlu, "Bayburt" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları,

hayatına başlayan Bâbertî, ilmî birikimini artırmak için Halep'e gitmiş ve oranın ulemasından ders okumuştur.¹³ Halep şehrinde sonra önemli ilim şehirlerinden birisi ve Memlûk sultanları döneminde başkent olan Kahire'ye H. 740 m. 1339'dan sonra takriben otuz yaşlarında gitmiş, bu ilim ve kültür merkezinde tahsil görmüştür.¹⁴ Bâbertî Kahire'de ilim hayatına devam etmiş ve çeşitli ilim dallarında bilgi sahibi olmuştur.¹⁵ Bu tahsil döneminde Fıkıh, hadis, kelâm ve tefsir gibi önemli islâmî ilimlere vakıf olmuş ve Arap dili ve edebiyatında da kendini geliştirmiş, bu alanlarda eser verecek noktaya gelmiştir. Burada bulunduğu zaman zarfında dönemin ünlü hocalarından ders almıştır.¹⁶

1.6. Hocaları

Bâbertî, tahsil hayatına erken yaşlarda Anadolu'da başlamış ve bunun akabinde de Halep'e gitmiştir. Halep'te Kadı Nâsıruddîn b. Adîm tarafından Sâzeciyye medresesine alınmış ve bu medresede bir müddet tahsil gördükten sonra yaklaşık olarak otuz yaşlarında ilim ve ülema şehri olan Kahire'ye gitmiştir. Şemsüddîn el-İsfehânî (ö. 749/1349) ve Ebû Hayyân el-Endelûsî (ö. 745/1344)'nin yanında ilim tahsiline devam etmiştir. Hadîs ilmini İbn Abdilhâdî (ö. 744/1343) ve Dilâsî (ö. ?)'den, Hanefî fikhını ise Kıvâmüddîn Muhammed b. Muhammed el-Kâkî (ö. 749/1348), Hısâmüddîn Hüseyin es-Sıgnâkî en-Nesefî (ö. 714/1314) ve Ebü'l Yüsr el-Bezdevî (ö. 493/1100)'den ders almıştır. Bu silsile Ebû Yûsuf (ö. 182/798) ve Ebû Hanîfe (ö. 150/767)'ye kadar uzanmaktadır.¹⁷

1.6.1. Şemsüddîn el-İsfehânî (ö. 749/1348)

İsfehânî'nin künyesi Ebu's-Senâ olup 694/1294 yılında İsfahan'da doğmuştur. İlim tahsil hayatına Tebriz'de başlamış ve daha sonra Dımaşk'a gitmiştir. Dımaşk'tan sonra Mısır'a ilim tahsili için hareket etmiştir. Burada çeşitli alanlarında ilim tahsil

1992), 5: 227.

¹³ Çubukçu, "Ekmelüddîn Bâbertî, Hayatı Ve Eserleri", 17.

¹⁴ Muhammed, *Bayburtlu Bir Âlim Ekmelüddîn Bâbertî ve Kelam İlmindeki Yeri*, 17.

¹⁵ el-Leknevi, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 197-198.

¹⁶ Aytakin, "Bâbertî", 4: 378.

¹⁷ el-Leknevi, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 195-196, Muhammed, *Bayburtlu Bir Âlim Ekmelüddîn Bâbertî ve Kelam İlmindeki Yeri*, 17, Kumbasar, "Ekmelüddîn Bâbertî ve Ebû Hanife ile İlgili Bir Risalesi", 242-243, Çubukçu, "Ekmelüddîn Bâbertî, Hayatı ve Eserleri", 17-18, Muhammed Beyler, "Ekmelüddîn Bâbertî'nin Hadis Şerhçiliği", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 6/11 (Mayıs 2016): 164.

etmiş ve hocalık yapmıştır. Aynı zamanda dinî ilimler alanında eserler kaleme almıştır. Kahire'de ilim tahsil eden Bâbertî de İsfehânî' den ders almış ve öğrencisi olmuştur. Bâbertî, hocasının kendisine bazı nasihatlerde bulunduğunu ifade etmiş ve hocasını anmıştır. Bu bilgilerin yanısıra İsfehânî hakkında; Sağlam inanançlı, dinde fâkih, akıllı ve zeki olduğu şeklinde yorumlar yapılmıştır. 749/1348 yılında şehit olarak vefat ettiği kaydedilmiştir.¹⁸

1.6.2. Ebû Hayyân el-Endelûsî (ö. 745/1344)

Ebû Hayyân, 654/1256 yılında Gırnata'ya bağlı Matahşâreş kasabasında doğmuştur. Çocukluğunu ve gençlik yıllarını burada geçirmiş olup bazı hocalardan dinî ilimler noktasında ilim tahsil etmiştir. Bulduğu bu yerden ilim tahsil etmek için ayrıca Kuzey Afrika'ya, oradan İskenderiye, Kahire, Mekke, Medine, Bağdat ve Dımaşk'a hareket etmiştir. Zeki ve çalışkan olan Ebû Hayyân, gitmiş olduğu bu yerlerde birçok hoca ile tanışmış ve ders okumuştur. Bu seyahatlerin akabinde Mısır'a dönmüş ve Kahire'de hocalık yapmış, eserler kaleme almıştır. Dillere özel ilgi göstermiş, çeşitli dillerde eser kaleme almış olup Kahire'de bulunduğu zaman zarfında Türk dili ile de ilgilenmiş ve Türkçe üzerinde çalışmalarda bulunmuştur.¹⁹ Ebû Hayyân 745/1344 yılında Safer ayında Kahire'de vefat etmiş ve Sûfiyye Mezarlığı'na defnedilmiştir.²⁰

1.6.3. Kıvâmüddîn Muhammed b. Muhammed el-Kâkî (ö. 749/1348)

Kaynaklarda Kâkî ismiyle anılmış olup hayatı hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Nereli olduğu hakkında da tam bilgi bulunmamakla birlikte Mâverâünnehir bölgesindeki Hucend asıllı olduğu zikredilmiş olup Kâkî ismiyle anılması hasebiyle de Azerbaycan'daki Kâk Kalesi'yle bağlantılı olduğu aktarılmıştır. Tirmiz'de tanınmış Hanefî fakihlerinden fıkıh ilmi tahsil etmiştir. Daha sonra Kırım'a ve burdan da Kahire'ye giderek ölünceye kadar burada ikamet etmiş ve Câmî-i Mardîni'de imamlık yapmış, fetva vermiş, ders okutmuştur. Burada bulunduğu zaman zarfında Bâbertî, Kâkî'den ilim tahsil etmiş ve öğrencisi olmuştur. Kâkî,

¹⁸el-Leknevi, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 198-199.

¹⁹Mahmut Kafes, "Ebû Hayyân el-Endelûsî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 152.

²⁰el-Leknevi, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 195, Kafes, "Ebû Hayyân el-Endelûsî", 10: 152.

749/1348 yılında Kahire'de vefat etmiştir.²¹

1.6.4. Ebû Muhammed Abdullah b. Abdülhak ed-Dilâsî (ö. 721/1321)

Abdülhak ed-Dilâsî hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. İlk tahsiline Ebû Muhabbed Lub b. Hayrâ ve Alî b. Ebû Muhammed Fars'tan ders okuyarak başlamış, tefsir okumuştur. İbnu'l-Ezrak'tan ise Şatibiyye okuyarak kaside dinlemiştir. Daha sonra Mekke'de dersler vererek öğrenciler yetiştirmiştir. Hadis ve kıraat alanında kendini yetiştirmiş ve bu alanda ders verebilecek düzeye gelmiştir. Binaenalayh Bâbertî de ed-Dilâsî'den hadis ilmi alanında ilim tahsil etmiştir. Ed-Dilâsî, 721/1321 yılında vefat etmiştir.²²

1.6.5. Ahmed b. Abdilhâdî es-Sâlihî ed-Dımaşki (ö. 744/1343)

Dedesi Abdülhâdî'ye nisbetle İbn Abdülhâdî ismiyle meşhur olmuş ve bu şekilde anılmıştır. 705 (1305) yılında Dımaşk'ın Sâlihiye mahallesinde dünyaya gelmiş olup erken yaşlarda ilim tahsiline başlamıştır. Çeşitli hocalardan temel İslâmî ilimler alanında eğitim görmüş ve kendini geliştirmiştir. Bu ilimler arasında daha çok hadis ilminde derinleşmiş ve önemli âlimler kendisini hadis hâfızları arasında zikretmişlerdir. Kendini bu alanda geliştiren İbn Abdülhâdî; hadis dersleri okutmuş, öğrenciler yetiştirmiş ve eserler kaleme almıştır. Bâbertî; İbn Abdülhâdî'den ilim tahsil etmiş ve öğrencisi olmuştur. İbn Abdülhâdî, 744/1343 tarihinde Dımaşk'ta sıtmadan ölmüş ve Kâsiyûn Mezarlığı'na defnedilmiştir.²³

1.7. Eserleri

Bâbertî, İslâmî ilimler alanında ilim tahsil etmiş; fıkıh, usûlü'l-fikh, kelâm, nahiv, Arap dili ve edebiyatı, tefsir ve hadis ilmi gibi İslâmî alanlarda eserler telif etmiştir.²⁴ Bu bağlamda Bâbertî'nin kırkın üzerinde eseri bulunmaktadır. Bu eserlerden meşhur olanları şunlardır:

²¹Hüseyin Kayapınar, "Kâkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 216, el-Leknevi, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 186.

²²Kıyasettin Koçoğlu-Veyssel Nargül, "Bâbertî'nin İmam Şafiiye Yönelttiği Eleştiriler" *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (Temmuz 2015), 56.

²³Ferhat Koca, "İbn Abdülhâdî, Şemseddin" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 273-274.

²⁴el-Leknevi, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 195-198.

1.7.1. El-'Inâye Fî Şerhi'l-Hidâye

Bu eser, Hanefî mezhebinin meşhûr fakihlerinden el-Merginânî (ö. 593/1197)'nin el-Hidâye adlı eserine yapılan şerh olup fıkha dair bir eserdir. Bu eser, çeşitli fıkıh kitaplarından ve el-Hidâye'nin diğer şerhlerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.²⁵ Eserde dil, gramer ve fıkıh usûlü yönünden tahliller yapılmış ve aynı zamanda da yer yer diğer şarihler eleştirilmiştir. Bu eserin Sadî Çelebi ve Muhammed b. İbrahim ed-Dürûrî'ye ait iki haşiyesi bulunmakla beraber çeşitli baskıları da yapılmıştır.²⁶

1.7.2. Şerhu 'Akîdeti Ehli's-Sünne ve'l-Cemâ'a

Şerhu Akîdetü't-Tahâviyye adıyla da meşhur olan bu eser, Hanefî fâkihi et-Tahâvî'nin Akîdetü't-Tahâviyye adlı eserine yapılmış olan şerhidir. Bâbertî eserinde kelâmî tartışmalara yer vermiş, aklî ve naklî deliller ile kelâmî konuları ele almıştır. Bu eser Arif Aytekin tarafından tahkik edilmiş ve basılmıştır.²⁷

1.7.3. Şerhu't-Telhîs

Bu eser, Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî'nin belagatla ilgili meşhur eseri olan *Miftâhu'l-Ulûm*'una, el-Hatîb el-Kazvinî'nin yaptığı *Telhîsü'l-Miftâh* adlı hülâsa ve şerhin şerhidir. Mustafa Ramazan tarafından neşredilmiştir.²⁸ Ayrıca bu eserin Süleymaniye kütüphanesinde de nüshaları mevcuttur.²⁹

1.7.4. Şerhu Vasiyyeti'l-İmâmi'l-A'zâm

Ebû Hanîfe'nin *el-Vasiyye* adlı eserine yapmış olduğu şerhidir. İtikadî yönü ağır basan bir eser olup, Süleymaniye Kütüphanesi'nde otuzu aşkın yazma eser olarak bulunmaktadır. Aynı zamanda bu eserin yazması, İstanbul Büyük Şehir

²⁵Çubukçu, "Ekmelüddîn Bâbertî, Hayatı Ve Eserleri", 20.

²⁶Aytekin, "Bâbertî", 4: 378.

²⁷el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, thk. Arif Aytekin, 1. Baskı, (Kuveyt: Vezâratu'l-Evkâf ve's-Suûni'l-İslâmiyye, 1989).

²⁸Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud er-Rûmî el-Mısırî el-Bâbertî, *Şerhu't-Telhîs*, nşr. Mustafa Ramazan Sôfiyye, 1. Baskı (Trablus: Dâru'l-Feth li'd-Dirâse, 1983).

²⁹Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud er-Rûmî el-Mısırî el-Bâbertî, *Tehlisu't-Telhis*, Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, nr. 860, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud er-Rûmî el-Mısırî el-Bâbertî, *Tehlisu't Telhis*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 2988.

Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü-Atatürk Kitaplığı tarafından okurların hizmetine sunulmuştur.³⁰ Tahkiki ise Muhammed Subhî el-Âyidî ve Hamza Muhammed Vesîm el-Bekrî tarafından yapılmış ve basılmıştır.³¹

1.7.5. el-Maksad fî Usûli'd- Dîn

Kelâm eseri olup Galip Türcan tarafından “*Bâbertî'nin el-Maksad fî ilmi'l-Kelâm Başlıklı Risalesi: Tanıtım ve Tahkik*” adıyla Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinde yayınlanmıştır.³²

1.7.6. Şerhu'l-Maksad fî 'ilmi'l-Kelâm

Bu eser, el-Maksad fî Usûli'd-Dîn'in yani kendi eserinin şerhidir. Yine bu eser de kelâm alanında yazılmış olup kendi eserinin açıklaması olması hasebiyle önemli bir eserdir.

1.7.7. Şerhu 'Umdeti'l-'Akâid li'n-Neseffî

Ebû'l-Berakât en-Neseffî'nin *el-Umde fî'l-Akâid* adlı eserinin şerhidir. Adından da anlaşıldığı gibi şerh mahiyetinde olup, kelâmî üslûpla kaleme alınmış bir eserdir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma nüshası bulunmaktadır.³³

1.7.8. Şerhu Telhîsi'l-Câmi'i'l-Kebîr

Ebû 'Abdillah Muhammed b. Hasan es-Şeybânî'nin eserine yapmış olduğu şerh mahiyetinde bir eserdir. Hanefî fikhına yönelik yazılmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma nüshası bulunmaktadır.³⁴

³⁰Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud er-Rûmî el-Mısırî el-Bâbertî, *Şerhu Vasıyyeti'l-İmâm Ebî Hanîfe*, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 1493.

³¹Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud er-Rûmî el-Mısırî el-Bâbertî, *Şerhu Vasıyyeti'l-İmâm Ebî Hanîfe*, thk. Muhammed Subhî el-Ayidî, Hamza Muhammed Vesîm el-Bekrî, 1. Baskı, (Amman: Dâru'l-Feth li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 2009).

³²Galip Türcan, “Bâbertî'nin el-Maksad fî ilmi'l-Kelâm Başlıklı Risalesi: Tanıtım ve Tahkik”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (Şubat 2006).

³³Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud er-Rûmî el-Mısırî el-Bâbertî, *Şerhu Umdeti'l-Akâid li'n-Neseffî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazade Hüseyin Paşa, nr. 312.

³⁴Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud er-Rûmî el-Mısırî el-Bâbertî, *Şerhu Telhîsi'l-Câmi'i'l-Kebîr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, nr. 964.

1.7.9. Şerhu Tecrîdi'l-'Ak'â'id

Nasîruddîn et-Tûsî'nin *Tecrîdü'l-'akâ'id* isimli kitabının şerhi olup bir öneri ve tavsiye üzerine kaleme alınmıştır. Yine kelâm alanında kaleme alınmıştır. Kütüphane kayıtlarında yazma nüshası bulunmaka olup Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde mevcuttur.³⁵

1.7.10. et-Takrîr 'alâ Usûli'l-Pezdevî

Fahru'l-İslam Ebu'l-'usr e1- Bezdevî olan meşhur Hanefî âliminin *Kenzü'l-vusûl ilâ ma'rifeti'l-usûl* adlı fıkıh usûlüne ait eserine yapmış olduğu şerhdır. Bu eser tahkik edilmiş olup yayınlanmıştır.³⁶

1.7.11. el-Envâr Şerhu'l-Menâr

Fıkıh usulüne dair eseri olup Hanefî geleneği âlimlerinden Ebu'l-Berekât Hâfızuddîn Abdullah b. Ahmed Nesefî (ö. 710/1310)'nin *Menâru'l-envâr* adlı eserine yazmış olduğu şerh mahiyetinde bir eserdir. Kütüphane kayıtlarında yazma nüshaları bulunmaktadır.³⁷

1.7.12. en-Nuketü'z-Zarîfetü fî Tercîhi Mezheb-i Ebî Hanîfe

Ebû Hanîfe'nin fıkıh ilminin öncüsü olduğunu, neden taklit ve takip edilmesi gereken bir şahıs olduğunu izah etmek için kaleme aldığı bir eseridir. Kütüphane kayıtlarında yazma nüshaları mevcuttur.³⁸ Ayrıca bu eser neşredilmiştir.³⁹

İslâmî ilimlerin birçok alanında eser kaleme alan Bâbertî'nin, bu eserlerinin

³⁵Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud er-Rûmî el-Mısırî el-Bâbertî, *Şerhu Tecrîdi'l-'Ak'â'id*, Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye, nr. 2160.

³⁶Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud er-Rûmî el-Mısırî el-Bâbertî, *et-Takrîr li usûli'l-Pezdevî*, thk. Abdusselâm Subhî Hamed, 1. Baskı, (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2005).

³⁷Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud er-Rûmî el-Mısırî el-Bâbertî, *el-Envâr Şerhu'l-Menâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, nr. 377, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud er-Rûmî el-Mısırî el-Bâbertî, *el-Envâr Şerhu'l-Menâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, nr. 652.

³⁸Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud er-Rûmî el-Mısırî el-Bâbertî, *en-Nuket ez-Zarîfe fî Tercîhi Mezhebi Ebî Hanîfe*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2077, el-Bâbertî, *en-Nuket ez-Zarîfe fî Tercîhi Mezhebi Ebî Hanîfe*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 1384.

³⁹Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud er-Rûmî el-Mısırî el-Bâbertî, *en-Nuket ez-Zarîfe fî Tercîhi Mezhebi Ebî Hanîfe*, nşr. Belletü'l-Hasen Ömer, 1. Baskı (Riyad: Câmîatü'l-Melik es-Suûd, 1997).

yanısına başka eserleri de mevcuttur. Burada meşhur olan bazı eserlerine yer verilmiş olup detaylı bilgi için belirtilen kaynaklara bakılabilir.⁴⁰

1.8. Öğrencileri

Bâbertî, dönemin tanınmış hocalarından ders almış ve ilmî birikimini hem eserler hem de şerhler kaleme alarak aktarmıştır. Anadolu' da yaygın olan ve okunan bu eserlerin yanısına isminden çokca söz edilen, günümüze kadar canlılığını koruyan birçok ilim adamı yetiştirmiştir. Bâbertî'nin yetiştirmiş olduğu bu öğrencileri toplumda kabul görmüş ve ilmî çalışmalarda bulunmuş olup eserler kaleme almışlardır. Bu yetiştirdiği öğrencilerden en meşhur olanları şunlardır:

1.8.1. Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerif el-Cürcânî (ö. 816/1413)

Cürcânî, 740 yılında Cürcân'da doğmuştur. Çocukluk yıllarında Arapça'ya yönelmiş bazı eserlere şerhler yazmış ve bu alanda kendini ispatlamıştır. Yapı itibariyle mücadelecisi ve araştırma hususlarında keskin görüşlü, ibareleri anlaşılır ve ileri görüşlü bir kişidir.⁴¹

Cürcânî, şöhretini duyduğu Cemâleddin Aksarâyî (ö. 791/1388)'nin öğrencisi olmak için Anadolu'ya gelmiş lakin Aksaray'a geldiğinde bu âlimin vefat ettiğini duymuştur. Bu olayın akabinde Aksarâyî'nin öğrencisi Molla Fenârî (ö. 834/1431) ile birlikte Mısır'a gitmiş ve takriben on yıl Mısır'da ilim tahsil etmiştir. Bu süre zarfında naklî ilimleri Bâbertî'den tahsil etme fırsatını bulmuş ve öğrencisi olmuştur.⁴²

Cürcânî, yaşadığı dönemin önemli âlimlerinden birisi olmakla birlikte çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. Bundan dolayı dinî ve aklî ilimler alanında telif, şerh ve hâşiye türünde eserler kaleme almış ve bundan dolayı da “allâme” unvanına sahip olmuştur. Etkisini hem kendi döneminde hem de kendinden sonraki dönemlerde de

⁴⁰Yusuf Alemdar, “Yaşadığı Çağı ve Yetiştirdiği Çevreyi Yansıtan Bir Âlim Portresi: Ekmelüddin Bâbertî”, *Ekmelüddin Bâbertî'yi Keşif Yolunda I. Ekmelüddin Bâbertî Sempozyumu* (28-30 Mayıs 2010),ed. Selçuk Coşkun, (Erzurum: Bayburt Kültürü ve Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2014), 66-70, Çubukçu, “Ekmelüddin Bâbertî, Hayatı Ve Eserleri”, 20-21, AYTEKİN, “Bâbertî”, 4: 378, Muhammed, *Bayburtlu Bir Âlim Ekmelüddin Bâbertî ve Kelam İlmindeki Yeri*, 18-23.

⁴¹el-Leknevi, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 125.

⁴²Sadreddin Gümüş, “Cürcânî, Seyyid Şerîf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 134, el-Leknevi, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 125.

hissettirmiştir. 816/1413 Çarşamba günü Şîraz'da vefat etmiş ve Atfık Camii yakınlarındaki Vakıb Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁴³

1.8.2. Muhammed b. Hamza b. Muhammed Şemsüddîn el-Fenârî (ö. 834/1430)

Fenârî, 751 yılında Bursa Yenişehir yakınlarında Fener kasabasında doğmuştur. Bu kasabada doğmasından dolayı Fenârî diye meşhur olmuştur. Fenârî, Kara Hoca ismiyle anılan Alâüddin'den ilim tahsil etmiştir. Daha sonra Konya Aksaray'daki Zincirli Medrese müderrisi Cemalüddin Aksarayî'den ilim tahsil etmiş, oradan Kahire'ye gitmiş ve Bâbertî'den ders alarak öğrencisi olmuştur. Fenârî, zâhirî ilimlerin yanısıra babasının ilgi alanı olan tasavvufa da yönelmiş ve Muhyiddin Arabî (ö. 638/1240) felsefesini okumuş ve neşretmiştir. İlmî olarak kendini geliştirmiş, Osmanlı döneminde Bursa'da müderrislik ve kadılık yapmıştır. Bursa'da 834/1431 tarihinde vefat etmiş ve bu şehirde defnedilmiştir.⁴⁴

Fenârî, çok yönlü bir ilim adamı olup dinî ve aklî ilimler alanında çeşitli eserler kaleme almıştır. Yaşadığı dönemde isminden söz ettirmiş ve ölümünden sonra da söz ettirmeye devam etmiştir. İlmî kişiliğinin yanısıra medrese ve mescitler inşa ettirmiş ve mimarî eserlerin inşa edilmesinde ön ayak olmuştur. Birçok ilim ehlini etkilemiş ve halktan da gerekli ilgi, alaka ve saygıyı görmüştür. Osmanlı Devleti idarecileri kendisine saygı ve sevgi gösterdiği gibi ailesine karşı da aynı şekilde davranmışlardır.⁴⁵

1.8.3. Tabib Hacı Paşa Celâlüddîn Hızır b. Ali (ö. 827 (1424)

Daha çok Hacı Paşa olarak bilinmekle birlikte kaynaklarda asıl isminin Celâleddin Hızır olduğu ve 740'tan (1339) sonra doğduğu kaydedilmektedir. Hacı Paşa Konyalı olup ilim tahsili için Anadolu'dan Kahire'ye gitmiş ve burada Bâbertî'den ilim tahsil ederek öğrencisi olmuştur. Zeki ve ileri görüşlü olmasından dolayı Bâbertî'nin takdirini kazanarak kısa sürede ismini duyurmuştur.⁴⁶

⁴³Gümüş, "Cürcânî, Seyyid Şerîf", 8: 135-136.

⁴⁴İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 592-593.

⁴⁵İbrahim Hakkı Aydın, "Molla Fenârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 247-248.

⁴⁶Taşköprizâde Ahmed Efendi, *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâ'i'd-Devleti'l-'Osmâniyye*, nşr.

Hacı Paşa çok yönlü bir âlim olup çeşitli ilim dallarıyla uğraşmış ve ayrıca Şemsüddîn Muhammed b. Mübârekşâh el-Buhârî'den (ö. 784/1382'den sonra) felsefe ve mantık okumuştur.⁴⁷ Kahire'de ilim tahsil ederken yakalandığı ağır hastalık sonucu tıp alanında da bilgi sahibi olmaya karar vermiş ve bu alanda da kendisini yetiştirmiş, tabiplik yapmaya başlamıştır. Bu zaman zarfında tıp alanında kitaplar yazmıştır. Dinî ilimler noktansında da eserler kaleme almış ve insanları etkilemiştir. Daha sonra Kahire'den Anadolu'ya tekrar gelmiş ve 827 (1424) yılı civarında Birgi'de vefat etmiştir.⁴⁸

1.8.4. Simavna Kadısı Oğlu Bedrüddîn Simavî (ö. 823/1420)

Kaynaklarda Simavna kadısı oğlu olarak ifade edilmiş ve daha çok Şeyh Bedreddin olarak meşhur olmuştur. Yunanistan toprakları içinde bulunan Simavna kasabasında dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi net bilinmemekle birlikte 740/1339 ile 770/1368 yılları arasında doğduğu zikredilmektedir. Doğum yeri hakkında sonradan yanlış isimlendirme yapıldığı ve Kütahya'nın Simav kasabasına nispet edildiği, bundan dolayı da Simavî şeklinde isimlendirildiği ifade edilmiştir.⁴⁹

Şeyh Bedreddin, ilim tahsil çağına geldiğinde ilim tahsili için Bursa'ya gelmiş, ardından Konya'ya gitmiş ve Konya'dan da Suriye'ye yolculuk yapmıştır. Suriye'deki âlimleri ilim noktasında yetersiz görmüş ve akabinde Kahire'ye ilim tahsili için hareket etmiştir. Burada ilâhiyat, felsefe ve mantık alanında kendini geliştirmiş ve tasavvuf alanında da derinleşmiştir.⁵⁰

Şeyh Bedreddin'in, ilim tahsili için gittiği Kahire'de Şeyhûniyye hânekâhında Bâbertî'den ilim tahsil ettiği ve öğrencisi olduğu ifade edilmektedir.⁵¹ Kahire'de yapmış olduğu ilim tahsilinden sonra tekrar Anadolu'ya gelmiştir. Çeşitli alanlarda eserler kaleme almış ve görüşleriyle insanları etkilemiştir. Şeyh Bedreddin'in yapmış olduğu bazı faaliyetlerden dolayı dönemin padişahı tarafından bir ilim heyeti

Ahmet Subhi Furat, 1. Baskı (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Araştırma Merkezi, 1985), 48-52.

⁴⁷Taşköprizâde Ahmed Efendi, *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye fi 'ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 52, Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 312.

⁴⁸Cemil Akpınar, "Hacı Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14: 493.

⁴⁹Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 312.

⁵⁰Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 312-313.

⁵¹Çubukçu, "Ekmelüddin Bâbertî, Hayatı Ve Eserleri", 19.

oluşturulmuş ve hakkında idam hükmü verilmiştir. Bunun akabinde Şehy Bedreddin Serez'de1420'de idam edilmiş ve buraya defnedilmiştir. 1924 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan nüfus mübadelesince kabrinin yeri değiştirilmiştir.⁵²

1.8.5. Şair Ahmedî Tâcüddîn İbrahim b. Hızır (ö. 816/1413)

Kaynaklarda daha çok Ahmedî olarak meşhur olmuş olup 735/1334-35 yılında Uşak kazasının Sivaslı nahiyesinde doğduğmuştur.⁵³ Ahmedî değerli bir şair olup önemli eserler kaleme almıştır. İlim tahsili için Kahire'ye gitmiş ve burada Bâbertî'den ilim tahsil ederek öğrencisi olmuştur.⁵⁴

Ahmedî, daha çok kendini gramer ve edebiyat alanında geliştirmiş olup çeşitli diilerde eserler kaleme almıştır. Ahmedî'nin 1312-1413 yılları arasında Amasya'da vefat ettiği kaydedilmektedir.⁵⁵

⁵² Bilal Dindar, "Bedreddin Simâvî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5: 332-333.

⁵³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 465.

⁵⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 465.

⁵⁵ Günay Kut, "Ahmedî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 165, Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 465.

İKİNCİ BÖLÜM

2.KİTÂBÜ'L-İRŞÂD ADLI ESERİ

2.1. Eserin Müellife Nisbeti

Bu çalışmamızda; Süleymaniye Kütüphanesi'nde serez koleksiyonunda, 1102 nolu 49 varak olarak kayıtlı olan yazma nüshayı esas aldık. Bu yazma nüsha kütüphanede “*el-İrşad fi Şerhi'l-Fıkhi'l-Ekber*” şeklinde kaydedilmiştir.⁵⁶ Bu eser, kaynaklara bakıldığında ismi geçmemekle birlikte kütüphane taramalarında Bâbertî'ye nispet edilmiştir. Kitabın başına müstensihler tarafından düşülen notlara bakıldığında da eserin Bâbertî'ye ait olduğu görülmektedir.

Bu eserin çeşitli yazmaları bulunmaktadır. Kütüphane kayıtlarına bakıldığında, *el-İrşad fi Şerhi'l-Fıkhi'l-Ekber*, *Kitâbü'l-İrşâd*, *el-İrşâd* şeklinde isimlendirilerek kaydedilmiştir. Bundan dolayı eser Ebû Hanîfe'nin *el-Fıkhu'l-ekber* adlı eserinin şerhi olan *el-İrşad fi Şerhi'l-Fıkhi'l-Ekber* ile karıştırılmış ve birlikte zikredilmiştir. Bu *el-İrşad fi Şerhi'l-Fıkhi'l-Ekber* adlı eser de bazı kütüphane kayıtlarında *Muhtasaru'l-Hikmeti'n-Nebeviyye* şeklinde kaydedilmiştir. Kütüphane kayıtlarındaki bu isim kargaşasından dolayı araştırmamıza konu olan eser de nasibini almış ve bu isimlerle anılarak kayıtlara geçmiştir. Aslında *el-İrşad fi Şerhi'l-Fıkhi'l-Ekber* ve *Muhtasaru'l-Hikmeti'n-Nebeviyye* şeklinde kayıt edilen bazı yazma nüshalar, Ebû Hanîfe'nin *el-Fıkhu'l-ekber* adlı eserinin şerhi mahiyetinde bir eserdir. Lakin bu iki isimle kaydedilmiş ve Ebû Hanîfe'nin eserine şerh şeklinde kaleme alınmış yazmaların, Hakîm İshak'a ait olduğu da iddia edilmiştir.⁵⁷

Kâtip Çelebi, Ebû Hanîfe'nin *el-Fıkhu'l-ekber* adlı eserine Bâbertî'nin de bir şerh yazdığını zikretmiş ve adının da el-İrşâd olduğu bilgisini vermiştir. Yine Kâtip Çelebi, *Muhtasaru'l-Hikmeti'n-Nebeviyye* adlı eserin sonunda yazarın kendi hattıyla

⁵⁶ Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud er-Rûmî el-Mısri el-Bâbertî, *el-İrşad fi Şerhi'l-Fıkhi'l-Ekber*, Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, nr. 1102.

⁵⁷ Çağfer Karadaş, “Ekmeliüddin Bâbertî'nin Ebu Hanife'nin “El-Vasiyye ve El-Fıkhu'l-Ekber” Risalelerine Yazdığı Şerhler”, *Ekmeliüddîn Bâbertî'yi Keşif Yolunda I. Ekmeliüddîn Bâbertî Sempozyumu* (28-30 Mayıs 2010), ed. Selçuk Coşkun, (Erzurum: Bayburt Kültürü ve Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2014), 221-224, Muhammed, *Bayburtlu Bir Âlim Ekmeliüddîn Bâbertî ve Kalam İlmindeki Yeri*, 19-21.

bu eserin Hakîm İshak'a ait olduğunu gördüğünü ifade etmiştir.⁵⁸ Bu iki ifade bilgi karışıklılığına sebep olmuş, kütüphane kayıtlarında geçen ve bu iki isim ile anılan eserin kime ait olduğu noktasında insanları şüpheye düşürmüştür. Bu noktada Lübnan Cinân Üniversitesi'nde; *el-İrşad fi Şerhi'l-Fıkhi'l-Ekber* ve *Muhtasaru'l-Hikmeti'n-Nebeviyye* şeklinde kayıtlara geçen bu yazma eserler, yüksek lisans tezi olarak çalışılmış, eserin tahkiki yapılmış ve kitap olarak yayınlanmıştır.⁵⁹ Yayınlanan bu eserde; bu iki isim ile anılan eserin Bâbertî'ye ait olmadığını aksine Hakîm İshak'a ait olduğunu, Bâbertî'nin ilmihal türünde muhtasar olarak kaleme almış olduğu *İrşad* ile karıştırıldığını, eserin incelendiğinde bunun ortaya çıkacağını gerekçeleriyle beraber zikretmişlerdir.⁶⁰

Kaynaklarda ve çeşitli araştırmalarda geçen bu bilgilere bakıldığında Bâbertî'nin *irşad* adıyla bir eser yazdığı görülmektedir. Lakin kütüphane kayıtlarında bu ismin, içeriği farklı yazma nüshalara verildiği ve karışıklığa neden olduğu görülmektedir. Asıl karışıklığın ise bizim araştırmamıza konu olan eserde olmayıp hem Hakîm İshak'a hem de Bâbertî'ye nispet edilen *el-İrşad fi Şerhi'l-Fıkhi'l-Ekber* adıyla *Muhtasaru'l-Hikmeti'n-Nebeviyye* adlı eserde olduğu açıktır. Burada asıl meselenin, *Kitâbü'l-İrşâd* ile bu eserlerin kütüphane kayıtlarında isim olarak karıştırılması ve *Kitâbü'l-İrşâd*'ın da bu eserlerle birlikte anılmasıdır. Bu karışıklıktan dolayı eser yeteri kadar tanınmamıştır.

Kitâbü'l-İrşâd adlı esere bakıldığında içerik olarak Bâbertî'nin diğer eserleriyle birebir uyduğu görülmektedir. Bâbertî'nin bu eserini diğer eserleriyle de karşılaştırıldığında; içerik, yazılış biçimi ve kaynakları konusunda önemli oranda benzerlik göstermektedir. *Kitâbü'l-İrşâd* adlı eserin yazma nüshalarının başına müstensihler tarafından Bâbertî'ye ait olduğu notu düşülmesi ve kütüphane kayıtlarında da Bâbertî'ye isnat edilmesi bunu desteklemektedir. Kâtip Çelebi'nin, Bâbertî'nin Ebû Hanîfe'nin *el-Fıkhu'l-ekber* adlı eserine bir şerh yazdığını zikretmesi ve adının da *el-İrşâd* olduğu ifade etmesi önemli bir detaydır. Kâtip Çelebi'nin aktarmış olduğu bu bilgi, büyük bir ihtimalle *Kitâbü'l-İrşâd* adlı eseri göstermektedir.

⁵⁸Karadaş, "Ekmelüddin Bâbertî'nin Ebu Hanife'nin "El-Vasiyye ve El-Fıkhu'l-Ekber" Risalelerine Yazdığı Şerhler", 221.

⁵⁹ Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud er-Rûmî el-Mısırî el-Bâbertî, *Muhtasaru'l-Hikmeti'n-Nebeviyye*, thk. Bayezid Nıcevic, 1. Baskı (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2015).

⁶⁰el-Bâbertî, *Muhtasaru'l-Hikmeti'n-Nebeviyye*, 148--150.

Çünkü eserin mukaddimesinde Bâbertî, bu eserini Ebû Hânîfe'nin mezhebine göre kaleme aldığını ve *irşâd* olarak isimlendirdiğini kaydetmiştir. Bu bilgiler ışığında esere bakıldığında *el-Fıkhü'l-ekber*'de geçen konular ele alınmış ve izah edilmiştir. Böylece *Kitâbü'l-İrşâd* adlı eserin Bâbertî'ye ait olduğu ortaya çıkmaktadır.

2.2. Eserin İçeriği

Esere bakıldığında genel itibariyle ilmihal türü bir eserdir. Bu eserde hem ibadet hem de itikad konuları ele alınmış ve öz bir şekilde açıklanmıştır. Bu eserin il sekiz varağı yani birinci kitap olarak geçen bölüm, Bâbertî'nin itikadi görüşlerini yazdığı kısım olup diğer kısımları ise daha çok ibadet ile ilgili bilgiler vermektedir. B

Eser; Allah'a hamd, peygamber, ailesi ve onun ashabına selam ile başlamaktadır. Şarihin kendi ifadesiyle “bu eser Ebû Hanîfe'nin mezhebine göre bir mukaddime, iki kitap ve bir hatimedden oluşan muhtasardır”.⁶¹ Eseri yazmasının amacını da yine giriş bölümünde, doğru yolu arayanlara ve öğrenim görenler için telif ettiğini ve eserin ismini de irşâd diye isimlendirdiğini ifade etmiştir.⁶² Bu açıklamaları yaptıktan sonra eserin mukaddime bölümüne geçmiştir.

Mukaddimedede ise;

Allah'ın cinleri ve insanları kendisine kulluk etsinler diye yarattığını ifade etmiştir. Lakin bu kulluğun keyfiyeti ve kemiyetinin akıl ile kavranamayacağını bundan dolayı da Allah'ın peygamberler gönderdiğini kaydetmiştir. Bu kısa açıklamalardan sonra, “Allah bizi de sizi de nimete nail olan itatkarlardan eylesin. Allah'ın gazabına uğrayan inkârcılardan ve sapkınlardan eylemesin”⁶³ duası ile mukaddime kısmını bitirerek birinci kitaba geçmiştir.

Birinci Kitapta ise;

Allah'ın peygambere, risalet görevini yerine getirmesi gerektiğini ve emaneti de ulaştırmasını emrettiğini âyetle açıkladığını belirtmiş (el-Araf 7/158), buna karşılık inkârcıların peygamberi yalanladıklarını ve Allah'ın da peygamberi desteklemek, davasının doğruluğunu ortaya koymak için bir takım mucizeler

⁶¹el-Bâbertî, *el- İrşâd*, 2b.

⁶²el-Bâbertî, *el- İrşâd*, 2a.

⁶³el-Bâbertî, *el- İrşâd*, 3b.

verdiğini ifade etmiştir. Bu mucizeler içinde en açık ve kıyamete kadar sürecek olanın Kur'ân olduğunu vurgulamıştır. Tüm bunlardan sonra peygamberin de Allah'a imana çağırıldığını, bizim de Allah'a kalp ile inandığımızı, dil ile ikrar ettiğimizi belirtmiştir.⁶⁴

Allah'ın sıfatlarından bahsedip, Allah'ın ne olup olmayacağı hakkında bilgi vermiş, varlıkları kimin yarattığını, kimin hayat verip öldürdüğünü açıklamış ardından da insanın ölümüne değinip ahiret ahvallerinden bilgi vermiştir. İnsanların kabirdeki durumlarından ve sorgulanmalarından bahsetmiş, kıyamet gününde insanların inancına göre nasıl muamele göreceğini açıklamıştır. Levh-i Mahfuz'a değinerek kader hakkında kısa bir açıklamada bulunmuş ve her olacak şeyin burada yazıldığına iman edildiğini belirtmiştir.⁶⁵

Kulların fiillerine değinmiş ve kulların hataen yaptığı hiçbir şeyin onu musibete maruz bırakmak için olmadığını, başına gelen musibetin de onu hataya sevk etmek için olmadığını açıklamıştır. İmamet ve hilafet konularına da kısaca değinmiş, baskı ve zulüm uygulamasalar dahi imamlara ve devlet başkanlarına isyan etmenin uygun görülmediğini aktarmıştır.⁶⁶

Cennetlik ve cehennemlik olacak insanların durumlarını açıklamış ve cennet ve cehennem hakkında kısa açıklamalar yaparak bilgi vermiştir. Kıyamet alametlerine değinmiş, peygamberlerden sonra en üstün olan dört halifeyi sırasıyla saymış ve buna iman ettiğimizi ifade etmiştir.⁶⁷

İkinci Kitapta ise;

Genel itaberi ile ilmihal türü bir bölüm olup ibadet kitabı olarak isimlendirilmiş⁶⁸ ve ibadetler ile ilgili hükümler ve açıklamalar öz bir şekilde ele alınıp açıklanmıştır. Girişte namaz ibadeti ele alınmış, hükmü belirtilmiş ve bazı rükûnlarının olduğu, bazı fiillerinin bilinmesi gerektiğini belirtmiştir. Namazla ilgili hükümleri kısaca açıklayarak bunları inkâr edenin durumlarına değinmiştir. Namazın şartlarını sırasıyla sayarak rükûnlarını da tafsilâtlı bir şekilde delilleriyle beraber

⁶⁴el-Bâbertî, *el- İrşad*, 3b-4b.

⁶⁵el-Bâbertî, *el- İrşad*, 4b-6b.

⁶⁶el-Bâbertî, *el- İrşad*, 6a-7a.

⁶⁷el-Bâbertî, *el- İrşad*, 7a-8b.

⁶⁸el-Bâbertî, *el- İrşad*, 8a.

açıklamıştır.⁶⁹ Hasta olunduğunda namazın nasıl kılınacağı, sefere çıkılınca yani yolculukta namazların nasıl eda edileceği, binek üzerinde namaz gibi konularda da yine açıklamalar yapılmıştır.⁷⁰

İbadet konularından oruç ile ilgili bilgi verilmiştir. Orucun vaktinin ne zaman olduğu, nasıl tutulduğu ve oruçlu birine nelerin caiz olup olmadığı hakkında bilgiler kaydedilmiştir.⁷¹

Zekât hakkında da bilgi verilmekte ve kimlere verileceği, nasıl verileceği gibi konularda hükümler ihtiva etmekte olup kısa kısa açıklamalar kaydedilmektedir.⁷²

Farz olan ibadetlerden olan hac hakkında da geniş bilgiler verilmekte ve yapılışı, zamanı ve erkânları hakkında bilgiler ihtiva etmektedir.⁷³ Zekâta ek olarak fitır sadakasından da bahsedilmekte olup nasıl verileceğine dair bir takım bilgileri ihtiva etmektedir.⁷⁴

2.3. Yazma Nüshaları

Araştırmamıza konu olan eserin yazma nüshaları kütüphanelerde mevcut olup *el-İrşad fi Şerhi'l-Fıkhi'l-Ekber*, *el-İrşad* ve *Kitâbü'l-İrşâd* adıyla kayıtlıdır. Kayıtlı olan yazma nüshaları ise şunlardır:

Süleymaniye Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Nüshaları;

1) Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî el-Bâbertî, *el-İrşad fi şerhi'l-Fıkhi'l-Ekber*, Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, nr. 1102, 49.

Bu çalışmamızda esas aldığımız kütüphane kayıtlarında bulunan nüsha olup Bâbertî'nin *Kitâbü'l-İrşâd* adlı eseridir. Eserin giriş kısmında da bu eserin ismi *Kitâbü'l-İrşâd* olduğu kaydedilmiştir.

2) Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî el-Bâbertî, *el-İrşad fi şerhi'l-Fıkhi'l-Ekber*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 1384, 186-203.

Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı olan bu mecmuanın 186b-203a arası

⁶⁹el-Bâbertî, *el- İrşad*, 8a-29b.

⁷⁰el-Bâbertî, *el- İrşad*, 28b-29a.

⁷¹el-Bâbertî, *el- İrşad*, 29b-30a.

⁷²el-Bâbertî, *el- İrşad*, 30a-34a.

⁷³el-Bâbertî, *el- İrşad*, 34a-44b.

⁷⁴el-Bâbertî, *el- İrşad*, 44a-45b.

varaklarında *Kitâbü'l-İrşâd* yer almaktadır.

3) Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî el-Bâbertî, *el-İrşad fi şerhi'l-Fikhi'l-Ekber*, Süleymaniye Kütüphanesi, Mehmet Ağa Cami, nr. 72, 25.

Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı olan bu nüsha, *Kitâbü'l-İrşâd* adlı eser olup müstensih tarafından da eserin isminin *Kitâbü'l-İrşâd* olduğu belirtilmiştir.

4) Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî el-Bâbertî, *el-İrşad fi şerhi'l-Fikhi'l-Ekber*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 1324, 148.

Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan bu nüsha, Hakîm İshak'a ait olduğu da iddia edilen *Muhtasaru'l-Hikmeti'n-Nebeviyye* adlı eserin nüshasıdır.

Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Bulunan Nüshası;

Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî el-Bâbertî, *Kitabü'l-İrşad*, Süleymaniye Kütüphanesi, Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Ahmed III Kitaplığı, nr. 1186, 51.

Topkapı Sarayı Müzesi'nde kayıtlı olan bu nüsha, *Kitâbü'l-İrşâd* olup müstensih tarafından *Kitâbü'l-İrşâd* adlı eser olduğu kaydedilmiştir.

Amasya İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Nüshası;

Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî el-Bâbertî, *el-İrşad*, Amasya İl Halk Kütüphanesi, nr. 1551, 10b-39a.

Bu mecmuanın 10b-39a arası varaklarında *Kitabü'l-İrşad* mevcuttur.

Burdur İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Nüshası;

Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî el-Bâbertî, *el-İrşad*, Burdur İl Halk Kütüphanesi, nr. 512, 21b-40b.

Burdur İl Halk Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunana bu mecmuanın 21b-40b arası varaklarında *Kitabü'l-İrşad* yer almaktadır.

Ankara Milli Kütüphane'de Bulunan Yazma Nüshaları;

1) Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî el-Bâbertî, *el-*

İrşad, Ankara Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar, nr. 5529, 7b-20a.

Ankara Milli Kütüphane'de kayıtlı olan bu nüsha, *Kitabü'l-İrşad* olup 7b-20a arası varaklarda yer almaktadır.

2) Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî el-Bâbertî, *el-İrşad*, Ankara Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar, nr. 6686, 1b-29a.

Ankara Milli Kütüphane'de kayıtlı olan bu mecmuada, *Kitabü'l-İrşad* 1b-29a arası varaklarda yer almaktadır.

3) Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî el-Bâbertî, *el-İrşad*, Ankara Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar, nr. 4721, 85b-109a.

Ankara Milli Kütüphane'de kayıtlı olan bu mecmuada, *Kitabü'l-İrşad* 85b-109a arası varaklarda yer almaktadır.

4) Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî el-Bâbertî, *el-İrşad*, Ankara Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar, nr. 1722, 21b-57b.

Ankara Milli Kütüphane'de kayıtlı olan bu mecmuada, *Kitabü'l-İrşad* 21b-57b arası varaklarda yer almaktadır.

5) Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî el-Bâbertî, *el-İrşad*, Ankara Milli Kütüphane, Samsun İl Halk Kütüphanesi, nr. 1079, 85b-114a.

Ankara Milli Kütüphane'de kayıtlı olan bu mecmuada, *Kitabü'l-İrşad* 85b-114a arası varaklarda yer almaktadır.

Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Nüshası;

Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî el-Bâbertî, *el-İrşad*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Manisa Akhisar Zeynelzade, nr. 359, 161b-181a.

Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan bu mecmuada, *Kitabü'l-İrşad* 61b-181a arası varaklarda yer almaktadır.

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Nüshaları;

1) Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî el-Bâbertî, *Kitabu'l- İrşad*, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi, nr. 2144, 17b-27b.

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan bu mecmuada, *Kitabü'l-İrşad* 17b-27b arası varaklarda yer almaktadır.

2) Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî el-Bâbertî, *el-İrşad*, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi, nr. 2257, 57a-73a.

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan bu mecmuada, *Kitabü'l-İrşad* 57a-73a arası varaklarda yer almaktadır.

3) Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî el-Bâbertî, *el-İrşad*, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl Halk Kütüphanesi, nr. 512, 21b-40b.

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan bu mecmuada, *Kitabü'l-İrşad* 21b-40b arası varaklarda yer almaktadır.

Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Nüshası;

Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî el-Bâbertî, *el-İrşad*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, nr. 1920, 38b-61a.

Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan bu mecmuada, *Kitabü'l-İrşad* 38b-61a arası varaklarda yer almaktadır.

Beyazıd Devlet Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Nüshası;

Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî el-Bâbertî, *el-İrşad fi şerhi'l-Fıkhi'l-Ekber*, Beyazıd Devlet Kütüphanesi, Beyazıd, nr. 8002, 24b-73a.

Bu nüsha *Kitâbü'l-İrşâd* olmayıp Bâbertî'nin *Şerhu Vasıyyeti'l-İmam Ebî Hanîfe* adlı eseridir.

2.4. Kaynakları

Kitap, Hanefî geleneğinin bir türü olması sebebiyle kaynakları noktasında da bu geleneğin eserlerine atıf yapılmış ve faydalanılmıştır. Eser, kelâm kitabı olmasına rağmen kaynakları noktasında daha çok fıkıh kaynaklarından yararlanılmıştır. Eserin içinde atıf yapılan ve faydalanılan kaynaklar şunlardır:

Ebû Hanîfe'nin "*el-Fıkhu'l-Ekber*" adlı eseri,

Ebû Hanîfe'nin "*el-Vasiyye*" adlı eseri,
Serahsî'nin "*Usûl ve Şerhu Camii's-Sagîr*" adlı eseri,
Ali el-Pezdevî'nin "*Usulü'l-fıkıh*" adlı eseri,
Pezdevî'nin "*Kenzü'l-Vüsûl*" adlı eseri,
Kadî Ebû Zeyd el-Cessas'ın "*Usulü'l-fıkıh*" adlı eseri,
Mukatil b. Süleyman'ın "*et- Tefsîr*" adlı eseri,
Merginanî'nin "*el-Hidâye*" adlı eseri.

Faydalanılan ve atıf yapılan eserlere bakıldığında Ebû Hanîfe'nin eserleri hariç geriye kalanlarının tamamı fıkıh veya fıkıh usulü eserleridir. Bunun nedeni ise eserin içeriği bölümünde de verdiğimiz bilgiler doğrultusunda baktığımızda, eserin birinci bölümü hariç geriye kalanının fıkıh ile ilgili konuların bulunmasıdır. Aynı zamanda kaynaklarının da Hanefî geleneğine ait eserler olması da Bâbertî'nin bu eserinin Hanefî geleneğe ait bir eser olmasını göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.İTİKADÎ GÖRÜŞLERİ

3.1. Kelâm İlmine Bakışı

Bâbertî, fıkıh konularında Ebû Hanîfe'yi takip ettiği gibi kelâm konularında da Ebû Hanîfe'yi takip etmiştir. Bundan dolayıdır ki Bâbertî Hanefî geleneği âlimleri arasında zikredilmiş ve günümüze kadar da bu şekilde gelmiştir. Bâbertî Ebû Hanîfe'nin itikadî görüşlerini önemsemiş ve bu görüşleri eserlerinde savunmuş, şerh ederek aktarmıştır. Ebû Hanîfe'den övgü dolu sözler ile bahsetmiş ve Ebû Hanîfe'yi “müctehidlerin öncüsü, Hanefî milletinin kandili” diye nitelemiştir.⁷⁵ Öyle ki, Bâbertî Ebû Hanîfe'nin neden taklit edilmesi gerektiğine dair *en-Nuket ez-Zarîfe fî Tercîhi Mezhebi Ebî Hanîfe* adlı bir risale dahi kaleme almış ve bunun izahatını yapmıştır.⁷⁶ Bu eserinde; Ebû Hanîfe'nin fıkıh ilminin öncüsü olduğunu, ilklerinden olduğunu belirterek takip edilmesi gereken bir şahıs olduğunu beyan etmiştir.⁷⁷ Yine Bâbertî *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa* adlı eserinde Ebû Hanîfe ve arkadaşlarının, nakil ve rey arasında önemli bir denge kurduklarını, dinin teorik ve pratik bakımdan tanımlamalarını yaptıklarını ve ayrıca Ebû Hanîfe'nin kelâm ve fıkıhta kimsenin başaramayacağı şeyleri başardığını kaydetmiştir.⁷⁸

Görüldüğü üzere Bâbertî, Ebû Hanîfe'yi ve onu takip eden arkadaşlarını övmüş, tercih edilmesi noktasında eser kaleme almış ve bazı eserlerinde de bunu izah etmiştir. Bundan dolayıdır ki, Bâbertî kelâma bakış açısında Ebû Hanîfe'yi takip etmiş, birçok görüşünü esas almış, Ebû Hanîfe'nin eserlerini eserlerine kaynak yapmış ve şerhler yazmıştır.

Bâbertî kelâmı; “melekûtun mugayyabatına ve meleğin müşahedesine muttali olan nâsûtun idrakinin gücü nispetinde lâhutun esrarının keşfine kefil olan ilim” olarak tanımlamıştır.⁷⁹ Bu tanıma göre kelâm, nasların verdiği bilgileri akıl ile destekleyerek insanın ulaşamayacağı alanın (lâhut alanının) bilgilerini insanlara

⁷⁵ el-Bâbertî, *Şerhu Vasıyyeti'l-İmam Ebî Hanîfe*, 59.

⁷⁶ el-Bâbertî, *en-Nuket ez-Zarîfe fî Tercîhi Mezhebi Ebî Hanîfe*, nr. 2077.

⁷⁷ el-Bâbertî, *en-Nuket ez-Zarîfe fî Tercîhi Mezhebi Ebî Hanîfe*, 2b.

⁷⁸ el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 25.

⁷⁹ Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud er-Rûmî el-Mısırî el-Bâbertî, *Şerhu'l-Maksad fî İlmi'l-Kelam*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, nr. 1717, 135b.

ulaştırmaktır. Bâbertî bu tanıma göre kelâmın amacını ve sınırlarını belirtmiş, kelâmın ne denli önemli olduğunu vurgulamıştır.

Bâbertî, kelâmın konusunu tanımlarken “Usûlu'd-dîn” kavramını tercih etmiş ve kelâm ifadesinin yerine kullanmıştır. Buna göre kelâmı; “Allah'ın zâtından, sıfatlarından ve meb'de'mead itibariyle mümkünlerin hallerinden İslâm kanunlarına uygun olarak bahseden ilimdir”⁸⁰ şeklinde tanımlamıştır. Tanıma bakıldığında kelâmın konusunun ilk öncelikle Allah'ın sıfatları olduğu dikkat çekmektedir. Daha sonraki konular ise mebde yani başlangıç (yaratılış), mead yani son (ahiret), mümkün dediği ise var olan şeylerdir. Tanımda en dikkat çeken kısım, tanımın sonunda yer alan “İslâm kanunu” ifadesidir. Burada Bâbertî bu ifade ile aslında kelâmın yöntemini belirtmiş ve kelâmın heva ve heves ilmi olmadığını, temelinde İslâm olduğunu, kaynağının din olduğunu belirterek diğer ilimlerden ayıran yönünü vurgulamıştır. Bu ifadenin bir diğer önemli vurgusu ise felsefe olmuştur. Bu ifade ile kelâm kaynağı ve yöntemi itibariyle felsefeden ayırt edilmiş, sadece aklın kullanılmadığını, kelâmın sadece aklı bir hareket olmadığını aksine Kur'ânî ve Nebevî kaynaklı bir ilim olduğunu ifade etmiştir.

Bâbertî kelâm ilmini övmüş ve Usûlu'd-dîn'in yani kelâmın mevzu bakımından ilimlerin en büyüğü olduğunu ifade etmiş, birçok önemli ilim adamının mesai harcadığını belirtmiş, hüccet ve yöntem bakımından ilimlerin en güçlüsü olduğunu aktarmıştır.⁸¹ Bu da bize göstermektedir ki Bâbertî döneminde de kelâm ilmine karşı çıkanlar olmuş ve Bâbertî de bu ilmin savunucusu olmuştur. Çünkü mârifetullah yani Allah'ı bilmenin kelâmın konusu olduğuna dikkat çekmekte ve bunu da ancak bu ilmin açıklamasıyla bilineceğine işaret etmektedir. Bundan dolayı Bâbertî; mümkünlerin kelâma konu olma niteliğini, mümkünlerin Allah'a ihtiyacını belirlemek diye açıklamaktadır. Bu ihtiyacın bilinmesi Allah'ın bilinmesine yani ma'rifetu'llaha bağlıdır.⁸² Bâbertî burada Allah'ın bilinmesine yani ma'rifetu'llaha dikkat çekmiş ve önemini belirtmiştir. Bundan dolayıdır ki Bâbertî el-İrşad'ın mukaddimesinde; “Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etmeleri için yarattım”

⁸⁰el-Bâbertî, *Şerhu'l-Maksad fi İlmi'l-Kelam*, 139a.

⁸¹el-Bâbertî, *Şerhu'l-Maksad fi İlmi'l-Kelam*, 135b.

⁸²el-Bâbertî, *Şerhu'l-Maksad fi İlmi'l-Kelam*, 139a. Ayrıca bk. Galip Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fi İlmi'l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (Şubat 2006), 146.

(Zâriyât 51/56) âyetine dikkat çekmiştir. Kulluk etmek demek aynı zamanda Allah'ı bilmek ve tanımak demektir. Bundan dolayı insanlar ve cinler mârifetullah için yaratılmıştır denilebilir. Bundan dolayı Kur'ân tercümanı olarak da bilinen İbn Abbas (ö. 68/687-88) da bu âyeti bilmek ve tanımak olarak tefsir etmiştir. Bâbertî de bu hakikati eserin başında zikretmiş, mârifetullah'ın da kelâmın konusu olduğuna işaret etmiştir.

Bâbertî kelâm ilmini övmüş; konusu, delilleri ve yöntemi bakımından en güçlü ilim olarak tanımlamış, birçok ilim adamının mesaisini kelâma harcadığını belirtmiştir. Kelâmı tarif etmiş, konusu ve yöntemine dikkat çekmiş ve diğer ilimlerden ayıran yönlerini eserlerinde beyan etmiştir. Mârifetullah konusunda vurgu yapmış, eserlerinde izaha gitmiştir. Kelâm konusu ve yöntemi itibarıyla ise Hanefî geleneğini takip etmiştir. Ayrıca kendisi de Ebû Hanîfe ve arkadaşarından övgü dolu sözler ile bahsetmiş, Ebû Hanîfe'nin neden taklit ve takip edilmesi gerektiği noktasında eser kaleme almıştır. Yine Ebû Hanîfe'nin eserlerine şerhler yazmış ve Hanefî geleneği üzerine eserler şerh etmiştir. Eserlerinin yanısıra pek çok öğrenciler yetiştirmiş ve bu öğrencileri de bu görüşlerin yaygınlaşmasında etkili olmuşlardır.

3.2. Mârifetullah

Mârifetullah konusu yani Allah'ın zâtını bilme konusu bazı kesimlerce farklı yorumlanmış ve değişik görüşler ortaya atılmıştır. Aynı zamanda bu görüşler delillendirilmiş ve eserlerde tartışılmıştır. Bu tartışma Hanefî-Mâtürîdî geleneğinde de ele alınmış ve birtakım görüşler öne sürülmüştür.

Bâbertî de mârifetullah konusunda görüşünü açıklamış ve kelâm ile ilişkilendirilmiştir. Bundan dolayı Bâbertî, kelâm ilmini tanımlarken kelâmın konularından birinin de Allah'ın zâtı ve sıfatları olduğunu ifade etmiş, bu ilme “Usûlu'd-dîn” demiş ve mevzusu bakımından ilimlerin en büyüğü olduğunu kaydetmiştir.⁸³ Bâbertî, *el- İrşad* adlı eserinin girişinde de bu konuya değinmiş, Allah'ın insanları ve cinleri kulluk etmeleri için yarattığı âyetine vurgu yaparak mârifetullah konusuna dikkat çekmiştir. Yine Bâbertî; kelâm ilminin önemine vurgunun yanısıra, ilmin şerefi malumun şerefi ile açıklanacağını beyan etmiş,

⁸³el-Bâbertî, *Şerhu'l-Maksad fi İlmi'l-Kelam*, 139a.

bundan dolayı da Allah'ın, varlığın en yücesi ve değerli olduğunu, Allah'ı bilmenin tahsil bakımından en gerekli ve değerli olacağını ifade ederek mârifetullahın önemini ortaya koymuştur.⁸⁴

Bâbertî mârifetullah ile ilgili açıklamalarından sonra Allah'ın bilinebileceğini savunmuş ve buna deliller getirmiştir. Örneğin “Bil ki, Allâh'tan başka bir ilâh yoktur” (Muhammed 47/19) âyetini, Allah'ın bilinebileceğine delil göstermiş ve hâkimin bilinmeyecek bir şeyi emretmesinin sefeh olacağını söylemiştir.⁸⁵ Bakıldığında Bâbertî burada filozoflara karşı çıkmış ve Allah'ın hakikatının bilinebileceğini savunmuştur. Başka önemli bir nokta ise, Bâbertî'nin kelâmda bir delil olarak kabul edilmeyen ve kişilerin hislerini yansıtan, bu kişileri bağlayan keşf ve ilham yoluyla da Allah'ın bilinebileceğini ileri sürerek farklı bir delil ortaya koymuş ve Allah'ı bilmenin farklı yönleri olduğunu belirtmiştir.⁸⁶

Bâbertî, Allah'ı bilmenin farklı yollarının olduğunu örneklerle açıkladıktan sonra vâcip olup olmaması yönüyle ilgili görüşleri aktarmış, farklı görüşleri eserlerinde açıklamıştır. Nasların sadece zahirine bağlı kalan Haşviyye, Allah'ı bilmenin vâcip olmadığını, nasların zahirinden yararlanılarak oluşturulan sahih itikadın vâcip olduğu görüşünü savunmuşlardır⁸⁷ Müslümanların çoğu ise mârifetullahın vâcip olduğunu söylemişler fakat onun metodu noktasında ihtilaf etmişlerdir. Sufiler ve tarikat ehli mârifetullaha riyazet, kalp tasfiyesi ve ihamla ulaşılacağını söylemiştir. İsmâiliyye'den Talimiyye grubu ise imam tayinini gerekli görmüş ve her zaman insanları mârifetullaha sevkedecek bir imamın olduğunu iddia etmiştir.⁸⁸ Kelâmcıların büyük bir kısmı ise mârifetullahın yolunun nazar ve istidlalle olduğunu, Allah'ın varlığını bilmenin zorunlu olmayacağını savunmuşlardır. Naklî delilin, kitabın, sünnetin ve nübüvvetin varlığına bağlı olduğunu, temel konularda yani usûl konularında naklî delille istidlal yapılmayacağını bundan dolayı istidlalin aklî delillerle olabileceğini ifade etmişlerdir.⁸⁹

Bâbertî eserlerinde mârifetullah ile ilgili görüşleri aktarmış, bilgi vermiş ve

⁸⁴el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 20.

⁸⁵el-Bâbertî, *Şerhu'l-Maksad fi İlmî'l-Kelam*, 139b.

⁸⁶Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fi İlmî'l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 150.

⁸⁷el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 29.

⁸⁸el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 30.

⁸⁹el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 30.

bu görüşlerin hangi gruplara, mezheplere ait olduğu zikretmiştir. Kelâmcıların mârifetullah konusunda nazar ve istidlal metodunu benimsediğini aktaran Bâbertî, kelâmcılardan farklı olarak sufilerin metodu olan keşf ve ilhamı da Allah'ı bilmenin yollarından biri olabileceğini ileri sürmüştür. Mârifetullah konusunda kelâmcılardan farklı bir görüş öne sürerek sufilerin benimsediği görüşü de savunmuş, bir kelâmcı olarak farklı bir bakış açısı ortaya koymuştur.

3.3. Allah'ın Sıfatları

İslâm literatüründe genel anlamda sıfatlar denilince Allah'a nisbet edilen mana, kavram, isim veya sıfatlar akla gelmektedir. Bu sıfatları ele alan, konu edinen ilim ise kelâm ilmidir. Bundan dolayıdır ki Bâbertî, kelâm ilmini tanımlarken Allah'ın sıfatlarını da kelâmın içerisinde zikrederek kelâm ilminin bu yönüyle ne kadar önemli, ne kadar gerekli olduğuna dikkat çekmiştir.⁹⁰

Allah'ın sıfatlarıyla ilgili Kur'ân âyetlerinde ve hadislerde Allah'a nispet edilen isimler geçmekte olup bu isimlere Allah'ın güzel isimleri manasında “el-esmâü'l-hüsnâ” denilmektedir.⁹¹ Kur'ân'da sonradan muhdes olan varlıklara benzeme ve noksanlık yönünden Allah'ın nefyedilmesi gerektiği vurgulanmış, buna mukabil nefis, vech, ayn, yed, istivâ gibi kavramlar da (haberî sıfatlar) Kur'ân'da yer almıştır.

Kur'ân-ı Kerim'in ilk muhatabı olan ashap bu konudaki ilâhî beyanları sözlük muhtevası çerçevesinde anlamış ve teville başvurmadan benimsemiştir.⁹² Bu anlayış tâbiîn döneminin ortalarına kadar devam etmiş daha sonra birtakım görüşler ileri sürülerek teviller yapılmaya çalışılmış ve çeşitli görüşler, gruplar, mezhepler ortaya çıkmıştır. Sıfatlar konusunda fikir beyan eden gruplar arasında tartışmalar meydana gelmiş bununla da kalmayıp birbirlerine ağır ithamlarda bulunmuşlardır. Bu yaşanan olaylar müslümanlar arasında istenmeyen sonuçlar doğurmuş olup sosyo-kültürel açıdan toplumu etkilemiştir. Bundan dolayıdır ki İslâm düşünce tarihimizde bazı şahıslar ve gruplar sıfatlar konusunda orta yolu bulmak, açıklık kazandırmak, görüşlerini beyan etmek için eserler kaleme almıştır. Bâbertî'de sıfatlar konusunda yaygın olan görüşleri açıklamış ve kendi görüşünü eserlerinde izah etmiştir.

⁹⁰ el-Bâbertî, *Şerhu'l-Maksad fî İlmi'l-Kelam*, 139a.

⁹¹ Bk. el-A'râf 7/180, el-Haşr 59/24, el-İsrâ 17/110, Buhârî, De'avât, 68, VII, 169, Müslim, Zikir, 5.

⁹² İlyas Çelebi, “Sıfat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37: 101.

3.3.1. Sıfatların Mahiyeti Hakkındaki Görüşler

Bâbertî sıfatların mahiyeti hakkında görüş ayrılıklarının olduğunu zikrederek çeşitli görüşleri izah etmiştir. Allah'ın zâtı üzerinde zaid sıfatların var olup olmadığı noktasında bilginlerin ihtilaf ettiklerini söyleyerek, kelâmcıların bu şekilde bir sıfatın var olduğunu savunduklarını, kelâmcıların dışındakilerin ise bu şekilde bir sıfatın olmadığını söyleyerek nefyettiklerini zikretmektedir. Allah'ın zâtı üzerinde zaid bir sıfatın olmadığını savunanların ileri sürdüğü delile göre; bu sıfat ya kadîm veya hâdis olmalıdır. Bu sıfat Allah'ın zâtı ile kadîm olarak düşünüldüğünde hâdis olması imkânsızdır. Zira Allah'ın zâtı sonradan meydana gelmeye muhal teşkil eder. Çünkü değişime uğramış olur. Bundan dolayı Allah hakkında böyle düşünülmesi muhaldir. Bu sıfatı Allah'ın zâtı ile kadîm olarak düşünmek de doğru değildir. Eğer bu sıfatın kadîm olduğu düşünülürse bu düşünce taaddüd-i kudema yani birden fazla kadîmin varlığı düşüncesi sonucunda götürür. Fakat bu şekilde düşünmek batıldır.⁹³

Bâbertî bu görüşlere cevap vererek izaha gitmiştir. Birden fazla kadîm varlığın meydana gelmesi zâtla olur. Bundan dolayı kadîm ve tek olan bir varlığın zâtıyla kaim olmasından dolayı, ezeli ve ebedi bazı sıfatlara sahip olması başka kadîm varlıkların meydana gelmesine, var olmasına neden olmaz. Hristiyanlar vücûd, ilim ve hayat olan bu üç uknumu sıfat olarak isimlendirmelerinin yanısıra üç ayrı zât olarak kabul ettiklerinden dolayı küfre düştüklerini zikretmiştir.⁹⁴

Felsefeciler, sonradan yaratılan şeyler için kullanılan ifadelerin Allah için kullanılmasının uygun olmayacağını, kullanılması durumunda ise Allah ile muhdes varlıklar arasında benzerlik meydana geleceği görüşünü savunmuşlardır. Bâbertî bu görüşün tutarsız olduğunu misal ile açıklamaya gitmiş, bu görüşü eleştirmiş ve eğer böyle bir benzerlik isimlendirmeden dolayı ortaya çıkmış olsaydı bu durumda zıtların ortaya çıkmasının muhal olacağını ifade etmiştir. Mu'tezile ise bunun gibi bir benzerliğe düşmemek için Allah'ın ilim sıfatı olmaksızın âlim olduğu görüşünü ileri sürerek varlıklarda bulunan ilim sıfatından farklı olduğunu vurgulamak istemişlerdir. Hanefî âlimler ise benzerliğin bütün niteliklerde ortak olması gerektiğini söyleyerek tek bir nitelikte iki şeyin ayrılmasının benzerliği ortadan kaldıracağını

⁹³Türçan, "Bâbertî'nin 'el-Maksad fi İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik", 150.

⁹⁴Türçan, "Bâbertî'nin 'el-Maksad fi İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik", 151.

savunmuşlardır. Mu'tezile'nin görüşünün aksine sonradan yaratılanların bilgisi muhdes olup ilmi ezeli olan Allah ile aralarında hiçbir benzerlik yoktur.⁹⁵

Bâbertî Allah'ın tam manasıyla bilinmeyen bir takım isim ve sıfatlarının olabileceğini savunarak birçok kelâmâcının bunu kabul ettiğini ifade etmiş ve bunun naklî manada olabileceğini savunmuştur.⁹⁶ Buna ek olarak Bâbertî, sıfatların zâtla kadîm olduğunu söyleyerek buna muhal başka ifadelerin kullanılmasının doğru olmadığını zikretmiştir.⁹⁷

Bâbertî'ye göre Allah'ın zâtı ve sıfatları hakkında Kur'ân ve sünnette geçen ifadelerin sadece akıl ile kavranması mümkün değildir. Bununla beraber Allah'ın isim ve sıfatları tevkîfidir. Akıl onun zâtının mahiyetini yani nasıllığını düşünmek ve tam manasıyla aslını tahayyül etmekten aciz olduğu için menedilmiştir. Lakin akıl Allah'ın fiillerini ve sanatını tefekkür edebilir.⁹⁸ Bundan dolayıdır ki Bâbertî akli delillere önem vererek akli devre dışı bırakmamış aksine akla da vurgu yapmıştır.

Bâbertî Allah'ın zâtı ile ilgili bilgileri açıklarken, Allah'ın; araz, cisim ve cevher olmadığını, noksan sıfatlardan ve sonradan hâsıl olanlardan münezzehe olduğunu, renk, tat, koku, parçalara ayrılma, sonlu olma ve sonradan yaratılan varlıkların hiç birine benzemediğini, bu şekilde vasıflandırılmayacağını, mekândan münezzehe olduğunu ve arşa da kurulmadığını zikretmiştir.⁹⁹

3.3.2. Sıfatların Tasnifi

İslâm düşünce tarihinde sıfatlar konusunda çeşitli görüşlerin ileri sürülmesinin yanısıra öğretilmesi de bahse konu olmuştur. Bundan dolayı değişik ekoller ilâhî sıfatları manalarına göre, eğitim ve öğretimde kolaylık sağlamak amacıyla sistemli bir şekilde tasnife tabi tutmuşlardır.¹⁰⁰ Bu metodu kullananların başında Ebû Hanîfe gelmekte olup sıfatları zâtî ve fiilî olarak ikiye ayırmıştır.¹⁰¹ Mâtürîdî de bu metodu kullanarak Ebû Hanîfe gibi sıfatları zâtî ve fiilî olarak ikiye

⁹⁵Ekmeleddin Muhammed b.Muhammed b.Mahmud er-Rûmî el-Mısırî el-Bâbertî, *Şerhu 'Umdeti'l-'akâ'id li'n-Neseft*, Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin, nr. 312, 91b-92b.

⁹⁶el-Bâbertî, *Şerhu 'Umdeti'l-'akâ'id li'n-Neseft*, 92b.

⁹⁷el-Bâbertî, *Şerhu 'Umdeti'l-'akâ'id li'n-Neseft*, 93a.

⁹⁸el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 97.

⁹⁹el-Bâbertî, *el-İrşad*, 4a.

¹⁰⁰Çelebi, "Sıfat", 37: 103.

¹⁰¹Mustafa Öz, *İmâm-ı A'zam'ın Beş Eseri*, 12. Baskı (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016), 70.

ayırmiş ve izah etmişir.¹⁰² Hanefî geleneğinde yetişen âlimler de bu yolu izleyerek eserlerinde ilâhî sıfatları ele almışır. Bâbertî de bu geleneğin âlimlerinden birisi olması hasebiyle sıfatları; zatî ve subûtî olarak taksim yaparak eserlerinde ilâhî sıfatları konu edinmiş ve görüşlerini açıklamışır.

3.3.3. Zâtî (Selbî, Tenzihî) Sıfatlar

Zâtî sıfatlar Allah'ın zâtına layık olmayan ve yarattıklarına, sonradan meydana gelen varlıklara benzemekten tenzih etmeyi gerektiren sıfatlar olup Allah'ın ne olmadığını ifade eder ve tenzihî olarak da anılır.¹⁰³ Bu sıfatlar yalnızca Allah'a ait olduğu için diğer varlıklara nispet edilemez. Bâbertî de bu konuda açıklama yaparak; Allah'ın araz, cisim ve cevher olmadığını, noksan sıfatlardan münezzehe olduğunu, diğer varlıklara benzetilemeyeceğini, renk, tat, koku, parçalara ayırılma, sonlu olma ve sonradan yaratılan varlıkların hiç birine benzemediğini belirtmişir.¹⁰⁴

3.3.3.1. Vücûd

Bâbertî ilâhiyyât konularının başında vücûd konusunu ele alarak vâcib kavramı ve zorunluluk ilkesi ile açıklamışır. Tasavvur edilen her şey; vâcib, mümteni ve mümükün olarak üçe ayrılmaktadır. Yokluğu imkânsız olana vâcib, varlığı imkânsız olana mümteni, var olması ve yok olması eşit derecede olana ise mümükün denir. Mevcud tasavvur edilen olup aynı zamanda da zorunlu olarak mümteni değildir. Allah'ın varlığı zorunlu değil de mümükün olsaydı, mümükün için varlık ile yokluk eşit olduğundan dolayı bu durumda Allah'ın varlığını yokluğuna tercih etme durumu ortaya çıkacaktır. Bu ise Allah'ın zâtında olamaz. Yine mümükün olsaydı bu durumda teselsül meydana gelecektir ve bu durum da kısır döngü içinde sürüp gidecektir. Tüm bunlardan dolayı Allah'ın varlığı vâcib olup yokluğu düşünülemez. Allah, başlangıcı ve sonu olmayan evvel ve ahir olup tüm bu noksanlıklardan münezzehtir.¹⁰⁵

Görüldüğü üzere Bâbertî, Allah'ın sıfatlarından olan vücûd sıfatını vâcib ve

¹⁰²Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, trc. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İSAM Yayınları, 2018), 51-151.

¹⁰³Çelebi, "Sıfat", 37: 104.

¹⁰⁴el-Bâbertî, *el-İrşad*, 4a.

¹⁰⁵Türcan, "Bâbertî'nin 'el-Maksad fi İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik", 150.

zorunluluk ilkesi ile açıklamıştır. Allah'ın yokluğunun düşünülemediğinin mümkün olmadığını ve başlangıcı, sonu olmadığını zikrederek tüm noksanlıklardan uzak olarak, Allah'ın varlığının zorunlu olduğuna dikkat çekmiş ve bunu da vâcib kavramı ile açıklamıştır.

3.3.3.2. Kıdem

Sözlükte varlığının üzerinden uzun zaman geçmek anlamına gelen kıdem (kadâme) kelimesi, Allah'ın varlığının başlangıcı bulunmaması anlamına gelmektedir. Zira Allah hâdis olsaydı, yine o zaman bir muhdise yani sonradan yaratılan bir şeye ihtiyaç duyardı ve bu ihtiyaç duyulan muhdise de başka bir muhdise ihtiyaç duyardı. Bu şekilde uzayıp giderek ya teselsül meydana gelirdi veya kadîm bir varlıkta son bulurdu. Teselsül de muhal olduğundan kadîm bir varlıkta son bulacaktır. Kadîm bir varlıkta son bulmak da teselsülü geçersiz kılacaktır.¹⁰⁶ Yine biz Allah'ın mevcut, tek ve kadîm olduğuna kalp ile inanır, dil ile ikrar ederiz.¹⁰⁷

Bâbertî kıdem sıfatını aklî delillerle ispat ederek Allah'ın başlangıcının bulunmamasını izah etmiş ve Allah'ın muhdes bir varlık olmadığını, sonradan yaratılan varlıklara benzemediğini savunmuştur. Bu inancın da kalp ile inanıldığına, dil ile ikrar edildiğine vurgu yapmıştır.

3.3.3.3. Bekâ

Bâbertî Allah'ın kadîm olduğunu ve kadîm oluşunun yanısıra daim olmasının zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Çünkü kıdem ademi ortadan kaldırır. “Zira Allah evvel ve ahirdir” (Hadid 57/39). Bu manada Allah'ın evvel ve ahir olması zamana bağlı değildir. Allah'ın kendisini evvel ve ahir olarak nitelemesinin nedeni ise; kendisinin ilk ve son oluşundan başkasının ilk ve son oluşu anlaşılmasın diye bu şekilde nitelemiştir. Bundan dolayı Allah yok olmaz ve sonsuzdur.¹⁰⁸ Allah kadîm olduğundan dolayı yokluk söz konusu olmaz ve ebedî bir hayata sahiptir. Buna da kalp ile inanır ve ikrar ederiz.¹⁰⁹

Bâbertî, Allah'ın hem kadîm olmasının yanında daim olduğunu da belirterek

¹⁰⁶el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 39.

¹⁰⁷Bâbertî, *el- İrşad*, 4b.

¹⁰⁸el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 39- 40.

¹⁰⁹Bâbertî, *el- İrşad*, 4b.

Kur'ân'dan misal getirmiştir. Allahın evvel ve ahir oluşunun başka varlıklara benzemediğini ayrıca başlangıcı olmamakla birlikte yok olmayacağını ve sonu olmadığını ifade ederek buna bu şekilde inanıldığını ve ikrar edildiğini zikretmiştir.

3.3.3.4. Vahdâniyet

Bâbertî, Allah'ın ortağının olmadığını ve bir olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁰ Bunu da Allah'ın isimleri olan vâhid ve ehad ile açıklamaya çalışmıştır. Bu iki ismin de müteradif (eş anlamlı) olduğunu söyleyerek Allah'ın Kur'ân'da da kendisini bu iki isimle vasıflandırdığını aktarmıştır. Allah Kur'ân'da; “O, tek ve kâhâr olan Allah'tır” (Zümer 39/4), “De ki: O Allah, birdir” (İhlâs 112/1) buyurmaktadır. Ehad ve Vâhid isimleri eş anlamlı olsada aralarında ince bir fark vardır. Ehad ismi zâtı için kullanılırken, vâhid ismi ise daha çok sıfatı için kullanılır. Bâbertî'ye göre; Allah'ın sıfatlarında vâhid olmasının iki anlamı bulunmaktadır. Birincisi; Allah'ın vâhid olup denginin olmaması ve hiçbir şeyin Allah'a benzememesidir. İkincisi ise; Allah'ın vâhid, ilâh ve rabb olmasının yanısıra ulûhiyette ve rububiyette bir ortağının bulunmamasıdır. Bazı kimselere göre Allah'ın tek olması; Allah'ın ortağının ve benzerinin olabileceğini kabul etmemektir. Zira Allah fiillerinde tek olup varlıkları meydana getirmede O'nun ortağı olamaz. Aynı zamanda zâtında da tektir. Allah için kısımlara ayrılma ve terkip düşünülemez. Allah sıfatlarında tek olduğu gibi yaratılanlar içerisinde de sıfatlarına benzeyen yoktur.¹¹¹ Allah mevcut, tek ve kadîm olmasıyla birlikte yokluğu düşünülemeyendir.¹¹²

Bâbertî, vahdâniyet sıfatına dair bilgi verirken vâhid ve ehad isimleri ile açıklama getirerek bu iki ismin de eş anlamlı olduklarını belirtmiş ve ince bir fark bulunduğunu açıklamıştır. Âyetlerde de Allah'ın bu isimlerle kendisini nitelediğine örnekler vermiştir. Allah'ın zâtı, sıfatları, fiilleri ve varlıkları meydana getirmede ne ortağının ne de bir benzerinin bulunabileceğine dikkat çekmiştir. Allah'ın mutlak var olduğunu ifade ederek aksinin düşünülemeyeceğini aktarmıştır.

¹¹⁰Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelâm' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 156.

¹¹¹el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 29.

¹¹²el-Bâbertî, *el-İrşad*, 4b.

3.3.3.5. Muhâlefetün li'l-havâdis

Bâbertî, Allah'ın; araz, cisim ve cevher olmadığını, renk, tat, koku, parçalara ayrılma, sonlu olma ve muhdes varlıklara benzeme gibi vasıflara nitelenemeyeceğini, tek bir mekânda yer kaplamadığı gibi arşada kurulmuş olmayacağını ifade etmiştir.¹¹³ Allah noksan sıfatlardan münzeh olup Mücessime'nin savunduğu gibi cisim değildir. Çünkü her cisim mürekkep olup ve her mürekkep de hâdis olmaktadır. Mücessime'nin iddia ettiği gibi Allah bir yönde de değildir. Yönde olduğu kabul edilirse bölünme meydana gelir ve cisim olduğu da kabul edilmiş olunur ki bu görüş batıldır. Cisim olup bölünemeyeceğini iddia etmek ile de atoma benzetilmiş olunur ki bu görüşü telakki etmek de Allah için yanlış olur.¹¹⁴

Bâbertî, Allah'ın araz, cisim ve cevher olmadığını savunarak parçalara da ayrılmayacağını belirterek hâdis olan varlıklara benzemediğini ifade etmiştir. Mücessime'yi de eleştirerek Allah'ın cisim olmadığına, mekândan münezzehtir olduğuna bir kez daha vurgu yaparak örnekler ve deliller ile bu fikrini savunmuştur.

3.3.3.6. Kıyâm bi-Nefsihî

Bâbertî, Allah'ın kayyûm olduğunu ve uyuma, duraklama gibi vasıflardan uzak olduğunu ifade ederek bu sıfatı açıklarken Allah'ın kayyûm ismi çerçevesinde izah etmiştir. Kayyûm olan Allah, herkesin rızkını koruyan ve aynı zamanda gözetendir. Yarattığı varlıkların da işlerini idare edendir. Bizâtihi kaim olmakla birlikte başkalarını da kaim yani var edendir. Uyuklamadan, unutkanlıktan, yanlıştan ve gafletten münezzehtir. Uyku ise insanın fitratında olup uzuvlarını yorgunluktan dinlendirmeye için vardır. Allah ise bundan münezzehtir. Bu insanda olan özellikler Allah'tan nefyedilmiştir.¹¹⁵

Bâbertî, Kıyâm bi-Nefsihî sıfatını Allah'ın kayyûm ismi çerçevesinde açıklamaya çalışarak, hâdis olan varlıklarda bulunan birtakım özelliklerin Allah için nefyedildiğini ve Allah'ın bunlardan münezzehtir olduğunu aktarmıştır. Allah'ın zâtı itibariyle kaim olduğunu ve kimseye ihtiyaç duymadığını aksine yaratılanları var edenin Allah olduğunu zikretmiştir.

¹¹³el-Bâbertî, *el- İrşad*, 4b.

¹¹⁴Türçan, "Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik", 156.

¹¹⁵el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 44.

3.3.4. Sübûtî Sıfatlar

Allah'ın zâtına nisbet edilen mânalar olup O'nun ne olduğunu ifade eden sıfatlardır. Allah'a çok sayıda sübûtî sıfat nisbet edilir. Ancak öğretici olması için ayrıca telifte kolaylık ve düzen sağlamak gibi gayelerle bunların içinden altısı seçilmiş (hayat, ilim, sem', basar, kudret, irade), kelâm ve tekvîn sıfatları da bu listeye eklenmiştir. Tasnif sırasında fiilî sıfatlar ayrı bir grup olarak zikredilmekle beraber onlar da sübûtîler içinde mütalaa edilebilir.¹¹⁶ Bâbertî, bu yedi sıfatı kelâmacıların Allah'a nispet ettiklerini ifade ederken buna ek olarak Hanefî ulemasının tekvîn sıfatını da eklediklerini bildirmiştir.¹¹⁷ Bâbertî de bu tasnifi esas alarak Allah'ın, ezeli bir ilimle âlim, ezeli bir kudretle kâdir, ezeli bir irade ile mürîd, cismanî vasıtalar olmaksızın sem'i, basîr ve mütekellim olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁸ Bâbertî sıfatları bu şekilde tasnif ederek Hanefî geleneğine bağlı kalmıştır.

3.3.4.1. Kudret

Bâbertî, kudret sıfatını, Allah'ın âlemi yaratması ve mümkinat kavramı bağlamında açıklamıştır. Bazı âlimler; Allah'ın âlemin varlığına tesirinin kudretle olduğunu iddia ederek yani Allah'ın yaratması veya yaratmamasının imkân dâhilinde olması olarak açıklamışlardır. Filozoflar ise bu tesirin zorunluluk yoluyla olduğunu ve bununla beraber âlemin zorunlu olarak var olmasının gerekliliğini iddia etmişlerdir. Bu görüşlerine de güneşin aydınlatmasını örnek vermişlerdir. Lakin âlemin yokluktan var olması ile âlemin zorunlu olarak ortaya çıkması arasında çelişki vardır. Zira âlem Allah'tan zorunlu olarak ortaya çıksaydı bu durumda âlem kadîm olurdu. Böyle olunca da birinci şarta göre; âlemin sudur etmesi bir şarta bağlı olmayacaktı. İkinci şarta göre ise kadîm bir şarta bağlı olacaktı. Diğer bir ihtimale göre ise hâdis bir şarta bağlı olacaktı. Birinci ve ikinci ihtimale göre âlem kadîm olması gerekirken, üçüncü şarta göre ise; hâdis olması gerekirdi. Âlemin kadîm olmaması halinde malülün illetten sonra gelmesi gibi muhal kabul edilen bir durum ortaya çıkacaktır. Üçüncü şarta göre o zaman; âlemin tamamının değil bir kısmının olması gerekir ki bu da geçersizdir. Âlemin yokluktan var olması ile Allah'tan

¹¹⁶ Çelebi, "Sıfat", 37: 104.

¹¹⁷ Türcan, "Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelâm' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik", 151.

¹¹⁸ el-Bâbertî, *el-İrşad*, 4b.

zorunlu olarak ortaya çıkması arasında çelişki mevcuttur. Âlemin yokluktan sonra var olması ihtimali ispatlanmış olup Allah'ın âlemi zorunlu olarak yaratması görüşü de çürütülmüştür.¹¹⁹

Kadîr, bir şeyi yapması veya yapmaması mümkün olan zâttır. Kadîr, yapmamayı yapan olarak tanımlanamaz. Allah kadîr olunca kudreti de bütün mümkünata şamil olur. Çünkü bir şeyin kudrete konu olmasının sebebi mümkün olma özelliğidir. Bu da bütün mümkünat arasında müşterek bir vasıftır. Dolayısıyla bütün mümkünat Allah'ın güç yetirdiği şey olur.¹²⁰ Binaenaleyh Allah kudreti ile kadîrdir.¹²¹

3.3.4.2. İlim

Bâbertî, cumhurun çoğunluğunun Allah'ın âlim olduğu hususunda ittifak ettiklerini ifade ederek bu sıfatı yaratma sıfatı ile izah etmiştir. Allah'ın bütün mevcudatın yaratıcısı olması, âlim oluşuna delildir. Bütün varlıkları ister vasıtalı ister vasıtasız yaratsın sonunda Allah'a dayanmaktadır. Allah hem varlıkları hem de kendi zâtını bilmektedir. Çünkü bilgi, idrak edilenin mücerrette hâsıl olmasından dolayıdır. Allah zâtını bilmekte olup kendisini bilmeye muktedirdir. Allah bütün mevcudatı buldukları hal üzere bilendir.¹²² Allah aynı zamanda da ilmiyle âlim olandır.¹²³

3.3.4.3. Hayat

Bâbertî, hayat sıfatını ilim, kudret ve hikmet sıfatları çerçevesinde izah etmiştir. Allah'ın hay olduğu konusunda âlimlerin görüş birliği içinde olduklarını ifade ederek hayat sıfatının yorumlanması hususunda ihtilaf ettiklerini aktarmıştır. Felsefeciler ve Mu'tezile âlimlerinden Ebû'l-Hüseyn el-Basrî (ö. 436/1044) bu sıfatı ilim ve kudretin mümteni olmaması şeklinde tarif etmişlerdir. Ehl-i Sünnet ile geriye kalan Mu'tezile ulemasının görüşü ise zâtın bilmesini ve güç yetirmesini mümkün kılan sıfat şeklinde tanımlamışlardır. Hayat sıfatının ayrılmaz parçaları olan ilim, kudret ve hikmet Allah Teâlâ'nın zâtında mevcuttur. Dolayısıyla melzûm lâzımı gerektirir. Yani hayatla birlikte zorunlu olarak bulunan ilim, kudret ve hikmetin

¹¹⁹Türcan, "Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik", 151.

¹²⁰Türcan, "Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik", 151-152.

¹²¹el-Bâbertî, *el- İrşad*, 4b.

¹²²Türcan, "Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik", 152.

¹²³el-Bâbertî, *el- İrşad*, 4b.

mevcut olması, hayatın da var olmasını gerektirmektedir. Zira Allah âlim ve kadîrdir. Bundan dolayı kadîr ve âlim olan her varlığın diri olması zorunludur. Allah'ın diri olması yani hayat, bilmesi ve güç yetirmesini mümkün kılan bir sıfattır.¹²⁴ Bâbertî Allah'ın bundan dolayı ezeli ve ebedi bir hayatla diri yani hay olduğunu belirtmiştir.¹²⁵

3.3.4.4. İrade

Bâbertî, Allah'ın irade sıfatını; Allah'ın mürid olması noktasında âlimlerin görüş birliği içinde olduklarını ancak manasında ihtilaf ettiklerini belirtmiştir.¹²⁶ Bâbertî irade sıfatını; ilim, kudret ve yaratma bağlamında değerlendirerek izaha gitmiştir. İlim bir şeyin belli bir zamanda ve belli bir şekilde tahsisini gerektirmez. Aynı zamanda ilim maluma tabidir. Kudret etkide bulunma ve var etmedir. Kudretin tesiri ve icadı herhangi bir zamanda ortaya çıkması eşit derecede mümkündür. Burada iradenin özelliği ise tercihtir. Bundan dolayı malumatla yaratmanın tercihten farklı olduğu ortaya çıkmaktadır.¹²⁷

Bâbertî, irade sıfatını kabul eden lakin bu sıfatın hâdis bir sıfat olabileceğini saavunan Kerrâmiyye'yi eleştirerek tutarsız bulmuştur. Çünkü bu ifade Allah'ın zâtında yaratılmışlık vasfını meydana getirecektir. Mu'tezile ise bu sıfatın herhangi bir mahalli olmadığını savunmuştur. Bâbertî Mu'tezile'yi de tenkit ederek bunun imkânsız olduğunu dile getirmiş ve bir sıfatın mahalli olmadan varlığının olmayacağını savunmuştur.¹²⁸

Tüm bunlardan çıkarılacağı üzere Bâbertî'ye göre irade sıfatı, mümkün olanların ortaya çıkmasında tercih rolü olan sıfattır. Bundan dolayıdır ki Allah ezeli bir irade ile mürid yani dileyendir.¹²⁹

¹²⁴Türcan, "Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik", 152.

¹²⁵el-Bâbertî, *el-İrşad*, 4b.

¹²⁶Türcan, "Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik", 152.

¹²⁷Türcan, "Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik", 152-153.

¹²⁸Türcan, "Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik", 153.

¹²⁹el-Bâbertî, *el-İrşad*, 4b.

3.3.4.5. Sem've Basar

Bâbertî, Allah'ın sem' ve basar sıfatlarının olduğunu, görmesinin ve işitmesinin herhangi bir organlarla olmadığı yönünde görüş birliği olduğunu ifade etmiştir. Bâbertî, bu iki sıfatı hay sıfatı ile izah etmiş ve bazı kişilerin ve ekollerin bu hususta görüşlerini açıklayarak eleştirmiştir. Gazzâli'ye göre sem' ve basar sıfatının işitilecek ve görülecek şeylerden ibaret olduğunu ifade etmiştir. Yine bu görüşü savunanlara göre; eğer bu iki sıfat işitilecek ve görülecek şeylerden ibaret olmasaydı, bu durumda iki ihtimal ortaya çıkacaktır. Birinci ihtimale göre bu iki sıfatın kadîm olması halinde işitilecek ve görülecek şeylerin de kadîm olması gerekirdi. İkinci ihtimale göre ise bu iki sıfat hâdis olsaydı, Allah'ın zâtına yaratılmışlık vasfı isnad olunurdu. Lakin bu iki ihtimalin ikisi de batıldır.¹³⁰

Bâbertî burada Gazzâli ve onun gibi düşünenleri eleştirerek bu iki sıfatın işitilecek ve görülecek şeylerden ibaret olmadığını savunmuştur. Bu iki sıfatın Allah'ı, işitilecek ve görülecek şeyleri idrak etmeye hazır hale getiren iki kadîm sıfat olarak yorumlamıştır. Buna ek olarak işitilecek ve görülecek şeyler var olduğunda zaten idrakin gerçekleşeceğini belirtmiştir. Allah'ın hay olmasını bu iki sıfata delil göstererek, diri olanın bu sıfatlara haiz olması gerektiğini beyan etmiştir. Zira Allah'ın zâtında bir eksiklik olamaz.¹³¹

Yine Bâbertî'ye göre; Allah cismani vasıtalar olmaksızın işiten ve görendir.¹³² Yani Allah hâdis varlıklar gibi uzuvlara ihtiyaç duyarak işitip görmez. Zira Allah hiç bir şeye muhtaç olmadan, bu noksanlıklardan münezze olarak işiten ve görendir.

3.3.4.6. Kelâm

Bâbertî, kelâm sıfatının Allah'ın ezeli sıfatlarından bir sıfat olduğunu zikretmiş ve Allah'ın harf ile ses türünden olmayan tek bir kelâmıla mütekellim olduğunu ifade etmiştir.¹³³ Kelâm sıfatını bazı deliller ileri sürerek açıklamaya çalışmış, bazı ekollerin görüşlerini eserlerinde eleştirerek yer vermiştir. Kelâm sıfatı, Allah'ın mütekellim oluşuna, icma ile peygamberlerin naklettikleri delildir. Zira

¹³⁰Türcan, "Bâbertî'nin 'el-Maksad fi İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik", 154.

¹³¹Türcan, "Bâbertî'nin 'el-Maksad fi İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik", 154.

¹³²el-Bâbertî, *el- İrşad*, 4b

¹³³el-Bâbertî, *el- İrşad*, 4b

kelâm olmadan nübüvvet olmaz. Nübüvvetin varlığı kelâm sıfatını desteklemektedir. Allah sesler, harfler ve cisim olmaksızın mütekelim olup bu sıfatı ezelf bir sıfattır. Allah'ın kelâm sıfatı, susma ve dilsizliğin karşıtı olup bölünmeyen, harf ve sestem münezzehtir. Allah, susmak, dilsiz olmak ve çocuk olmaktan münezzehtir. Allah, konuşmakta ve bu şekilde bizlere emretmekte, yasaklamaktadır. Lafızlar mahlûk olup seslerden ibarettir. Bu sesler ise arazdır. Bu lafızların kelâmullah diye isimlendirilmesinin nedeni ise Allah'ın kelâmına delalet etmesinden dolayıdır. Bu kelâm Arapça şeklinde lafız olarak geçtiğinde Kur'ân, İbranice olarak Tevrat, Süryanice ise İncil şeklinde isimlendirilmektedir. Bu saydıklarımızda bir farklılık vardır. Lakin bu farklılık Allah'ın kelâmında olmayıp lafızlarındadır.¹³⁴

Bâbertî kelâm sıfatını, Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı oluşu bağlamında da açıklamaya çalışmıştır. Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı olduğunu, mahlûk olmadığını ve vahiy yoluyla indirildiğini ifade etmiştir. Mushaflarda yazılı, lisan ile okunduğunu ve kalplerde mahfuz olduğunu aktarmıştır. Kur'ân'ın yazılmasında kullanılan mürekkep, kağıt ve kitabın mahlûk olduğunu ve tüm bunların kulların fiilleri olduğunu söylemiştir. Lakin Allah'ın kelâmının mahlûk olmadığına vurgu yaparak, Allah'ın kelâmının zâtı ile kaim olduğunu beyan etmiştir. Bunlara rağmen Allah'ın kelâmının mahlûk olduğunu söyleyenin küfre düştüğünü zikretmiştir.¹³⁵

Bâbertî kelâm sıfatının hâdis olmadığını savunmuş ve hâdis olması durumunda Allah'ın ezelde kelâm sıfatından uzak olacağını, bu durumda Allah'ın zâtında değişiklik meydana geleceğini ifade ederek bu görüşün batıl olduğunu dile getirmiştir.¹³⁶

3.3.4.7. Tekvîn

Bâbertî, Allah'ın varlıkları ve yaptıklarını yarattığını ifade ederek rızıklarını ve ecellerini tayin ettiğini bildirmiştir.¹³⁷ Tekvîn sıfatını yaratma olarak açıklayarak ezelf bir sıfat olduğunu zikretmiştir.¹³⁸ Tekvîn kelime olarak; fiil, icad, halk, ihtira,

¹³⁴Türcan, "Bâbertî'nin 'el-Maksad fi İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik", 154.

¹³⁵el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 93.

¹³⁶Türcan, "Bâbertî'nin 'el-Maksad fi İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik", 154, el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 94-95.

¹³⁷el-Bâbertî, *el-İrşad*, 4b

¹³⁸el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 72, Türcan, "Bâbertî'nin 'el-Maksad fi İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik", 155.

tahlik ve ihdas ile eş anlamlı olup bu kelimelerin, madumun yokluktan varlık alanına çıkarılması anlamı ifade etmektedir.¹³⁹ Hanefî âlimleri Allah'ın “biz bir şeyin olmasını istediğimiz zaman sözümüz sadece, ona, “ol” dememizdir. O da hemen oluverir.” (Nahl 16/40) âyetinden tekvîn sıfatını istinbat etmişlerdir. Tekvîn sıfatı ezeli bir sıfat olmakla birlikte istenen varlığa taalluk ederek onun meydana gelmesinde etkilidir. Kudret sıfatı burada var olunması istenen şeyin var olma imkânına taalluk etmektedir. İrade ise varlığı istenenin var oluş zamanının belirlenmesine taalluk etmektedir. Kudret ve irade mükevvenin varlığını gerektirmez. Mükevvenin varlığının ortaya çıkması için bir sıfat gereklidir. Bundan dolayı tekvîn sıfatı gereklidir.¹⁴⁰

Bâbertî, tekvîn sıfatının hâdis olduğunu savunan Eş'âriileri eleştirerek bu görüşü reddetmiştir. Tekvîn sıfatının hâdis olmadığını savunan Bâbertî, eğer bunun aksi olsaydı teselsülün meydana geleceğini zikretmiştir. Zira eğer tekvîn sıfatı hâdis olsaydı bu durumda başka tekvîne ihtiyaç duyulurdu. Lakin bütün mevcudat Allah'ın yaratmasına muhtaçtır. Yine tekvînin hâdis olduğu kabul edilirse, Allah'ın zâtına yaratılmışlık vasfı nispet edilmiş olurdu ki Allah bundan münezzehtir. Eğer tekvîn başka bir varlıkta kaim olsaydı, bu durumda tekvînin kaim olduğu varlık yaratıcı olmuş olurdu. Bu durumda başka yaratıcı meydana gelmiş olurdu.¹⁴¹

Yine Bâbertî, Eş'âriiler'in savunduğu tekvîn ile mükevvenin aynı olduğu görüşünü reddederek, tekvînin Allah'ın zâtı ile kaim ezeli bir sıfat olduğunu söylemiştir. Çünkü var olacak olanın varlığı var olacağı zaman tekvînin kendisine taalluk etmesine göredir. Bundan dolayıdır ki tekvîn kadîm olup taalluku hâdistir.¹⁴² Sonuç itibariyle tekvîn sıfatı Allah'ın ezeli bir sıfatı olup zâtı ile kaim, hâdis olmayan bir sıfattır.¹⁴³

3.4. Ru'yetullah

Bâbertî, ru'yetullah konusunda bazı grupların görüşlerine yer vermiş, eleştirilerde bulunmuş ve kendi görüşünü Hanefî-Mâtürîdî geleneğinin görüşü

¹³⁹Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 155.

¹⁴⁰Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 155.

¹⁴¹el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 91.

¹⁴²el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 91.

¹⁴³el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 72.

doğrultusunda izah etmeye çalışmıştır. Mu'tezile'nin, Allah'ın göülmesinin muhal olduğunu iddia ettiğini ve naklî delil ile de bu görüşünü desteklemeye çalıştığını kaydetmiştir. Mu'tezile'nin, “Gözler onu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder.” (En'am 6/103) âyetini delil gösterdiğini ve Allah'ı gözle görmenin mümkün olmayacağını dile getirdiğini kaydetmiştir. Bu bağlamda Mu'tezile'nin, bir şeyi görmek için o şeyin bir yönde olması gerektiğini, bunun da Allah için kullanılamayacağını, Allah'ın bundan münezzehe olduğunu öne sürdüklerini aktarmış ve Allah'ı görmenin gözle olmayıp kalbi marifet ve bilgi ile görünebileceğini iddia ettiklerini zikretmiştir.¹⁴⁴

Bâbertî; Mu'tezile gibi Filozofar ve Hâricîler'in de Allah'ın görülmesinin imkânsız olmadığını ve bu durumun da aklî deliller ile açıklanabileceğini iddia ettiklerini söylemiştir. Zira görme olayının oluşabilmesi için görenle görülenin karşı karşıya gelmesinin ve belli bir mesafenin olmasının lazım geldiğini, lakin Allah hakkında böyle bir şeyin olmasının muhal olduğunu, Allah için hâdis özellikler isnad etme manasına geldiğini dile getirdiklerini aktarmıştır.¹⁴⁵

Bâbertî, Allah'ın görülmesinin imkânsızlığını savunanları ve görüşlerini şöyle eleştirmektedir: Görme konusunda öne sürülen bu şartların geçersiz olduğunu, görülür olmayı var olmanın özelliklerinden olduğunu ve görme olayının gözle gerçekleştiğini zikretmiştir. Bir şeyin hangi yöde ise o cihette görüleceğini, o yöde değilse cihet olmaksızın müşahede edileceğini kaydetmiştir. Allah'ın görülür olmasını bir kemal sıfatı olarak yorumlamış ve kemal sıfatı olan her şeyin Allah için imkân dâhilinde olduğunu aktarmıştır. Binaenaleyh Allah'ın hem kendisi hem de diğer mahlûkat tarafından görülmesinin imkân dâhilinde olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁶

Bâbertî, Allah'ın görülmeceği görüşünü savunanların, bu konuda naklî ve aklî deliller ileri sürenlerinin inatçılıktan ibaret olduğunu ve şüpheye düştüklerini dile getirmiştir. Allah'ın mü'minler tarafından görülmesinin bir ikram olduğunu, hak edene bu ikramın yapılmasının bir kemal sıfatı olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁷ Allah'ın cennet ehlini lütfu ile cennette yerleştirdikten sonra zâtını, benzetme ve nitelik

¹⁴⁴Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 157.

¹⁴⁵Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 157.

¹⁴⁶Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 157.

¹⁴⁷Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 158.

olmaksızın gösterme ikramında bulunacağını zikretmiştir.¹⁴⁸

3.5. Kader ve Kazâ

Bâbertî, kazâ ve kader kavramları hakkında kısa açıklamalarda bulunmuş ve bu konuları Allah'ın ilim sıfatı çerçevesinde izah etmeye çalışmıştır. Herşeyin Allah'ın ilmi ve takdiri dairesinde cereyan ettiğini belirtmiş ve Allah'ın ilmi dışında herhangi bir şeyin olmayacağına vurgu yapmıştır. Kaderin; güzellik-çirkinlik, hayır-şer ve hikmet-sefeh olarak Allah'ın kılmış olduğu sınır olarak açıklamış, bunlara karşılık kaderin, sevap ve cezanın vuku oluşunun izahı şeklinde tanımlamıştır.¹⁴⁹ Kazâ kavramını ise; emir, fiil ve hüküm anlamını taşıdığını, mahlûkatın apaçık bir kitapta ve levh-i mahfuzda yaratmaya uygun icmâlî bir şekilde var olmasından ibaret olduğunu kaydetmiştir.¹⁵⁰

Bâbertî, Ebû Hanîfe'ye kader hakkında sorulduğunu ve Ebû Hanîfe'nin de, “Gerçekten biz, her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık.” (Kamer 54/49) meâlindeki âyeti okuduğunu aktarmış ve herşeyin Allah'ın ilmi dâiresinde meydana geldiğine işaret etmiştir.¹⁵¹

Bâbertî, apaçık bir kitapta, levh-i mahfuzda herşeyin yazılı olduğunu ifade etmiş ve “Biz her şeyi apaçık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) bir bir kaydetmişizdir.” (Yâsin 36/12) âyeti de delil göstermiştir. Bu noktada Allah'ın ilminde hiç bir şeyin gizli kalmayacağını, mahlûkat yaratılmadan önce dahi tüm fiillerin levh-i mahfuzda kayıtlı bulunduğunu ve mahlûkatın amellerinin Allah'ın ilminde olduğunu zikretmiştir. Yine bu görüşünü destekler nitelikte, “Yaratan bilmez mi? O, en gizli şeyleri bilir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır.” (Mülk 67/14) meâlindeki âyeti örnek göstermiş ve tüm malumatın Allah'ın ilmi dâhilinde olduğunu kaydetmiştir.¹⁵²

3.6. Kulların Fiilleri

Bâbertî, kulların fiilleri konusunda farklı görüşlerine yer vermiş ve eleştirmiş, kendi görüşünü de mensubu olduğu Hanefî-Mâtürîdî geleneğinin görüşü

¹⁴⁸el-Bâbertî, *el- İrşad*, 6a.

¹⁴⁹el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 52.

¹⁵⁰el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 56.

¹⁵¹el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 52.

¹⁵²el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 53.

çerçevesinde izah etmeye çalışmıştır. Ehl-i sünnetin, insanların ve diğer tüm mahlûkatın fiillerinin yaratıcısının Allah olduğunu, Allah'ın dışında başka bir yaratıcının olmadığını dile getirdiğini kaydetmiştir. Ayrıca bu görüşün, sahabe ve tabiin de görüşü olduğunu eklemiştir.¹⁵³

Bâbertî, Mu'tezile'nin ehl-i sünnetin bu konudaki görüşüne karşı çıktığını kaydetmiş ve kullarının ihtiyârî fiillerinin yaratıcısı olduğunu savduklarını aktarmıştır. Lakin Mu'tezile'nin, kullarının fiillerinin yaratıcısı olarak isimlendirmelerinin, Cübbâî'den sonra olduğunu, bu kişiden önce bu şekilde isimlendirme yapmadıklarını zikretmiştir. Cübbâî'nin, icad ve halk arasında herhangi bir ayrımın bulunmadığını söylediğini, bu görüşleriyle de ümmetin icmasının dışına çıktığını ifade etmiştir.¹⁵⁴

Bâbertî, Cebriyye ve İmam Eş'ari'nin ise, insanın fiili, gücü ve seçme gibi bir iradesinin bulunmadığını, kullarının fiillerinin ıztrârî olduğunu, mahlûkata nisbetinin ise mecâzî anlamda olduğunu savduklarını kaydetmiştir. Cebriyye'nin, fiillerinin yaratıcısının Allah olduğunu öne sürdüğünü buna mukabil Mu'tezile'nin ise kulların fiillerine Allah'ın bir etkisinin olmadığını iddia ettiğini aktarmıştır. Hem Cebriyye'nin hem de Mu'tezile'nin bu görüşlerine aklî ve naklî delil getirdiklerini, böylece görüşlerini temellendirmeye çalıştıklarını zikretmiştir.¹⁵⁵

Bâbertî, farklı görüşlerini aktardıktan sonra kendi görüşünü de zikretmiş ve ehl-i sünnetin görüşü çerçevesinde izah etmeye çalışmıştır. Mu'tezile ve Cebriyye'nin görüşlerinin aşırı olduğunu, sahih, tutarlı ve dengeli görüşün ehl-i sünnetin görüşü olduğunu belirtmiştir. Zira ehl-i sünnetin, kulun fiillerinin yaratıcısının Allah olduğunu, kulun bu fiili kesb etmesi neticesinde de ortaya çıktığını ifade ettiğini vurgulamıştır. Ehl-i sünnetin fiillerin yaratıcısının Allah olduğunu, “Oysa Allah sizi de, yaptığınız şeyleri de yaratmıştır.” (Sâffât 37/96) âyetle desteklediğini ve kulun da bu fiili kesb ettiğini ise, “Başınıza her ne musibet gelirse kendi yaptıklarınız yüzündendir.” (Şûrâ 42/30), “Kim bir günah kazanırsa onu ancak kendi aleyhine kazanmış olur.” (Nisâ 4/111), “Allah sizi kalplerinizin kazandığı (bile bile yaptığınız)

¹⁵³el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 105.

¹⁵⁴el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 105.

¹⁵⁵el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 105-106, el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 137.

yeminlerden sorumlu tutar.” (Bakara 2/225) âyetlerle desteklediğini aktarmıştır.¹⁵⁶

Bâbertî, kulun bir fiili işlemeye karar vermesi neticesinde Allah'ın bu fiili o kişide yaratacağını ifade etmiştir. Kulun masiyet nezdinde bir fiil işlemeye karar vermesi durumunda da yine Allah'ın bu kimsede bu fiili yaratacağını zikretmiştir. Yani kulun fiilerininin oluşumunu, Allah'ın kudreti dâhilinde, kulun ise kesbi neticesinde olduğunu vurgulamıştır. Kulun fiillerinin meydana gelmesinde kulun bu fiillerinin yaratıcısı olmadığını lakin fiillerinde seçim ve irade gücünün olduğunu dile getirmiştir.¹⁵⁷

3.7. İstitaat

Bâbertî; istitaat, kudret, kuvvet ve takatin kul hakkında kullanılması durumunda aynı manayı içerdiğini, bu kavramların müteradif (eş anlamlı) olduğunu zikretmiştir. Hanefî-Mâtürîdî âlimlerinin görüşünü aktarmış ve istitaatin fiille beraber bulunduğunu ifade etmiştir. İstitaatin, fiille beraber bulunmaması halinde ya fiilden önce yahut da fiilden sonra olabileceğini zikretmiştir. İstitaatin fiilden önce gelmesinin imakan dâhilinde olmadığını, bu durumda fiilin meydana geleceği anda istitaatin bulunmamasının söz konusu olmayacağını kaydetmiş ve bunun imkânsız olduğunu dile getirmiştir. İstitaatin fiilden sonra bulunmasının da imkânsız olduğunu aktarmış ve fiilin istitaat olmadan meydana gelebilmesinin tasavvur edilemeyeceğini bildirmiştir. Fiilin meydana geleceği anda bir kudretin bulunması gerektiğini zikretmiş ve kudretin olmaması durumunda, kişinin kimseye ihtiyaç duymamasının hâsıl olduğunu, bunun ise makul olmadığını dile getirmiş, “Allah her bakımdan sınırsız zengindir, siz ise fakirsiniz.” (Muhammed 47/38) âyeti aktarmış ve insanın Allah'tan müstağni olmayacağı, fiil anından bir kudrete ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁸

Bâbertî, Mu'tezile ile Kerrâmîler'in çoğunluğunun, istitaatin fiilden önce hâsıl olduğunu iddia ettiklerini kaydetmiştir. Yine bu kimselerin; istitaatin fiil anından önce bulunması gerektiğini, bulunmaması halinde kişinin fiili yapma kudretinin bulunmayacağını, kişiye bir şey emredilmesi halinde bu kişinin kudreti olmadığı için

¹⁵⁶el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 137.

¹⁵⁷el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanîfe*, 108-109, Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 155-156.

¹⁵⁸el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanîfe*, 113.

güçsüz olanı mükellef tutmak manasına geldiğini dile getirdiklerini aktarmış ve “Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme!” (Bakara 2/286) âyetle de bu görüşlerini desteklediklerini bildirmiştir.¹⁵⁹

Bâbertî, istitaat kavramı ile araç-gereçlerin, organların ve sebeplerin sağlam olmasının kastedildiğini ifade etmiş, “Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse (bu hakkı tanımazsa), şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir. (Kimseye muhtaç değildir, her şey ona muhtaçtır.)” (Âl-i İmrân 3/97) âyeti delil göstermiş ve Allah'ın burada bu manaya işaret ettiğini dile getirmiştir. Bâbertî, bu âyette mutlak manada fiil meydana getirme kudretinden bahsedilmediğini, azık, binek gibi şeylere de işaret edildiğini ve kişiyi bir şeyle yükümlü tutmak için araç-gereç, sebepler gibi şeylerin de sağlam olması gerektiğini kaydetmiştir. Bu araç-gereç, sebep ve organların sağlam olması halinde, kişi bir fiil yapmaya yönelirse kudretin kişide hâsıl olacağını söylemiş ve aksi durumda kişinin fiille mükellef tutlamayacağını kaydetmiştir.¹⁶⁰

Sonuç itibariyle Bâbertî, Hanefî-Mâtürîdî âlimlerinin görüşü çerçevesinde bu konuyu ele almış ve bu yönde fikirler beyan etmiştir. İstitaatin fiil ile beraber, aynı anda bulunduğunu zikretmiş ve bunun aksini iddia edenlerin görüşünü eleştirmiştir.

3.8. Rızık

Bâbertî, Allah'ın mahlûkatı aciz ve güçsüz olarak yarattığını ifade etmiş ve bundan dolayı da belli başlı rızıklar yarattığını kaydetmiştir. Bu konu ile ilgili olarak Kur'an'dan, “Allah, sizi yaratan, sonra size rızık veren, sonra sizi öldürecek ve daha sonra da diriltecek olandır.” (Rûm 30/40) âyeti delil göstermiştir. Helâl kazanç ile mal biriktirmenin helâl olduğunu, haram kazanç ile mal biriktirmenin ise haram olduğunu kaydetmiştir. Yine Kur'an'dan, “Allah, sizi güçsüz olarak yaratan, sonra güçsüzlüğün ardından bir güç veren, sonra gücün ardından bir güçsüzlük ve yaşlılık verendir. O dilediğini yaratır. O hakkıyla bilendir, hakkıyla kudret sahibidir.” (Rûm 30/54) âyeti aktararak, insanın aciz bir varlık olduğuna dikkat çekmiş ve Allah'ın bundan dolayı insana kalp, göz, kulak ve bunların yanısıra birçok rızık verdiğini

¹⁵⁹el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 113.

¹⁶⁰el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 113-114.

belirtmiştir.¹⁶¹

Bâbertî, Mu'tezile'ye göre rızıkın mülkiyetten ibaret olduğu bilgisini aktarmış ve “Onlar kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar.” (Bakara 2/3) âyeti delil gösterdiklerini kaydetmiştir. Mu'tezile'nin, haram olan şeyi rızık olarak görmediklerini söylemiş ve haramın sahip olmaktan farklı bir yönünün olduğunu dile getirdiklerini eklemiştir. Bundan dolayı başka birisinin bu kimsenin rızıkını yiyebileceği gibi, bu kimsenin de başka birisinin rızıkını yiyebileceğini dile getirdiklerini aktarmıştır.¹⁶²

Bâbertî, Mu'tezile'nin bu görüşüne karşı çıkmış, rızıkın ihtiyaçtan ibaret olduğunu dile getirmiş ve “Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızıkı Allah'a âit olmasın.” (Hûd 11/6) âyeti delil göstermiş, ister haram olsun ister helal olsun bu ihtiyacın rızık olduğunu zikretmiştir.¹⁶³

3.9. Nübüvvet

Allah insanlar arasından peygamberler seçmiş ve bu peygamberlere birtakım özellikler vermiş ve sorumluluklar yüklemiştir. Seçilen bu peygamberleri destekler nitelikte mucizeler meydana getirmiş ve kimi insanlar inanmış kimileri ise inkâra gitmiştir. Allah bu seçtiği peygamberler aracılığıyla emir ve yasaklarını insanlara iletmış, peygamberler de insanlara tebliğ ve tebyinde bulunmuşlardır. Bu görevi yerine getirirken çeşitli sıkıntılar ile karşı karşıya kalmışlar, insanlar ile Allah arasındaki engelleri kaldırmak için mücadele etmişlerdir. Farklı bölgelere çeşitli peygamberler gönderilmiş ve bu bölgelerdeki muhatapların diline göre birtakım emir ve yasakları içeren suhuf lar ve kitaplar da indirilmiştir.

Allah'tan gelen tüm bilgilerin peygamberler aracılığıyla öğrenilmesi, insanlara örnek olmaları itibariyle İslâm düşünce tarihinde nübüvvet konusuna önem verilmiş ve âlimler çeşitli eserler kaleme alarak görüşlerini aktarmışlardır. Nitekim bu âlimlerden birisi de Bâbertî'dir. Bâbertî'de nübüvvet konusunda bazı meselelere değinerek görüşlerini zikretmiş, eserlerinde bu bahislere yer vermiştir.

¹⁶¹el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 109-110.

¹⁶²el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 111.

¹⁶³el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 110.

3.9.1. Nübüvvetin Tanımı

Bâbertî, nübüvvet bahsine ilk olarak nübüvvetin tanımı ile giriş yapmıştır. Nübüvvetin bir mevhibe olduğunu yani Allah'ın bahsettiği bir görev olduğunu ifade ederek Allah'ın, “biz seni peygamber olarak gönderdik. Sen de bizim sana gönderdiklerimizi tebliğ et” sözüyle seçtiği kişiye vermiş olduğu yetkiye, özelliğe nübüvvet denileceğini beyan etmiştir.¹⁶⁴ Bâbertî bu tanımda önemli bazı noktalara dikkat çekmiştir. Nübüvvet görevinin Allah tarafından, insanlar arasından seçilen kişilere verildiğini ayrıca nübüvvet görevinin kişilerin kendisinin belirlemediğine işaret etmiştir. Yani nübüvvetin vehbi bir görev olduğunu, çalışarak veya çeşitli mertebeler atlayarak elde edilemeyeceğini vurgulamıştır. Diğer bir önemli nokta ise Allah'ın peygamber olarak görevlendirdiği kişilere bu görevi bildirmesi ve tebliğ ile sorumlu tutmasıdır. Yani Allah'ın kişilere bahsetmiş olduğu şeylerin nübüvvet görevi manasına gelmeyeceği, Allah'ın bu görevi ayrıca seçtiği kişiye tevdi ettiğine de dikkat çekmiştir.

3.9.2. Nübüvvetin İhtiyaç Oluşu

Bâbertî, nübüvvetin tanımını yaptıktan sonra insanın nübüvveteye olan ihtiyacına açıklama getirmiştir. İnsanın tabiatında medeniliğin olduğunu belirterek; elbise, gıda, barınma gibi ihtiyacının olduğunu ve bu ihtiyaçları da tek başına halledemeyeceğini, başka birilerine ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı insanların dayanışma içinde olacağını zikretmiştir. Lakin bu dayanışma zorla, galip gelme ile veya baskı ile oluşturulmaya çalışılırsa adaletsizlik ve düzensizlik ortaya çıkacağından, bu düzeni geri sağlayabilecek din ve şeriat lazım gelir. İşte bu din ve şeriatı yani kanunları insanlara tebliğ eden birisinin bulunması gerekir ki işte bu kimseler peygamberlerdir. Bu peygamberler aracılığıyla insanlar arasında bozulma meydana gelmesi engellenmiş olacaktır. Allah insanların peygamberlere itaati için de mucizeler tahsis etmiş ve insanların itaat etmesini, boyun eğmesini sağlamıştır.¹⁶⁵

Bâbertî, nübüvvetin bir ihtiyaç olduğunu savunarak bu görüşünü temellendirmeye çalışmıştır. İnsanın fitratında başka birine ihtiyaç duyduğunu, bazı

¹⁶⁴Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 158.

¹⁶⁵Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 158.

gereksinimleri olduğunu ve bunu da tek başına karşılayamayacağını ifade etmiştir. Bazı durumlarda insanlar arası ilişkilerde düzenin yok olacağını belirterek, bu nizamın tekrardan kurucu birisine ihtiyaç hâsıl olacağını zikretmiştir. Bunun da peygamberler aracılığıyla olabileceğine dikkat çekerek nübüvvetin gerekli ve ihtiyaç olduğunu zikretmiştir.

3.9.3. Mucizelerin İmkânı

Bâbertî, nübüvvetle ilgili bahiste üçüncü konu olarak mucizenin imkânını ele almıştır. İlk önce mucizenin tanımını yapmıştır. Mucizeyi; “normal durumlarda ve zamanda ortaya çıkmaması gereken şeylerin ortaya çıkması veya olması gereken herhangi bir şeyin olmaması durumunda zuhur eden, karşı konulamayan, benzerinin getirilmesinden aciz olunan olağanüstü durumlar” şeklinde tanımlamıştır.¹⁶⁶

Bâbertî, Allah'ın Hz. Muhammed'e risalet görevini yerine getirmesi ve ilâhî mesajı, emaneti insanlara tebliğ etmesini emrettiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine peygamberin tebliğ ettiğini, bazı insanların tebliğ olunanı yalanladığını bildirmiştir. Allah'ın ise peygamberin tebliğ ettiklerinin doğruluğunu açığa çıkarmak için, ayın yarılması, ağacın hareket etmesi, taşın selam vermesi, gaipten haber vermesi, çok insanı az bir yiyeceklerle doyurması gibi mucizeler ortaya çıkardığını zikretmiştir. En büyük mucizesinin ise zaman sürdükçe baki kalacak Kur'ân olduğunu aktarmıştır. Tüm bu mucizelerin üzerine Allah'ın rasülü muhataplardan karşı koymalarını talep etmiş lakin onlar bunları yapmaktan aciz kalmışlardır. Böylece nübüvvet ispat edilmiş oldu. Bâbertî, bundan dolayı bizim de Allah'ın ve rasülünün emirlerine uymanın, yasaklarından ise kaçınmamız gerektiğinin vâcip olduğunu söylemiştir.¹⁶⁷

Bâbertî, saymış olduğu mucizelerden, gayptan haber vemesi üzerinde durmuştur. Gayptan haber verebilmek için nefsin tezkiye edilmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun kişide bulunmasının sebebinin ise; nefsi kutsi âleme yakınlaştırmak olup nefsi britakım arzu ve isteklerden uzaklaştırmak olduğunu ifade etmiştir. Buna ek olarak mucize gösterecek kişinin; suyun gidişatını engellemek veya suyu parmaklar arasından akıtmak gibi başka kimselerin yapmaktan aciz olduğu birtakım şeyleri meydana getirmesi gerektiğini de söylemiştir. Böyle olunca kainaatta

¹⁶⁶Türçan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 158.

¹⁶⁷el-Bâbertî, *el-İrşad*, 4b.

bulunan maddeler üzerinde de tasarrufta bulunabileceğini dile getirmiştir.¹⁶⁸

Bâbertî tüm bunları ifade ettikten sonra, Allah'ın muhtar olduğunu, kadir olduğunu söyleyerek dilediğine vahiy, mucize, melek ve kitap göndereceğini beyan etmiştir. Allah'ın mucize gönderdiği birisi olarak Hz. Muhammed'in mucizelerini izah etmiştir. Hz. Peygamberin mucizesinin ve nübüvvet iddiasının tevatür ile sabit olduğunu belirterek, Kur'ân'ın söz ustalarına ve fasih dil kullanan kimselere meydan okuduğunu lakin kimsenin buna karşılık veremediğini söyleyerek bu meydan okumanın tevatür ile sabit olduğunu kaydetmiştir. Yine peygamberin birçok şeyi, öğrenme olmaksızın en üst noktada bilmesi, bazı mucizeler gerçekleştirmesi, mütavahir olarak sabit olup nübüvvetinin sahih olduğunu bildirdiğini gösterir.¹⁶⁹

Bâbertî'nin mucize üzerine yaptığı bazı açıklamalarda İslâm filozoflarının görüşlerini aktardığı ve onların tesiri altında kaldığı ifade edilmiştir. Bunun nedeninin de felsefecilerin açıklamalarına, Ehl-i Sünnet'in görüşlerinden fazla yer vermesi, Hanefî âlimlerinden olmasına rağmen felsefecilerin fikirlerini benimsediği görüşü ileri sürülmüştür. Bu eleştiriye diğer bir dayanak ise, Bâbertî'nin yapmış olduğu mucize tanımının genel tanıma uymayışı olup bu genel tanımda bir olayın mucize olabilmesi için taşıması gereken özellikler arasında Bâbertî'nin saydığı şartların olmayışı zikredilmiştir. Bâbertî'nin saymış olduğu şartlarda peygamberin mucize göstermesi için çaba sarf etmesi gerektiği izleniminin olduğu belirtilerek, bunun aksine mucizenin Allah'ın fiili olduğu hussunda hiçbir tereddütün söz konusu olmaması gerektiği vurgulanmıştır.¹⁷⁰

3.9.4. Peygamberlerin Meleklerle Üstünlüğü

Bâbertî, insanlar arasından seçilerek peygamber olan kişilerin bütün meleklerden daha üstün olduğunu savunmuştur. Yine insanlar arasında dindar olan kişilerin de, meleklerin avamından daha üstün bir konumda olduğunu söylemiştir. Buna mukabil meleklerin arasından seçkin olanlar ise insanların avam tabakasından daha üstün olduğunu ifade etmiştir. Bakıldığında Bâbertî bu konuyu havas ve avam kavramları ile açıklamaya çalışmış ve bu konunun çeşitli eserlerde zikredildiğini

¹⁶⁸Türcan, "Bâbertî'nin 'el-Maksad fi İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik", 158.

¹⁶⁹Türcan, "Bâbertî'nin 'el-Maksad fi İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik", 158.

¹⁷⁰Muhammed, *Bayburtlı Bir Âlim Ekmeliüddin Bâbertî ve Kelam İlmindeki Yeri*, 131-132.

söyleyerek kısaca bilgi vermiştir.¹⁷¹

3.9.5. Keramet

Bâbertî, kerametın; evliyalar için hak olduğunu, ibadetıne devam eden, salıh kulları desteklemek için Allah'ın bahşettiği olağanüstü durumlar olduğunu ifade etmiştir. Kerametın hisler ve manevi olarak olabileceğini, bunun da avam tabakasının bilemeyeceğini, geçmişten ve gelecekte haber verme, su üzerinde yürüme, göğe yükselme, yeryüzünde gizlenme gibi durumlar şeklinde meydana gelebileceğini beyan etmiştir. Kerametın kişide oluşabilmesi için o kişinin, manevi olarak kendisini bazı şeylerden muhafaza etmesi, nefsi duygulardan sakınıp arınması, farzları eda etmesi, hayır yolunda olması gibi özellikleri taşıması gerektiğine dikkat çekmiştir.¹⁷²

Bâbertî, keramet konusunu mucize bahsinin hemen ardından zikrederek mucize ile kerametın ortak ve farklı yönlerine dikkat çekmeye çalışmıştır. Bununla birlikte kerametın mucize gibi hak olduğunu, Allah'ın veli kullarına bahşettiği olağanüstü durumların meydana gelmesi şeklinde açıklayarak, kerametın ortaya çıkması için kişide bulunması gereken özellikleri saymış ve keramete bazı örnekler vererek izah etmiştir.

3.9.6. Peygamberlerin Erkek Olması

Peygamberlerin beşeri özellikleri hususunda tartışma konusu olan mevzulardan biri de cinsiyet özelliğidir. Mâtürîdî âlimlerine göre peygamber olacak kişinin erkek olması şart iken, Eş'âri âlimlerinin bazılarına göre şart olup diğer kısmı şart olmadığını savunmuşlardır.¹⁷³

Bâbertî de peygamberlerin erkek olması şartının olduğunu savunmuştur. Zira kadınların sürekli toplum içinde olmadığını, zamanının çoğunu evde geçirdiğini ifade etmiştir. Peygamber olan kişinin toplumla iç içe olduğuna dikkat çekerek kadınların bu denli imkânlarının bulunmadığını ve özel durumlarının olduğunu aktarmıştır.¹⁷⁴

¹⁷¹Türçan, "Bâbertî'nin 'el-Maksad fi İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik", 160.

¹⁷²Türçan, "Bâbertî'nin 'el-Maksad fi İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik", 160, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 148.

¹⁷³Yusuf Şevki Yavuz, "Peygamber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 34: 259-260.

¹⁷⁴el-Bâbertî, *Şerhu 'Umdeti'l-'akâ'id li'n-Nesefî*, 110a.

Bâbertî kadınların peygamber olamayacağını, peygamberliğin beşeri şartlarından erkek olma şartı olduğu görüşünü savunarak Mâtürîdi geleneğine bağlı kalmıştır.

3.9.7. Peygamberlerin İsmet Sıfatı

İsmet sıfatı, peygamberlerin günah işlemekten korunmuş olmaları anlamına gelmektedir. Kelâmcıların çoğunluğuna göre, Allah'ın tebliğ ettiği ilâhî emirlere uymakla beraber örnek olarak görevlendirilerek biliçli bir şekilde günah işlemekten korunmuşlardır.¹⁷⁵ Peygamberler insanları iyi olana çağırılmışlar, kötü olan şeylerden de sakındırmışlardır. Bundan dolayı bizâtihi peygamberlerin tebliğ ettikleri emir ve yasaklara kendilerinin uyması lazım gelir. Böylece peygamberler de bu vasıflar ile vasıflanmışlar ve insanlara örnek olmuşlardır.

Bâbertî, peygamberlerin günahlardan korunmuş olduğunu, nefsânî olarak kötülüklerden arındıklarını ve bunun imkân dâhilinde olduğunu ifade etmiştir. Peygamberlerin nübüvvet görevi ile sorumlu tutulup vahiy geldikten sonra küfür içinde olmadıklarını ve yine nübüvvet görevinden önceki hayatlarında da küfre düşmediklerini zikretmiştir. Buna mukabil nübüvvet öncesi yaşamlarında nadir olarak çok küçük hatalar olabileceğini aktarmıştır.¹⁷⁶

3.9.8. İmâmet Meselesi

Genelde imâmet bahsi eserlerin son bölümünde, son konu olarak ele alınmaktadır. Bâbertî'de eserinin sonunda bu konuyu ele almıştır. Bâbertî'ye göre imâmet; Hz. Muhammed'den sonra şer'î kanunların uygulanması ve dini alanın korunması hususunda bir kişinin bu sorumluluğu, görevi üstlenmesidir. Bâbertî bu izahı yaptıktan sonra, bir imamın tayin edilmesinin vâcip olduğunu dile getirmiş ve bu görevi üstlenen imama uyulmasının gerekliliğini dile getirmiştir. Bunun nedeninin ise bir belde kötülüklerden alıkoyacak, taati emredecek, zulmü giderecek bir reisin, imamın bulunmaması durumunda o yerde şeytanların çoğalacağını, günahların artacağını, isyanın baş göstereceğini söyleyerek düzeninin bozulacağını dile getirmiştir. Bundan dolayı bir başın bulunması gerektiğinin zaruri olduğunu savunmuş ve imkân dâhilinde bu düzensizliğin giderilmesinin vâcip olduğunu ifade

¹⁷⁵Yavuz, "Peygamber", 34: 260.

¹⁷⁶Türcan, "Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik", 158.

etmiştir. Tüm bu sebeplerden dolayı sahabiler imam tayin edilmesi noktasında ittifak ettiklerini lakin kimin imam tayin edilmesi noktasında ihtilaf ettiklerini aktarmıştır. Bu ihtilaftan sonra sahabilerin, peygamberimizin; “namaz kıldırma konusunda benden sonra iki kişiye yani Ebû Bekir ve Ömer'e uyun” hadisini esas alarak sırasıyla Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve daha sonra Hz. Osman ile Hz. Ali'nin hilafeti noktasında fikir birliği ettiklerini aktarmıştır.¹⁷⁷

Bâbertî, görevi üstlenecek olan imamın bazı şartları taşıması gerektiğini zikretmiştir. Bu şartlar ise; erkek olması, hür olması, büluğ çağına ermiş ve akıllı, zeki olması, cesur olması gerektiğini beyan ederek bunlara ek olarak Kureyşli olması gerektiğini de zikretmiştir. Bu şartları ifade ettikten sonra bazı şartların bulunmasının gerekmediğini kaydetmiştir. İmam olacak kimsenin ismet sıfatına sahip olmasının, Hâşimî olmasının ve kendi döneminin en faziletlisi olmasının şartlar arasında yer almadığını aktarmıştır. Bunun yanında takvanın kemal şartı olduğunu ifade etmiş ve faziletli birinin bulunduğu sırada mefdûlün de imamlığının geçerli olduğunu bildirerek günahı dolayısıyla alıkonamayacağını belirtmişti.¹⁷⁸ Yine peygamberlerden sonra insanların en üstününün sırasıyla; Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali olduğunu ifade ederek buna bu şekilde iman edildiğini aktarmıştır.¹⁷⁹

Görüldüğü üzere Bâbertî de imamet bahsinde açıklamalarda bulunarak görüşlerini aktarmıştır. İmamın zaruri olduğu görüşünü savunarak tayin edilmesinin vâcib olduğunu ve bu imama uyulması gerektiğini aktararak bazı örnekler ile açıklamıştır. Ashabın imam tayininde takip ettiği yolu zikretmiş ve imamlarda bulunması gereken özellikleri ifade etmiştir. Bu görüşüyle Mâtürîdî çizgide olduğunu göstermiştir.

3.10. Sem'iyât Konuları

Âlimler inceleme ve araştırma açısından kolaylık olması için altı iman esasını üçe indirgemişler ve eserlerinde de bu şekilde mütaala etmişlerdir. Bu başlık altında genel olarak ulûhiyyet, nübüvvet ve ahiret merhalelerine dair konular ele

¹⁷⁷Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fi İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 160-161, el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 143.

¹⁷⁸Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fi İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 161, Bâbertî, *el-İrşad*, 8b.

¹⁷⁹el-Bâbertî, *el-İrşad*, 8b.

alınmaktadır. Bu konular da ilâhiyyât, nübüvvât ve sem'iyât başlıkları dâhilinde eserlere konu edinilmiştir. Bu üç konuya ise usûl-i selâse ismi verilmiştir.¹⁸⁰ Bâbertî'de eserlerinde bu konuları ele alarak işlemiş ve görüşlerini aktarmıştır.

3.10.1. Meleklerle İman

İslam dininde melekler bahsi sem'iyât başlığı altında işlenmiştir. Melekler inanç esasları arasında sayılarak, Kur'ân ve hadislerde görevleri ve özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bâbertî de bu konuda bilgiler vermiş ve görüşlerini beyan etmiştir. Meleklerle iman edildiğini ifade ederek, meleklerin ruhani varlıklar olduğunu, Allah'ın izni ile yeryüzüne inip gökyüzüne çıktıklarını, Allah'ı zikretmeyi sevdiklerini, Allah'ı bilmek ve O'na ibadet etmekle meşgul olduklarını, Allah'a isyan etmediklerini ve verilen görevi yerine getirdiklerini aktarmıştır.¹⁸¹

3.10.11. Kirâmen Kâtibîn Meleklerine İman

Bâbertî, Kirâmen Kâtibîn meleklerine iman edildiğini zikretmiştir. Bu ifade ile konuya girmesiyle bu meleklerin var olduklarını ve buna da inanılması gerektiğini vurgulamıştır. Bunu da âyetler ile desteklemiştir. Allah'ın “Oysa sizi gözetleyen muhafızlar, değerli yazıcılar var. Onlar yaptığımız her şeyi biliyorlar.” (İnfîtâr 82/10-12), “İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın.” (Kaf 50/18) buyurduğunu kaydetmiştir. Bâbertî, bu âyetlerde geçmekte olan meleklerin her şeyi yazıp kaydetmesindeki hikmetin, Allah'ın aslında kullarının yapıp ettiklerini bildiğini lakin kullarını kötülükten alıkoymak ve iyiliğe sevk etmek olduğunu beyan etmiştir. İnsanların toplandığı mahşer gününde insanların yapıp ettikleri her şeyin okunacağını zikretmiş ve insanların o gün durumuna âyet ile örnek vermiştir. Allah'ın; “Herkesin, iyilik olarak yaptıklarını da kötülük olarak yaptıklarını da karşısında hazır bulduğu günde (insan) isteyecek ki kötülükleri ile kendisi arasında uzun bir mesafe bulunsun.” (Âl-i İmrân 3/30) buyurduğu üzere kul yapıp ettikleri ile o gün başbaşa kalacağını ve meleklerin yazdıklarına şahitlik edip yazılanları da okuyacağını bilgisini aktarmıştır. İşte bundan dolayı kulların, yaptıkları herşeyin kayıt altına alındığının bilincinde olacağını söylemiş ve

¹⁸⁰Yusuf Şevki Yavuz, “Usûl-i Selâse”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42: 212.

¹⁸¹ el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 95.

kötülüklerden uzak duracağını kaydetmiştir.¹⁸²

3.10.12. Ölüm Meleği (Azrâil)

Bâbertî, ölüm meleği yani Azrâil hakkında kısa bilgi vermiş ve Kur'ân'dan delil getirmiştir. Yine bu meleğe iman edildiğini söylemiş ve ruhları kabzetmekle görevi melek olduğunu aktarmıştır. Allah'ın, “de ki: Sizin için görevlendirilen ölüm meleği canınızı alacak”. (Secde 32/11) âyetini delil olarak göstererek var olduğuna vurgu yapmış ve görevinin ne olduğunu izah etmiştir.¹⁸³

3.10.13. Münker ve Nekir

Bâbertî, Münker ve Nekir adlı sorgu meleklerinin var olduğunun hem aklî hem de naklî olarak sabit olduğunu ifade etmiştir. Hz, Osman'ın peygamberden işittiği bir hadisi delil olarak göstermiştir. Bu hadise göre Hz. Osman, peygamberimizden; insanların kabre konulduğunda iki meleğin sorgu için kabre geleceğini duyduğunu rivayet etmiştir. Yine peygamberin bu konuda başka hadislerini de aktarmış ve naklî deliller olarak göstermiştir.¹⁸⁴ Bâbertî naklî delilleri zikrettikten sonra aklî delilleri de aktarmıştır. Cehmiyye ve bazı Mu'tezile âlimleri, cansız olan birine soru sorulmasının muhal olacağını iddia ederek, kabirde sorgu işinin olmayacağını savunmuşlardır. Bâbertî bu görüşü eleştirmiş ve ruhun cesede iade edilmesi, ruh olmadan cesede hayat verilmesinin imkân dâhilinde olduğunu savunarak bu iki meleğin sorgusunun imkân dâhilinde olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁵ Allah'ın, soruları kavrayacak ve cevap verebilecek şekilde tekrardan insanlara hayat bahsettiğini kaydetmiştir.¹⁸⁶

Bâbertî, bu bilgileri aktardıktan sonra Münker ve Nekir adlı meleğin kabirde nasıl soru sorduklarını ve insanların durumlarını zikretmiştir. İnsanlar kabre konulduğunda Münker ve Nekir adlı iki melek gelir. Daha sonra bu iki melek ölünün yanına oturur ve yaratılmışlara gönderilen bu adam (Hz. Muhammed) hakkında ne dersin? Diye sorar. Kabirdeki kişi ise; bu adam Allah'ın kulu ve elçisidir.

¹⁸² el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 126, Bâbertî, *el- İrşad*, 6b.

¹⁸³ el-Bâbertî, *el- İrşad*, 5b, el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 126.

¹⁸⁴ el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 127-128.

¹⁸⁵ el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanîfe*, 123.

¹⁸⁶ el-Bâbertî, *el- İrşad*, 5b.

Ben Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Hz. Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şهادet ederim, der. Bu iki melek ise biz zaten senin böyle diyeceğini biliyorduk, diye mukabil eder. Bunun ardından onun kabri yetmiş arşın kare genişletilir. Sonra aydınlatılır ve o kişiye uyu, denilir. Bu kişi ise aileme dönüp onlara haber vereyim mi? der. Munker ve Nekir ise uyu, derler. O da ailesinden en çok sevdiği kişinin uyandırdığı gelin ve güvey gibi uyur. Bu şekilde o kişi, Allah onu yatağından diriltinceye kadar uyur. Lakin bu kişi münafık ise, bu sual karşısında, insanların dediklerini duydum ve ben de onlar gibi söyledim. Fakat bunun doğru olup olmadığını bilmiyorum, der. Bu cevabın üzerine o iki melek, aslında biz senin bunu bu şekilde söyleyeceğini biliyorduk, der. Sonra toprağa, onun üzerine çullan, denilir. Toprak üzerine çullanır. Bu çullanma sonucunda kaburga kemikleri yerlerinden oynar ve Allah onu yattığı yerden diriltinceye kadar toprakta devamlı olarak azap içinde kalır.¹⁸⁷

Bâbertî, kabirde sorgu esnasındaki bu malumatları verdikten sonra, ister küçük olsun, ister büyük olsun ölen her kişinin kabirde bu melekler tarafından sorguya çekileceğini ifade etmiştir. Ölen bu kişiler gizli yerde olsun, denizde ölmüş olsun veya yırtıcı hayvan tarafından yenerek ölmüş olsun bu sorguya tabii tutulacağını söylemiştir. Lakin sahih olan görüşe göre peygamberlerin sorguya çekilmeyeceğini kaydetmiştir. Kabirde kâfirlerin yanında Allah'ın dilediği bazı müslümanların da azap göreceğini zikretmiştir.¹⁸⁸

3.10.2. Âhiret Hayatı İle İlgili Konular

3.10.2.1. Kıyamet Alâmetleri

Bâbertî bu konuyu “eşrâtü's-sâ'â” başlığı altında ele almıştır. Hz. Peygamber'in bu konuda haber verdiği alâmetleri saymış ve buna iman edildiğini beyan etmiştir. Deccâl'in çıkması, Dâbbetü'l-Arz, Ye'cüc ve Me'cüc, Nüzûl-' İsâ, güneşin batıdan doğması gibi peygamberin naklettiği ve aklen de inkâr edilmesi mümkün olmayan bu haberlere inanılması gerektiğini ifade etmektedir.¹⁸⁹

Görüldüğü gibi Bâbertî öz ve kısa bir şekilde kıyamet alâmetlerini saymış ve

¹⁸⁷el-Bâbertî, *el- İrşad*, 5b-5a.

¹⁸⁸el-Bâbertî, *el- İrşad*, 6b.

¹⁸⁹el-Bâbertî, *el- İrşad*, 8b, el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 150.

inanılması gerektiğine vurgu yapmıştır.

3.10.2.2. B'as ve Amellerin Karşılığı

Bâbertî, b'as ile haşr kelimelerini eş anlamlı kullanmış ve eserlerinde de bu şekilde yer vermiştir. Bâbertî, ba'se iman edilmesi gerektiğini ifade etmiş ve hak olduğuna vurgu yapmıştır. Babeti, b'as kelimesini; “dünyada yapılan iyi ve kötü işlerin karşılığının verilmesi üzere kıyamet gününde cesetlerin haşredilmesi ve diriltilmesi” şeklinde tanımlamıştır.¹⁹⁰

Bâbertî, kıyamet günü diriltiilenin hak olduğunu ve mümkün olduğunu dile getirerek peygamberin bunu doğrular nitelikte haber verdiğini aktarmıştır. İlk yaratmanın mümkün olduğunu ifade ederek bu durumda tekrardan diriltme ve haşrin mümkün olacağını zikretmiştir. Zira Allah'ın tüm mümkünata kâdir olduğunu söyleyerek her şeyi en ince ayrıntısına kadar bildiğini kaydetmiştir. Bu durumda kâdir olan Allah'ın, tümler ve cüzlerin dağılması sonucunda bunları tekrardan eski haline getirmesinin mümkün olduğunu ve kâdir olan Allah'ın gücü dâhilinde olduğunu beyan etmiştir. Allah'ın; “Önce yaratan, ölümünden sonra tekrar diriltten O'dur.” (Rûm 30/27), “Ey Peygamber! De ki: Onları ilk defa yaratan diriltecektir. O, her türlü yaratmayı bilendir. Gökleri ve yeri yaratan, kendilerinin benzerini yaratmaya kâdir olmaz mı? Elbette olur; çünkü O, yaratanve bilendir.” (Yâsîn 36/79-81) âyetlerinin yeniden dirilmeye işaret ettiğini dile getirmiştir. Yine başka yerlerde geçmekte olan âyetlerden delil getirmiş ve Allah'ın; “Sura üflenince, kabirlerinden Rablerine koşarak çıkarlar.” (Yâsîn 36/51), “Sura üflenince, Allah'ın dilediği bir yana, göklerde olanlar, yerde olanlar hepsi düşüp ölür. Sonra Sura bir daha üflenince hemen ayağa kalkıp bakışır dururlar.” (Zümer 39/68) âyetlerini yine delil olarak sunmuş ve bu âyetlerin de yeniden dirilişe işaret ettiğini vurgulamıştır. Tüm bu delillerin sonucunda yeniden dirilişin zarûrât-ı dîniyye'den olduğunu söyleyerek inanmanın zorunlu olduğunu zikretmiştir.¹⁹¹

¹⁹⁰el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 130.

¹⁹¹el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 130, 131.

3.10.2.3. Haşr-ı Cismânî Meselesi

Bâbertî, me'âd konusunda görüş sahibi olan insanların, me'âd'ın anlamı noksanında ihtilaf ettiklerini lakin cismânî haşr mevzusunda mutabık kaldıklarını ifade etmiştir. Ma'dûm olanı iade etmeyi imkân dâhilinde görenlerin görüşünü aktarmış ve Allah'ın mükellefin hayatına son verdikten sonra tekrardan dirilteceği görüşünü savunduklarını kaydetmiştir. Buna mukabil ma'dûmun iadesinin olmayacağını savunanların ise; Allah'ın bedenlerin aslî cüzlerini ayırdıktan sonra cüzleri bir araya getirmek kaydıyla onlara tekrardan hayat vereceği görüşünü iddia ettiklerini aktarmıştır.¹⁹²

Bilindiği üzere filozoflar haşrin cismanî olmayıp ruhanî olacağını ileri sürmüşlerdir. Buna mukabil islâm âlimleri ise haşrin cismanî olacağı görüşünü savunmuşlardır.¹⁹³ Bâbertî de bu noktada haşrin aynı ile iade olunacağını savunmuş ve ma'dûmun yokluktan sonra varlığının imkân dâhilinde olduğunu izah etmiştir. Bâbertî burada filozoflara karşı çıkmış ve filozofların ma'dûmun iadesinin imkân dâhilinde olduğuna hüküm verilemez ifadesinin de bir hüküm ifade ettiğini, var olmayana, mümteni olana ve yok olana verilen hükümle çeliştiğini zikretmiştir. Haşrin cismani olacağına dair aklî ve naklî birçok delilin olduğunu öne sürmüş ve imkân dâhilinde olduğunu savunmuştur.¹⁹⁴

Bâbertî, haşrin cismani olacağına naklî delil getirmiş ve Allah'ın; “Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve: Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek? Diyor. De ki: Onları ilk defa var eden diriltecektir. O, her yaratılmışı hakkıyla bilendir.” (Yâsîn 36/78-79) âyetlerini delil göstermiştir.¹⁹⁵ Bunun yanısıra Allah'ın; “Çünkü kıyamet muhakkak gelecektir. Onda hiçbir şüphe yoktur ve şüphesiz Allah, kabirlerdeki kimseleri diriltecektir.” (Hac 22/7) sözünü delil göstermiş ve kabirlerde bulunan şeyin beden olduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁶

Bâbertî, Hz. Muhammed'in kendisinden önce gönderilmiş olan peygamberlerden farklı olarak hem cismanî hem de ruhanî haşrden haber verdiğini

¹⁹²el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 129.

¹⁹³Süleyman Toprak, “Haşir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 16: 417.

¹⁹⁴Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fi İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 161.

¹⁹⁵Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fi İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 162.

¹⁹⁶el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 131.

ifade ederek yine bu görüşe delil getirerek savunmuştur.¹⁹⁷

Bazı araştırmalarda Bâbertî'nin haşr ve ba's ile ilgili görüşlerinde şii bilginlerden etkilendiğini, eserlerinden iktibas yaptığını belirtmişlerdir. Bâbertî'nin, Ma'dûmun iadesi konusunda Nasîruddîn et-Tûsî'nin Telhîsu'l-Muhassal adlı eserinden iktibas yaptığını kaydetmişlerdir.¹⁹⁸

3.10.2.4. Cennet ve Cehennem

Bâbertî, haşr ve b'as bahsinden sonra cennet ve cehennem konusunu ele almış ve izah etmiştir. Cennet ve cehennemin şuan var olduğunu ifade ederek, bunun aklen ve sadık haberlerle de mümkün olduğunu kaydetmiştir. Bundan dolayı da mümkün olan şeyin meydana gelişini farz etmenin muhal olmayacağını belirtmiş ve var olduğunu savunmuştur.¹⁹⁹ Ceza yeri olan cehennemin ve mükâfat yeri olan cennetin şu anda var olup yaratıldığı noktasında genel görüşün olduğu zikretmiştir. Lakin Abbâd es-Saymeri, Ebû Hâşim ve Kâdı Abdülcebbar'ın bu görüşe karşı çıktıklarını, cennet ve cehennemin şu an yaratılmadığını savunduklarını kaydetmiştir. Abbâd'ın; mükelleferin cennet ve cehenneme girmeden önce bunların yaratılmış olmasının aklen kabul edilemeyeceğini ifade ettiğini, Ebû Hâşim'in de, cennet ve cehennemin şuan yaratılmasının aklen mümkün, naklen imkânsız olduğunu savunduğunu beyan etmiştir.²⁰⁰

Bâbertî, bu görüşlere karşı çıkmış ve Allah'ın, “Rabbinizin bağışına ve genişliği göklerle yer arası kadar olan, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun.” (Âl-i İmrân 3/133) âyetini ve “ Kâfirler için hazırlanmış ateşten sakının.” (Âl-i İmrân 3/131) âyetini delil göstermiş, burada Allah'ın mazi yani geçmişe dönük ifade kullandığını belirterek cennet ve cehennemin şuan var olduğunu zikretmiştir. Zira olmayan bir şey için bu ifadelerin kullanılamayacağını ve var olan için söylenebileceğini savunmuştur.²⁰¹

¹⁹⁷Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 162.

¹⁹⁸Muhammed, *Bayburtlu Bir Âlim Ekmelüddîn Bâbertî ve Kelam İlmindeki Yeri*, 143-144.

¹⁹⁹Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 162.

²⁰⁰el-Bâbertî, *Şerhu Vasîyyeti'l-İmam Ebî Hanîfe*, 122-123, Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 162-163, el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 133.

²⁰¹Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 163, el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 133.

Bâbertî, Allah'ın cennet ehli olan kişileri cennete yerleştireceğini ve orada bu kişilere ikramda, lütufta bulunacağını aktarmıştır. Cehennem ehlini de adaletiyle ateşe atacağını ifade etmiştir. Cennet ve cehennemın şuanda yaratılmış olup var olduğunu, fani olmayacağını ve içinde bulunanların da yok olmayacaklarının bilgisini vermiştir.²⁰²

3.10.2.5. Sevâb ve İkâb

Bâbertî, cennet ve cehennem bahsinin ardından sevâb ve ikâb konusunu ele almış ve bu konu ile ilgili görüşleri aktarmıştır. Hanefî ve Mâtürîdî âlimlerinin, taatlere karşılık mükâfatın verilmesinin Allah'ın lütfu olduğunu, günahlara karşılık ise Allah'ın ceza vermesinin de adaleti doğrultusunda olduğunu söylediklerini kaydetmiştir. Binaenaleyh müminlerin, taatleri ve Allah'ın mükâfat va'dinden dolayı ebedî olarak cennette kalacaklarını, kâfirlerin ise Allah'ın va'dinden dolayı ebedî cehennemde kalacaklarını zikretmiştir. Bundan dolayı Allah'ın va'd va'dinden dönmeyeceğini ifade etmiştir. Buna mukabil Allah'ın, “Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onun mükâfatını görecektir. ” (Zilzâl 99/7) âyetini delil getirmiş ve günah işleyen müminin azabının biteceğini, bu azaptan sonra mükâfatını alacağını ifade etmiştir. Lakin küfür ehlinin bu durumun dışında kaldığını ifade ederek Mâtürîdî'nin de bu görüşte olduğunu bilgisini aktarmıştır.²⁰³

Bâbertî, Eş'âri'ye göre müminlerin ebedî olarak cehennemde, kâfirlerin de ebedî olarak cennette kalmalarının aklen mümkün olduğu, Allah'ın bu şekilde tasarrufta bulunabileceğini ve bu durumun da zulüm olmayacağı görüşünü savunduğunu aktarmış, zulmün bir başkasının mülkünde tasarrufta bulunması olacağını ifade ettiklerini kaydetmiştir. Bâbertî, bu görüşe karşı çıkararak bunun caiz olmadığını söylemiş ve bunun sebebinin ise iyi ile kötü arasındaki ayrımın gerekliliğine ters olduğunu dile getirmiştir. Çünkü Allah indinde iyi ile kötünün eşit olmadığını ifade etmiş ve Allah'ın, “Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini, inanıp salih amel işleyenler gibi kılacağımızı; hayatlarının ve ölümlerinin bir olacağını mı sanıyorlar? Ne kötü hüküm veriyorlar!” (Câsiye 45/21) âyetini delil göstermiştir. Yine “Biz müslümanları suçlular gibi kılar mıyız? Size ne oluyor, nasıl hüküm

²⁰²el-Bâbertî, *el- İrşad*, 7b.

²⁰³Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fi İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 164.

veriyorsunuz?” (Kalem 68/35-36) âyeti de delil göstermiş ve iyi amel işleyenler ile kötülük yapanların aynı muameleyi görmeyeceklerini dile getirmiştir. Müminlerin ebedî olarak cehennemde, kâfirlerin de ebedî olarak cennette kalmalarının zulüm olacağını kaydetmiş ve Allah'ın bundan münezzeh olduğunu söylemiştir. Kur'ân'dan, “İman edip salih ameller işleyenler ise cennetliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.” (Bakara2/82), “İnkâr edenler ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte bunlar cehennemliktir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.(Bakara 2/399) âyetleri delil göstererek; cennetliklerin cennette, cehennemliklerin de cehennemde ebedî olarak kalacaklarının sabit olduğunu beyan etmiştir.²⁰⁴

3.10.2.6. Affetme ve Şefaaf

Bâbertî, sevâb ve ikâb bahsinden sonra affetme ve şeffaf konularını bir arada ele almıştır. Affa delil olarak Allah'ın; “Başınıza her ne musibet gelirse kendi yaptıklarınız yüzündendir. O, yine de çoğunu affeder. “ (Şûrâ 42/30), “O, kullarından tövbeyi kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir.” (Şûrâ 42/25) âyetlerinin affa işaaret ettiğini belirtmiştir. Müminlerin günahları dolayısıyla tevbe etmeleri durumunda Allah'ın günahları bağışlayacağını ifade etmiş ve peygamere de tevbe edilmesi gerektiğini emrettiğini aktarmıştır.²⁰⁵

Bâbertî, Allah'ın küfür hariç günahları sebebiyle cehennemi hak edenleri ya kendi cömertliğiyle ya da peygamberin şefaatiyle veyahut da bazı seçkin şahsiyetlerin şefaatiyle bağışlamasının imkân dâhilinde olduğunu savunmuştur.²⁰⁶ Şefaaf hakkında, “Bil ki Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Hem kendinin, hem de inanmış erkek ve kadınların günahlarının bağışlanmasını dile! Allah gezip dolaştığınız yeri de, içinde kalacağımız yeri de bilir.” (Muhammed 47/19) âyete işaaret eden Bâbertî, Allah'ın peygambere müminler için dua etmesini emrettiğini vurgu yapmış ve şefaate delil getirmiştir. Diğer bir delil ise, “ Şüphesiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın.” (Duhâ 93/5) âyetine işaaret etmiş ve peygamberin büyük günah işleyen müminler için dua edeceğini, Allah'ın da peygamberi hoşnut edeceğini ve duasını bundan dolayı kabul edeceğini ifade

²⁰⁴el-Bâbertî, *Şerhu Vasiiyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 139-140.

²⁰⁵Türçan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 164.

²⁰⁶el-Bâbertî, *el-İrşad*, 7b.

etmiştir.²⁰⁷

Bâbertî, şefaatin peygamberin sözleriyle de sabit olduğunu söyleyerek, “şefaetim ümmetinden büyük günah işleyenler içindir.” (Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 21) hadisini delil getirmiş ve büyük günah işleyenlere şefaatin hak olacağını zikretmiştir.²⁰⁸

Mu'tezile'nin, şefaatin azabı yok etme veya azaltma gibi bir durumunun olmayacağını savunduklarını, bu görüşlerini de; “Öyle bir günden sakının ki o gün hiç kimse bir başkası adına bir şey ödeyemez. Hiçbir kimseden herhangi bir şefaahat kabul olunmaz, fidye alınmaz. Onlara yardım da edilmez.” (Bakara 2/48), “Yaklaşmakta olan gün konusunda onları uyar. O gün yürekler gam ve tasa ile dolu, (sanki) gırtlaklara dayanmıştır. Zalimlerin ne sıcak bir dostu, ne de sözü dinlenir bir şefaahatçisi vardır.” (Mü'min 40/18), “Ey iman edenler! Hiçbir alış verişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin olmadığı kıyamet günü gelmeden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayın. İnkâr edenler ise zalimlerin ta kendileridir.” (Bakara 2/254) âyetler ile desteklemeye çalıştıklarını beyan etmiştir. Bâbertî, bu görüşe karşı çıkmış, bu âyetlerin umumi olduğunu ifade etmiş ve âyetleri bu bağlamda değerlendirmenin âyetin özüne ters olacağını belirtmiştir.²⁰⁹

3.10.2.7. Kabir Azabı

Bâbertî, kabir azabının hak olduğuna vurgu yapmış ve kabir azabı konusunda nakillerde geçen ve aklın reddetmediği konuları kabul edip iman edilmesi gerektiğini söylemiştir.²¹⁰ Kabrin, kişilerin durumuna göre cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukur şeklinde olacağını bilgisini aktarmıştır.²¹¹

Bâbertî, kabir azabının kâfirler ve bazı günah işleyen mü'min kullar için olacağını belirtmiştir. Bu azabın cesede hayat verilmesiyle olacağını ifade etmiştir. Ruhun bedene iadesi noktasındaki görüşlere de değinerek; azabın ruha, bedene veya her ikisine de yapılacağını denilmesinin kabir azabının keyfiyetine engel

²⁰⁷ el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanîfe*, 136-137, Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fi İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 164.

²⁰⁸ el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanîfe*, 137.

²⁰⁹ el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanîfe*, 137-138.

²¹⁰ el-Bâbertî, *el- İrşad*, 5b-5a, el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 127.

²¹¹ el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 127.

olmadığını dile getirmiştir.²¹²

Kabir azabına delil olarak ise, “Hataları (küfür ve isyanları) yüzünden suda boğuldular ve cehenneme sokuldular da kendileri için Allah'tan başka yardımcıları bulamadılar.” (Nûh 71/25), “Öyle bir ateş ki, onlar sabah-akşam ona sunulurlar. Kıyametin kopacağı günde de, "Firavun ailesini azabın en şiddetlisine sokun" denilecektir.” (Mü'min 40/46) âyetlerini göstermiş ve bu âyetlerde geçen suda boğulma ve ateşe atılmanın dünya hayatında gerçekleştiğini belirtmiştir. Bunun yanısıra da, “Onlar da şöyle derler: "Ey Rabbimiz! Bizi iki defa öldürdün, iki defa da dirilttin. Günahlarımızı kabulleniyoruz. Şimdi (bu ateşten) bir çıkış yolu var mı?” (Mü'min 40/11) âyetinde geçen “ Bizi iki defa öldürdün, iki defa da dirilttin” ifadesinin kabir hayatına işaret ettiğini ve kabirde başka bir ölüm ile hayatın bulunduğu delil olduğunu kaydetmiştir.²¹³

Bâbertî, Mu'tezile'nin kabir azabını inkâr ettiği bilgisini aktarmış ve delil olarak da, “Orada ilk ölümden başka bir ölüm tatmazlar. Allah onları cehennem azabından korumuştur.” (Duhân 44/56), “Diriler ile ölümler de bir olmaz. Allah dilediğine işittirir. Sen kabirde bulunanlara işittirecek değilsin.” (Fâtır 35/22) âyetleri göstermiştir. Bâbertî, bu görüşte olan Mu'tezile'yi eleştirmiş ve âyetlerin özüyle alakasının olmadığını dile getirmiştir. Kişi ölünce dünya nimetlerinin kesildiği gibi cennet nimetlerinin de kesilmediğini belirtmiş, yine kabirdekilere işittirememenin kabirdeki kişinin idrak etmemesi anlamına gelmediğini zikretmiştir. Mu'tezile'nin iddia ettiği ölümün tek olduğuna dair görüşü de eleştirmiş, Allah'ın Hz. Musa ve Hz. İsa'nın zamanındaki birçok insanı dirilttiğini ve ikinci kez vefat ettirdiğini delil göstermiştir.²¹⁴

3.10.2.8. Sırât

Bâbertî, sırâtın; cehennemin üzerine kurulduğunu, kıldan ince kılıçtan keskin ve köprü şeklinde olduğunu kaydetmiştir. Bu köprüden kimilerinin şimşek, rüzgâr ve yarış atı gibi hızlı geçeceğini, kimilerinin de yürüyerek, karınca gibi yavaş

²¹²el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanîfe*, 121.

²¹³el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanîfe*, 121, Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 164.

²¹⁴Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 164-165, el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanîfe*, 122.

gececeğini aktarmıştır. Bu geçişin de kişilerin durumlarına (amellerine) göre olacağını belirtmiştir.²¹⁵

Sırât hakikatinin âyetle ispat edileceğini işaret ederrek, “Sonra Allah'a karşı gelmekten sakınanları kurtarırız da zalimleri orada diz üstü çökmüş halde bırakırız.” (Meryem 19/72) âyeti delil göstermiştir.²¹⁶

3.10.2.9. Mîzân

Bâbertî, mîzânın hem müminler hem de kâfirler için geçerli olduğunu, amellerin miktarını bildiren bir tartı mahiyetinde olduğunu, hayır ve şer tüm amelleri tartacağını belirtmiştir.²¹⁷ Bu tartının keyfiyetinin nasıl olduğuna değinilmesi gerektiğini ifade etmiş ve delil olarak da Kur'ân'dan misaller vermek üzere izah etmiştir. Allah'ın; “Kıyamet günü için adalet terazileri kuracağız. Öyle ki hiçbir kimseye zerre kadar zulmedilmeyecek. (Yapılan iş) bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa, onu getirip ortaya koyacağız. Hesap görücü olarak biz yeteriz.” (Enbiyâ 41/27), “O gün amellerin tartılması da haktır. Kimlerin sevabı ağır basarsa işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Ama kimlerin sevabı da hafif gelirse işte onlar âyetlerimize haksızlık etmiş olmaları sebebiyle kendilerini ziyana sokanlardır.” (A'râf 7/8-9), “İşte o vakit, kimin tartıları ağır gelmişse, Artık o, hoşnut olacağı bir hayat içinde olacaktır. Ama kimin de tartıları hafif gelirse, İşte onun anası (varacağı yer) Hâviye'dir.” (Kâria 101/6-9) âyetlerini mîzâna delil göstermiştir.²¹⁸

Bâbertî, bu konu ile alakalı olarak Hz. Muhammed'in açıklamasına da yer vermiş ve sünnetten de delil getirmiştir. Peygambere bu konu ile alakalı soru sorulduğunu ve peygamberin de; “Allah kıyamet gününde ümmetimden bir kişiyi herkesin önünde ayırıp o kişi aleyhinde doksan dokuz dosya açacaktır. Her bir dosyanın boyu gözün görebildiği mesafe kadar olacaktır. Sonra kendisine şöyle soracaktır: Bunlardan bir şeyi reddediyor musun? Amel muhafızım kâtip melekler sana haksızlık yapmışlar mıdır? O kimse hayır Ya Rabbi! Diye cevap verecektir. Sonra herhangi bir özrün var mı buyuracak, o kimse hayır ya Rabbi diye cevap verecektir. Bunun üzerine Allah şöyle buyuracak: Evet yanımızda sana ait makbul bir

²¹⁵el-Bâbertî, *el- İrşad*, 6a, el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 131.

²¹⁶el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 131.

²¹⁷el-Bâbertî, *el- İrşad*, 6b-6a, el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 132.

²¹⁸el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 127.

amelin vardır ve bugün sana asla haksızlık edilmeyecektir. Üzerinde ben şehâdet ederim ki Allah'tan başka gerçek ilâh yoktur. Muhammed de onun kulu ve Rasûlüdür yazılı bir kâğıt parçası çıkarılacak ve Allah kendi tartında kendin bulun diyecektir. O kişi de diyecek ki: Ya Rabbi bu tek kâğıt parçası ve bu dosyalar nasıl olacak bu tartı işi. Allah'da buyuracak ki; bugün sana asla zulmedilmeyecek. Rasûlullah buyurdu ki: Günah sicilleri bir kefeye konulacak, kâğıt parçası da bir kefeye konulacak sicillerin konulduğu kefe yukarı kalkacak kâğıt parçası ağır çekecektir. Allah'ın ismi yanında hiç birşey ağır basamaz.” (İbn Mâce, “Zühd”, 17, Tirmizî, “İman”, 17) şeklinde cevap verdiğini aktarmış ve mîzânın hak olduğunu dile getirmiştir.²¹⁹

Bâbertî, bu delilleri aktardıktan sonra Allah'ın, iyiliklere denk nurani, kötülüklerle denk ise zulmani cisimler yaratacağı ve bunları tartacağı şeklinde görüş beyan edenlerin de var olduğunu zikretmiştir. Bu bilginin ardından mîzân terazisinin hakikat olduğunu, naslarda geçtiğini belirterek keyfiyetinin bilinmediğini, bunun bilgisininin Allah indinde olduğunu beyan etmiştir.²²⁰

3.10.2.10. Kıyamet Günü Defterlerin Okunması

Bâbertî, kıyamet günü kişilerin yapıp ettiklerinin yazılı olduğu defterlerin okunmasının hak olduğunu ifade etmiş ve bu konuda naklî delilleri misal göstermiştir. Allah'ın, “Her insanın amelini boynuna yükledik. Kıyamet günü kendisine, açılmış olarak karşılaşıcağı bir kitap çıkaracağız. "Oku kitabını! Bugün hesap sorucu olarak sana nefsin yeter" denilecektir.” (İsrâ 17/13-14) buyurduğunu kaydetmiştir. Müminlerin kitaplarının sağ tarafından, kâfirlerin ise sol veya arka tarafından verileceğini ifade etmiş ve Allah'ın, “İşte o vakit, kitabı kendisine sağından verilen kimse der ki: "Gelin, kitabımı okuyun!" "Çünkü ben, hesabımla karşılaşıcağımı zaten biliyordum." (Hâkka 69/19-20), “Fakat kime kitabı arkasından verilirse, "Helâk!" diye bağırarak ve alevli ateşe girecektir. Çünkü o hiçbir zaman Rabbine dönmeyeceğini sanırdı. Çünkü o, (dünyada iken) ailesi içinde sevinçli idi.” (İnşikâk 84/10-14) meâlindeki âyetleri delil olarak göstermiştir. Kişilerin dünya hayatında yapıp ettiklerinin melekler tarafından kayıt altına alındığını zikretmiş ve Allah'ın, “Yoksa onların sırlarını ve gizli konuşmalarını duymadığımızı mı sanıyorlar?

²¹⁹el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 127-128.

²²⁰el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 128.

Hayır! Öyle değil, yanlarındaki elçilerimiz (melekler) yazmaktadırlar.” (Zuhruf 43/80) i âyeti de delil olarak aktarmıştır.²²¹

3.10.2.11. Havz-ı Kevser

Bâbertî, havz-ı kevserin hak olduğunu ifade etmiş ve Allah'ın Hz. Muhammed'in ümmetine ikramı olduğunu kaydetmiştir. Bu konu ile ilgili rivayetleri de aktarmıştır. “Ebû Zer'in rivayet ettiğine göre, peygambere şöyle demiş: Yâ Resûlallah havzın kapları nedir? Diye sordum. Muhammed'in nefsi yedi kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, onun kapları gökyüzünün yıldızlarından daha çoktur. Hem de açık ve karanlık gecede. Bunlar cennetin kaplarıdır. Her kim bu kaplardan içerse ömrünün sonuna kadar susamaz. Havzın cennetten çıkan iki oluğu gürül gürül akar. Ondan kim içerse (bir daha) susamaz. Genişliği uzunluğu gibi olup, Amman ile Eyle arası kadardır. Suyu süttten daha ak ve baldan daha tatlıdır buyurdular.” (Müslim, “Fedâil”, 36, Tirmizî, “Kıyamet”, 15) şeklindeki hadisi aktarmış ve havz-ı kevserin var olduğunu dile getirmiştir.²²²

3.11. İmanla İlgili Konular

İman, sözlük anlamı itibariyle “güven içinde bulunmak, korkusuz olmak” gibi anlamlara gelmekte olup emn (emân) kökünden türemiştir. Akd kökünden türeyen i'tikâd da imânın karşılığı olarak kullanılmaktadır. Terim anlamda ise, peygamberin Allah'tan aldığı emir ve yasakları tebliğ edildiği şekliyle inanmak ve tasdik etmektir. Bu şekilde inanan ve tasdik eden kişiye de müslim denilmektedir.²²³

Kur'ân ve hadislerde iman ile ilgili konulara yer verilmiştir. Bundan dolayı müslümanlar da İslâmın ilk dönemlerinden itibaren bu konu ile ilgili bilgiler vermiş ve görüşlerini açıklamışlardır. Bazı şahıslar ve gruplar bu konu üzerinde sadece fikir beyan etme, tartışma ile yetinmemiş, eserler kaleme almışlardır. Başta Hanefî geleneğinin öncüsü Ebû Hanîfe olmak üzere Mâtürîdî gibi âlimler de iman konusunu ele almışlardır. Hanefî geleneğinin âlimlerinden olan Bâbertî de bu konuyu eserlerinde mütâlaa etmiş, bazı şahıs ve grupların görüşlerine de yer vermiştir.

²²¹el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanîfe*, 128-129, Bâbertî, *el- İrşad*, 6b.

²²²el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli ş-Sunne ve'l-Cemâa*, 81.

²²³Mustafa Sinanoğlu, “İman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 212.

3.11.1. İmanın Mahiyeti

Bâbertî, imanın kelime anlamı itibariyle tasdikten ibaret olduğunu ifade etmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Hz. Yusuf ve oğulları arasında geçen “Her ne kadar doğru söylesek de sen bize inanıcı değilsin.” (Yûsuf 12/17) âyetindeki bu ibarenin, “sen bizi tasdik edici değilsin” anlamında olduğunu ve bu yönde anlaşılması gerektiğini beyan etmiştir. Bundan dolayı imanın tasdik olduğunu ve tasdik etmenin de, peygamberin Allah'tan getirdiklerini kabul etmek, doğrulamak olduğunu aktarmıştır. Kelâmcıların da bu yönde fikir belirttiklerini ifade ederek, bu şekilde tasdik eden kişinin; Allah'a, meleklerle, kitaplara, ahiret gününe ve diğerlerine tafsîli bir şekilde iman etmesi gerektiğini belirtmiştir. Peygamberin Allah'tan getirdiklerini bu şekilde kabul eden kişinin ise mümin olduğunu ve bu şekilde isimlendirildiğini kaydetmiştir.²²⁴

Bâbertî, iman kavramının yanısıra akîde kavramını da ele almıştır. Akîdenin, fe'ile vezninden olduğunu ifade etmiş ve meful şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Bu bağlamda akîdenin; “kalbin bağlandığı ve açık bir şekilde ona yöneldiği şey” olarak tanımlamıştır. Amelle ilgili olmaktan ziyade kalbin bağlanması söz konusu olduğundan usûlü'd-dîn de bu durumun akîde olarak adlandırıldığını kaydetmiştir.²²⁵ Bâbertî, imanın kalben tasdik olduğunu, daimi farz olduğunu ifade etmiş ve bu farziyetin yok olmayacağını, zorlama gibi şeyler ile sakıt olmayacağını belirtmiştir.²²⁶

Bâbertî'nin iman tanımına ve açıklamalarına bakılacak olursa, genel kabul görmüş iman tanımını yapmış ve bu yönde bilgiler vermiştir. Ehl-i Sünnet kelâmcılarının iman tanımını aktarmış ve bunu da aynen kabul etmiştir. Bizâtihi eserinde de bunu ifade ederek kelâmcıların da bu yönde fikir belirttiğini kaydetmektedir.

3.11.2. İmanda İkrarın Rolü

Bâbertî, Allah'ın insanı yardıma muhtaç, başkasına ihtiyaç duyacak şekilde yarattığını ve insanın bu ihtiyaçlarını lafızlar yoluyla anlattığını ifade etmiştir. Bu

²²⁴el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 51.

²²⁵el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 23.

²²⁶Türçan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fi İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 165.

bağlamda lafızların sestene ve soluktan ibaret olmadığını, bir anlam taşıdığını ve insanlar arası iletişimi gerçekleştirdiğini zikretmiştir. Birçok kavramın işaret ve örnekler ile olmayıp ancak lafızlar yoluyla ifade edilebildiğini, ma'dûm, makûl ve gaibe işaret edilemeyeceğini ve çoğu şeyin de örneği olmadığını dile getirmiştir. Bundan dolayı Allah'ın, insanların amaçlara ulaşması için dillerinde kelimeleri yarattığını ve bu kelimelere manalar yükleyerek lütufta bulunduğunu söylemiştir.²²⁷

Lafızların insan hayatında önemli bir yeri olduğunu ve Allah'ın bir lütfu olduğu bilgisini aktaran Bâbertî; lafzın yani ikrarın tek başına imanı oluşturmadığını ve imanın dil ile ikrar, kalp ile tasdik olduğunu ifade etmiştir.²²⁸ İslâmî hükümlerin uygulanması bağlamında imanda ikrarın şart olduğunu dile getiren kişinin Ebû Hanîfe olduğunu belirtmiş, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, Ebü'l-Bekir el-Bâkîllânî, Ebû İshak el-İsferâyînî ve Şâfi âlimlerince de benimsendiği zikretmiştir.²²⁹

Bâbertî, imanın dil ile ikrar, kalp ile tasdik olduğunu ifade ettikten sonra, dil ile ikrarın tek başına imanı oluşturmayacağını, aksi durumda münafıkların da mümin olması gerektiği sonucunun hâsıl olacağını kaydetmiştir. Bu görüşünü de, “Allah o münafıkların hiç şüphesiz yalancılar olduklarına elbette şahitlik eder.” (Münâfikûn 63/1) âyeti delil göstererek desteklemiş ve sadece ikrar ile mümin olunmayacağını vurgulamıştır.²³⁰

Yine marifet ile de mümin olunmayacağını dile getirmiş ve eğer marifet ile iman oluşsaydı bu durumda ehl-i kitabın da mümin olması lazım geleceğini söylemiştir. Bu görüşünü de, “kendilerine kitap verdiklerimiz onu (peygamberi) oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Böyle iken içlerinden bir takımını bile bile gerçeği gizlerler.” (Bakara 2/146) âyeti delil göstererek, sadece marifet ile de mümin olunmadığını dile getirmiş ve ehl-i kitabın mümin sayılamayacağını zikretmiştir. Zira ehl-i kitabın, önceki semavi kitaplarda Hz. Muhammed'in vasıflarının yazılı olması hasebiyle çok iyi tanıdıklarını, kendi oğullarını tanıdıkları gibi vasıflarını bildiklerini

²²⁷ el-Bâbertî, *Şerhu Vasıyyeti'l-İmam Ebî Hanîfe*, 62,63.

²²⁸ el-Bâbertî, *el-İrşad*, 4b, Bâbertî, *Şerhu Vasıyyeti'l-İmam Ebî Hanîfe*, 51, el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 107, Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi'l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 165.

²²⁹ el-Bâbertî, *Şerhu Vasıyyeti'l-İmam Ebî Hanîfe*, 51,52, el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 107.

²³⁰ el-Bâbertî, *Şerhu Vasıyyeti'l-İmam Ebî Hanîfe*, 59-60.

kaydetmiş ve bilmenin tek başına imanı oluşturmayacağını kaydetmiştir.²³¹

3.11.3. İman- Amel İlişkisi

Bâbertî, amelin imana dâhil olup olmadığı konusunda ulemanın ihtilaf ettiğini dile getirmiş ve Ebû Hanîfe'nin, amelin imandan bir cüz olduğu görüşüne katılmadığı, aksini beyan ettiğini bildirmiştir.²³² Buna mukabil imanın dil ile ikrar, kalp ile tasdik ve amelden müteşekkil olduğu görüşünü savunan âlimlerin ve grupların olduğunu kaydetmiştir. Bu görüşü savunanların ise; İmam Mâlik, Evzâî, Şâfîî, Ahmed b. Hanbel ve zahir ehli olduğunu zikretmiştir. Fahreddin er-Râzî'nin ise amelin imana dâhil edimeyeceğini savunduğunu aktarmıştır.²³³ Mu'tezile'ye göre imanın da; Allah ve Rasûlü'nü tasdik etmek ve günahlardan kaçınmak ile oluştuğunun bilgisini vermiştir.²³⁴

Bâbertî, ameli imana dâhil eden kimselerin de kendi aralarında ihtilafa düşüklerini ifade etmiştir. İmam Şâfîî'nin büyük günah işleyen kimsenin iman dairesinden çıkmayacağı görüşünü dile getirdiğini aktarmış lakin Bâbertî, büyük günahın da fiili bir eylem olduğuna dikkat çekerek, Şâfîî'nin daha öncesinde ameli imana dâhil ettiğini dile getirmiş ve bu iki görüş arasında çelişki meydana geldiğini vurgulamıştır.²³⁵

Bâbertî, Mu'tezile'nin; fasığın imandan çıktığını lakin küfre girmediğini savunduklarını aktarmış ve bu görüşlerini de, “ Allah imanınızı boşa çıkaracak değildir.” (Bakara 2/143) âyet ile desteklemeye çalıştıklarını belirtmiştir. Mu'tezile'ye göre bu âyette Allah'ın iman ile amel niteliğinde olan namazı kastettiğini, imanın amelin yerine de kullanıldığını ve bundan dolayı da iman ile amelin aynı kapsamda değerlendirilmesini savunduklarını kaydetmiştir. Binaenaleyh Mu'tezile'nin, imanın amelden ayrı değerlendirilemeyeceğini ve amelin imana dâhil edilmesi gerektiği sonucunu çıkardığını ifade etmiştir.²³⁶

Bâbertî, Mu'tezile'nin bu görüşünü eleştirmiş, delil gösterdikleri âyette iman

²³¹el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 60-61.

²³²el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 74.

²³³el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 108, Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fi İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 165.

²³⁴el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 74.

²³⁵el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 74-75.

²³⁶el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 75.

sözcüğünü tasdik anlamına geldiğini ve bu âyetinde, namazın farziyetine ve namaza olan inancımızın zayi edilmeyeceği anlamında anlaşılması gerektiğini dile getirmiştir. Mu'tezile'nin ortaya attığı bu görüşün aslında tutarsız olduğunu söylemiş ve eğer amel imandan bir cüz olmuş olsaydı, imanın amelin yerine ayrıca kullanılmasının mümkün olmayacağı sonucunun orya çıkacağını öne sürerek eleştirmiştir. Diğer bir noktanın ise, amelin lügattaki anlamının tasdik anlamını içermediğini, ibadet manasında da kullanılmadığını beyan etmiş ve bu görüşün kendi içinde dahi çelişkili olduğunu vurgulamıştır.²³⁷

Bâbertî, bu bilgileri ve görüşleri aktardıktan sonra kendi görüşünü nakiller ile temellendirmeye çalışmış, örneklerle izah etmiştir. Kur'ân'dan; “Onlar gaybe inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar.” (Bakara 2/3), “Şüphesiz iman edip salih ameller işleyen, namazı dosdoğru kılan ve zekâtı verenlerin mükâfatları Rableri katındadır.” (Bakara 2/277), “Kim de inanmış olarak salih ameller işlerse o, ne zulme uğramaktan korkar, ne yoksun bırakılmaktan.” (Tâhâ 20/112), “Nihayet boğulmak üzere iken, "İsrailoğulları'nın iman ettiğinden başka hiçbir ilâh olmadığına inandım. Ben de müslümanlardanım" dedi.” (Yûnus 10/90), “Azabımızı gördükleri zaman, "Yalnız Allah'a inandık; O'na ortak koşmakta olduğumuz şeyleri inkâr ettik" dediler.” (Mü'min 40/84) âyetleri delil göstermiş ve bu âyetlerde iman ile amelin arasındaki farklılığa işaret ederek imanın daha çok tasdik olduğu sonucunun hâsıl olduğunu belirtmiştir.²³⁸ Bunun yanısıra Cibril hadisini örnek veren Bâbertî; eğer amel imandan bir cüz olsaydı, peygamberin bunu bildirmesi gerektiğini öne sürmüştür.²³⁹

Bâbertî, Kur'ân'dan ve hadisten örnekler vererek, amelin imadan bir cüz olmadığını savunmuş ve bunun aksini iddia edenlerin görüşlerini eleştirmiştir.

3.11.4. İmanın Vâcip Olması

Bâbertî, imanın vâcip olması noktasında görüş ayrılıkları olduğunu, kimilerine göre aklen vâcip, kimilerine göre ise naklen vâcip olduğunu ifade etmiştir. Mu'tezile'nin aklen vâcip olduğu görüşünü savunduklarını, Eş'ariler'in ise naklen

²³⁷ el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanîfe*, 75.

²³⁸ el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanîfe*, 76.

²³⁹ el-Bâbertî, *Şerhu Akâdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 108-109.

vâcip olduğu görüşünü savunduklarını kaydetmiştir. Eş'arîler, Müşebbihe, Hâricîler ve Râfizîler'in imanın naklen vâcip olduğu görüşünü esas aldıklarını, aklen hiçbir şeyin vâcip olmayacağını ve imanın güzelliğinin, küfrün çirkinliğinin şeriat ile bilinebileceğini ifade ettiklerini aktarmıştır. Mu'tezile'nin ise; nimet verene şükretmeyi, küfrün çirkinliğini aklın vâcip kıldığı, bizâtihi aklın eşyanın güzelliğini bildiğini, yaratılanların yararına dair hükümler meydana getirdiğini iddia ettiğini zikretmiştir. Mâtürîdîler'in ise; bazı şeylerin çirkinliğinin ve güzelliğinin, nimeti verene şükretmenin ve imanın vücubiyetinin aklen bilinebileceğini savunduklarını bildirmiş, akli bir vasıta olarak yorumladıklarını vurgulamıştır.²⁴⁰

Bâbertî, Mâtürîdîler'in bu görüşü ile Mu'tezile'nin görüşü arasında fark olduğunu söylemiştir. Mu'tezile'nin; akli bizâtihi vâcip kılıcı olarak yorumladığını, kulun kendi fiillerinin mucidi olarak gödüğünü belirtmiştir. Buna mukabil Mâtürîdîler'in ise; akli vasıta olarak gördüklerini, Allah'ın akıl vasıtasıyla bilgiyi hâsıl ettiğini, peygamberin farzları bildiren Allah'ın ise peygamber aracılığıyla mucib olduğunu savunduklarını kaydetmiş ve bu görüş farkını ortaya koymuştur.²⁴¹

Bâbertî, Mu'tezile'nin güzel ve çirkin olanın bilinmesinin aklen vâcip olduğu görüşüne karşı çıkmış ve bu görüşü eleştirmiştir. Zira Allah'ın, "Biz, bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz." (İsrâ 17/15) âyetini delil göstermiş, bir şeyin iyi ve kötü olması noktasında aklın idrakinin muhal olduğunu ve Allah'ın bu âyette de bildirmesi üzere azabın gerçekleşmesini peygamberin gönderilmesine bağlandığını zikretmiştir. Eğer iyi ve kötünün bilinmesi aklen vâcip olsaydı, peygamber gönderilmeden de cezanın, azabın gerçekleşmesinin lazım gelmesi gerektiğini aktarmış ve âyette ise bu durumun aksinin beyan edildiğini vurgulamıştır.²⁴²

Bâbertî, yine Mu'tezile'nin; nimet verene şükretmenin aklen vâcip olduğu görüşüne de karşı çıkmış ve eleştirmiştir. Çünkü şükretmenin bir faydadan dolayı hâsıl olacağını, bu faydadan dolayı vâcip olmasının abes bir fiil meydana getireceğini ve bununda kötü bir durum olacağını zikretmiştir. Bundan dolayı bu faydanın Allah'a veya insana yönelik olabileceğini, Allah'a yönelik olmasının imkânsız olduğunu ve Allah'ın bundan münezzeh olduğunu kaydetmiştir. Eğer insana yönelik olacak olursa,

²⁴⁰el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 53-54.

²⁴¹el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 55.

²⁴²el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 58.

bu faydanın ya dünyada ya da ahirette meydana gelebileceğini söylemiş ve dünyevi olması durumunda insanın boşuna çabalaması anlamına geldiğini, kendini boşuna yorduşunu beyan etmiştir. Diğer taraftan eğer bu faydanın uhrevi olması durumunda ise aklın ahiret ile ilgili durumları idrak edemeyeceğini ve bunun da muhal olduğunu öne sürmüştür.²⁴³

Bâbertî, aklî ve naklî deliller ile Mu'tezile'nin; imanın vücubiyetinin aklî olduğu görüşleri doğrultusunda öne sürdüğü fikirleri eleştirmiş ve Hanefî geleneğinin görüşlerini yansıtacak şekilde izah etmeye çalışmıştır. Diğer yandan ise Mu'tezile ile Mâtürîdîler'in arasındaki görüş farklılıklarını ortaya koymuş ve açıklama yoluna gitmiştir.

3.11.5. İmanın Artması ve Eksilmesi

Bâbertî, imanın aslının tasdikten ibaret olduğunu ifade etmiş, imanın artması ve eksilmesi meselesini bu bağlamda izah etmiştir. Böylece iman tasdik olarak görüldüğünde kişinin itaat etmesi veya günah işlemesi sonucu imanının artıp eksilmesinin mümkün olmayacağını belirtmiştir.²⁴⁴ Bâbertî burada Hanefî- Mâtürîdî geleneğinin görüşünü benimsemiş ve bu doğrultuda açıklamalar getirmiştir.

Bâbertî, Şâfi'ler ile zahir ehlinin imanın tasdikten ibaret olmadığını iddia ettiklerini dolayısıyla imanın artıp eksilebileceğinin mümkün olduğunu ve bu kimselerin bazı deliller ile bu görüşlerini savduklarını belirtmiştir. İmanın artması ve eksilmesini mümkün görenler; “onların imanlarını artırır.” (Enfâl 8/2), “O, inananların imanlarını kat kat artırmaları için kalplerine huzur ve güven indirendir.” (Fetih 48/4) âyetleri ve “iman yetmiş küsur şubedir.” (Buhâri “Îmân”, 3) anlamındaki hadisi delil gösterdiklerini kaydetmiştir. Bâbertî, bu görüşü eleştirmiş ve bu âyetlerde işaret edilen mananın; imanın artıp eksilmesi olmadığını, iman semerelerinin artmasına ve işlenen salih amellerin sonucu itariyle kalpte meydana gelen iman nurunun parlamasına delalet ettiğini zikretmiştir. Bu göşünü de; “Allah'ın, göğsünü İslâm'a açtığı, böylece Rabbinden bir nur üzere bulunan kimse, kalbi imana kapalı kimse gibi midir?” (Zümer 39/22) âyet ile desteklemiş, imanın artması ve

²⁴³el-Bâbertî, *Şerhu Vasıyyeti'l-İmam Ebî Hanîfe*, 58.

²⁴⁴el-Bâbertî, *Şerhu Vasıyyeti'l-İmam Ebî Hanîfe*, 63-64, Türcan, “Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik”, 165-166.

eksilmesine dair âyetlerin, kalpte bulunan iman nurunun parlamasına işaret ettiğini dile getirmiştir.²⁴⁵

Bâbertî, yine imanın artıp eksilebileceği görüşünü savunanları eleştirmiş, âyetlerde geçen ifadelerin teceddüd-i emsâl noksanında bir artma ve eksilme olduğunu söylemiştir. İmanın sürekliliğinin teceddüd-i emsâl ile olabileceğini ifade etmiş, imanın bir araz olduğunu, arazın da iki zaman diliminde daim olamayacağını, bu nedenle imanın bekâsının teceddüd-i emsâl ile diğer arazlar gibi olabileceğini aktarmıştır.²⁴⁶

3.11.6. İmanın Mahlûk Olması

Bâbertî, imanın mahlûk olduğunu ifade etmiş ve imanın kulun fiili olduğunu dile getirmiştir. Kullanın tüm fiilleriyle beraber mahlûk olduğunu, bundan dolayı imanın da fiil olması hasebiyle mahlûk olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı imanın tevfik ve hidayetini yerine kullanılmasının, isimlendirilmesinin doğru olmadığını ifade etmiştir. Zira imanın tevfik ve hidayet için bir isim olduğu kabul edilirse o halde imanın varlığının da bunlarla beraber düşünülmesi gerekeceğini zikretmiştir. Tevfik ve hidayetini yerine de kullanılabilirliği görüşünün temelinde; imanın mahlûk olmadığı görüşünün olduğunu aktarmıştır. Buna mukabil Bâbertî, imanın yaratılmış olduğu görüşünü emir bağlamında da açıklamaya çalışmış ve emrin de Allah'ın kudreti dâhilinde olduğunu, bundan dolayı imanın da mahlûk olduğunu söylemiştir.²⁴⁷

Bâbertî, imanın mahlûk olduğunu söylemiş, mahlûk olmadığını iddia edenlere karşı çıkmış ve bu görüşü çürütmeye çalışmıştır. Bâbertî bu konuda da Hanefî-Mâtürîdî geleneğinin görüşüne bağlı kalmış ve bu yönde açıklamalar yapmıştır.

²⁴⁵el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 64-65, el-Bâbertî, *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa* 110, Türcan, "Bâbertî'nin 'el-Maksad fî İlmi-l-Kelam' Başlıklı Risalesi: Tanıtımı ve Tahkik", 166.

²⁴⁶el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 65.

²⁴⁷el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 67.

3.11.7. İmanda İstisna

Bâbertî, müminin hakiki manada mümin, kâfirin ise hakiki manada kâfir olduğunu kaydetmiş, iman ve küfürde şüphenin olmayacağını dile getirmiştir. Bu bağlamda, “İşte onlar gerçekten mü'minlerdir.” (Enfal 8/4), “işte onlar gerçekten kâfirlerdir.” (Nisâ 4/151) âyetleri delil olarak göstermiş ve Hz. Muhammed'in ümmetinden âsi olan kimselerin hepsinin mümin olduğunu, kâfir olmadıklarını zikretmiştir. İmanın tasdik olduğunu, peygamberin Allah'tan getirdiklerine inanıp doğrulamak olduğunu, küfrün ise bunun zıttı anlamına geldiğini beyan etmiştir. Bunu kabul edenin hakiki manada mümin, inkâr edenin ise hakiki manada kâfir olduğunu belirtmiştir.²⁴⁸

Bâbertî, imanda şüphenin olmayacağını ifade etmiş, ben inşallah müminim sözünün sahih olmadığını ve şüpheye, imanda istisnaya girdiğini dile getirmiştir. Bu sözün şuanda varlığından şüphe edilen şey için veya şuanda yok olup gelecekte var olacak şey için kullanıldığını ve varlığı kesin bir şekilde bilinen şey için bu ifadenin kullanılmayacağını zikretmiştir.²⁴⁹

Bâbertî, İmam Şâfiî'nin görüşünü aktarmış ve imanda istisnanın olabileceğini dile getirdiğini kaydetmiştir. İbn Mesud'un, “ben inşallah müminim” rivayetinin bulunduğunu ve İman Şâfiî'nin de bu sözü kullandığı bilgisini aktarmıştır. İmam Şâfiî'nin, “Allah dilerse, siz güven içinde korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz.” (Fetih 48/27) âyeti delil gösterdiğini, imanda istisnanın şüphe taşımadığını, âyette de olduğu gibi Allah'ın da bu ifadeyi kullandığını, teberrük ve talim manasında anlaşılması gerektiğini savunduğunu zikretmiştir. Bunun yanısıra İmam Şâfiî'nin; kendisinden fayda umulan imanın son nefeste yani ölüm anındaki iman olduğunu, o anda herkesin iman konusunda şüphe içinde olduğunu söylediğini aktarmış ve imanda istisnanın olabileceğini savunduğunu aktarmıştır.²⁵⁰

Bâbertî, İmam Şâfiî'nin bu görüşünü eleştirmiş ve imanda istisnanın olmayacağını, naklî ve aklî olarak mümkün olmadığını izah etmiştir. İmam Şâfiî'nin ameli imana dâhil ettiği görüşüne atıfta bulunarak, amelde şüphenin meydana gelmesi durumunda imanda da şüphenin bulunacağını söylemiş ve Ebû Hanîfe'nin

²⁴⁸el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 68.

²⁴⁹el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 68.

²⁵⁰el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 69.

dediği gibi eğer iman tasdikten ibaret kabul edilirse, amelde meydana gelen şüphenin imana yansımayacağını ifade etmiştir.²⁵¹

3.11.8. Mukallidin İmanı

Bâbertî, Mukallidin; delil olsun olmasın taklit ettiğini beyan etmiş ve bu kimsenin imanının sahih olduğunu, tasdik ile sorumlu tutulduğunu ifade etmiştir. Binaenaleyh bu kimsenin kendi inancı ve itaatleri itibariyle tercihte bulunması hasebiyle müslüman olarak isimlendirileceğini kaydetmiştir. Lakin bu kimsenin nazar ve istidlâli terketmesi sebebiyle fasık kabul edildiğini, aklî olarak araştırmada bulunmaması itibariyle günahkâr olduğunu aktarmıştır.²⁵²

3.11.9. Büyük Günah İşleyen Hükümü

Bâbertî, kasten büyük günah işleyen ve bu günahı da helal görmeyip alay etmeyen kimsenin mümin olup olmadığı noktasında ulemanın ihtilaf ettiğini söylemiştir. Ehl-i sünnetin görüşünü aktaran Bâbertî; büyük günah işleyen kimsenin imandan çıkmadığını, tevbe etmeden ölse ve cehenneme girse dahi ebedî olarak burada kalmayacağını, Allah'ın dilemesi, fazlı ve keremiyle cennete gireceğini kaydetmiştir. Zira bu kimsenin imanının tasdik üzere baki olduğunu, bundan dolayı da iman dairesinde kaldığını vurgulamıştır. Allah'ın bu durumda olan bir kişinin taatleri ve imanından dolayı affedebileceğini, bazı seçkin şahısların şefaatiyle de cennetine koyabileceğini aktarmıştır. Bu durumda olan kimsenin ister büyük ister küçük günahları olsun, Allah'ın bu kimseye günahları miktarınca azap edeceğini ve affıyla da cennete alacağını, ebedî olarak cehennemde kalmayacağını dile getirmiştir.²⁵³

Bâbertî, Ebû Hanîfe'nin büyük günah işleyen durumunu Allah'a havale ve tehir ettiğinden dolayı, Mürciî şeklinde isimlendirildiğini kaydetmiştir. Ebû Hanîfe'nin küçük ve büyük günah sahibi için hem ümit hem de korku beslediğini ifade etmiş ve bundan dolayı da bu şekilde anıldığını zikretmiştir.²⁵⁴

Bâbertî, Hâricîler'in; kişi ister büyük ister küçük günah işlemesi sonucu kâfir

²⁵¹el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 69-70.

²⁵²el-Bâbertî, *Şerhu'l-Maksad fi Usûli'd-Dîn*, 32b.

²⁵³el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 70.

²⁵⁴el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 70.

olduğunu ve ebedî olarak cehennemde kalacağını iddia ettiklerini aktarmıştır. Bu görüşlerini de; “Kim de Allah'a ve peygamberine isyan eder ve onun koyduğu sınırları aşarsa, Allah onu ebedî kalacağı cehennem ateşine sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır.” (Nisâ 4/14) âyetle desteklemeye çalıştıklarını, büyük ve küçük günah arasında fark olmadığını, her iki günahın da isyan olarak değerlendirileceğini, bundan dolayı da ebedî olarak cehehemde kalacaklarını öne sürdüklerini zikretmiştir. Yine “Kâfirler için hazırlanmış ateşten sakının.” (Âl-i İmrân 3/1319) âyeti misal vererek, cehennem tehdidine muhatap olan herkesin kâfir olduğunu ve kâfir olanların ise ebedî cehennemde kalacağını savunduklarını aktarmıştır.²⁵⁵

Bâbertî, Mu'tezile'nin; büyük günah işleyenin fasık şeklinde isimlendirileceğini, ne mümin ne de kâfir olacağını, iman dairesinden çıkacağını, küfre de girmeyeceğini, günah sahibi için iman ile küfür arasında bir konum oluşacağını öne sürdüklerini kaydetmiştir. Mu'tezile'nin, büyük günah işleyen kimsenin tevbe etmeden ölmesi halinde kâfir olacağını, cehennemde ebedî olarak kalacağını iddia ettiklerini kaydetmiş ve bu görüşünü de; “Kim bir mümini kasten öldürürse, cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir.” (Nisâ 4/93) âyetle desteklediğini dile getirmiştir. Buna mukabil Mu'tezile'nin, küçük günah işleyen kimsenin büyük günahlardan sakınması halinde ceza görmeyeceğini savunduklarını kaydetmiştir.²⁵⁶

Tüm bu görüşleri aktardıktan sonra Bâbertî; en sahih görüşün Hanefî-Mâtürîdî mezhebine ait olduğunu söylemiştir. Kur'ân'dan bu görüşü desteklemek için; “Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra haddi aşana elem dolu bir azap vardır.” (Bakara 2/178) âyeti delil göstermiş ve Allah'ın kasten adam öldüreni mümin olarak isimlendirdiğini, katilin cezasının hafifletilmesi yönünde açıklamaları olduğunu, merhamet edilmesini vurguladığını belirtmiştir. Yine Allah'ın, “Ey müminler! İçten bir tevbe ile Allah'a tevbe edin. Olur ki, Rabb'iniz, kötülüklerinizi siler.” (Tahrîm 66/8), “Ey mü'minler,

²⁵⁵el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 71.

²⁵⁶el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*, 71-72.

hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!” (Nûr 24/31) âyetleri delil göstermiş ve Allah'ın günahsız kimseye tevbeyi emretmesinin muhal olduğunu dile getirmiştir. Bâbertî; imanın tasdik olduğunu, bundan dolayı da büyük günah işleyen kimsenin iman dairesinden çıkmadığını, tasdik in mevcudiyeti var olduğu sürece iman daim olduğunu söylemiş ve büyük günah işleyen kimsenin kâfir olmayacağını savunmuştur.²⁵⁷

²⁵⁷el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanîfe*, 72-73.

SONUÇ

Kelâm ilmi, tarihin akışı içerisinde ortaya çıkmış, gelişmiş ve çeşitli evreler geçirmiştir. Bu süreç içerisinde itikadî noktada bazı sorunlar ortaya çıkmış ve kelâm ilmi bu sorunlara çözüm yolları aramıştır. İtikadî bağlamda İslâm'ın ruhuna aykırı olan görüş ve bu görüşü savunan gruplarla mücadele etmiş, sahih olan görüşü ortaya koymaya çalışmıştır. Konusu ve amacı itibariyle değer atfedilen bu ilme ilgi yoğun olmuş ve bu alanda çalışmalar yapılmıştır. Bu alanda çalışma yapanların başında Ebû Hanîfe gelmektedir. Ebû Hanîfe itikadî konularda yapmış olduğu çalışmalarda birçok âlime öncülük etmiş ve iz bırakmıştır. Bundan dolayı Hanefî-Mâtürîdî geleneğini takip ve taklit eden pek çok âlim bu sahada çalışma yaparak kelâm ilmine katkıda bulunmuşlardır. Hanefî-Mâtürîdî geleneğini âlimleri ile zikredilen ve tezimize konu olan Bâbertî de bu geleneğin âlimleri arasında gelmektedir.

Bâbertî, Anadolu'da ilk ilim tahsilini görmüş, ardından Halep'e ve oradan da Kahire'ye ilim yolculuğu yapmıştır. Kahire'de uzun bir müddet kalmış, dönemin önemli hocalarından ders almış, kıymetli öğrenciler yetiştirmiş ve eserler kaleme almıştır. Amelî ve itikadî noktada Hanefî mezhebini esas almış ve bu mezhebin niçin taklit edilmesi gerektiğini beyan etmek için eser dahi yazmıştır. Bundan dolayı itikadî görüşlerini Hanefî-Mâtürîdî geleneği bağlamında inşa etmiştir. İtikadî görüşlerini eserleri vasıtasıyla zikretmiş ve kayıt altına almıştır. Bu noktada itikadî yönü ağır basan eserler kaleme almış, itikadî ağırlıklı olan eserleri şerh etmiş ve kelâm ilmini ileriye taşımada katkısı olmuştur.

Bâbertî'nin itikadî görüşlerini yansıtan eserlerinden biri de tezimize konu olan *Kitâbü'l-İrşâd* adlı eseridir. Bu eserin girişinde meseleleri; Ebû Hanîfe'nin mezhebine göre kaleme aldığını zikretmiş ve bu bağlamda konuları izah etmiştir. Bu eserin ilk sekiz varlığında yani birinci kitabında itikadî meseleleri ele almış, açık ve kısa bir şekilde beyan etmiştir. Bu itikadî konuları belli bir düzen içerisinde zikretmiş ve özet olacak şekilde kaleme almıştır. İlmihal türü bir eser olması dolayısıyla itikadî konuların yanı sıra amelî konuları da ele almış ve izahını yapmıştır. Yine amelî konuları da Hânefi mezhebine göre ele almış, öz bir şekilde ifade etmiştir. Bundan dolayı Bâbertî, eserin kaynakları noktasında Hanefî geleneğine ait eserlere müracaat etmiş ve faydalanmıştır. İtikadî ve amelî konuları izah noktasında fazla

detaya girmemiş ve anlaşılacak şekilde konuları açıklığa kavuşturmuştur. Eser, hem itikadî hem de amelî konuları içinde bulundurması noktasında tek alanda sınırlı kalmamış ve içeriği itibariyle zenginlik sunmuştur. Bu bağlamda *Kitâbü'l-Îrşâd* adlı eser, Hanefî geleneği eserleri içerisinde yerini almış ve ilmihal türü eserlerle birlikte anılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akpınar, Cemil. “Hacı Paşa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 492-496. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Alemdar, Yusuf. “Yaşadığı Çağı ve Yetiştığı Çevreyi Yansıtan Bir Âlim Portresi: Ekmelüddin Bâbertî”. *Ekmelüddîn Bâbertî’yi Keşif Yolunda I. Ekmelüddîn Bâbertî Sempozyumu* (28-30 Mayıs 2010). 61-73.
- Aydın, İbrahim Hakkı. “Molla Fenârî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 247-248. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Aytekin, Arif. “Bâbertî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4: 377-378. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Beyler, Muhammet. “Ekmelüddîn Bâbertî’nin Hadis Şerhçiliği”. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 6/11 (Mayıs 2016): 160-199.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*. 1.Baskı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1949.
- Çelebi, İlyas. “Sıfat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 100-106. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Çubukçu, Asri. “Ekmelüddîn Bâbertî, Hayatı ve Eserleri”. *Ekmelüddîn Bâbertî’yi Keşif Yolunda I. Ekmelüddîn Bâbertî Sempozyumu* (28-30 Mayıs 2010): 15-21.
- Dindar, Bilal. “Bedreddin Simâvî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5: 331-334. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- el- Bâbertî, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *el-İrşad fi Şerhi'l-Fıkhi'l-Ekber*. Serez, 1102: 1b-49a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- el- Bâbertî, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *en-Nuket ez-Zarîfe fî Tercîhi Mezhebi Ebî Hanîfe*. Nşr. Belletü'l-Hasen Ömer, 1. Baskı. Riyad: Câmîatü'l-Melik es-Suûd, 1997.
- el- Bâbertî, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *et-Takrîr li usûli'l-Pezdevî*. Thk. Abdusselâm Subhî Hamed, 1. Baskı. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2005.

- el- Bâbertî, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *Muhtasaru'l-Hikmeti'n-Nebeviyye*. Thk. Bayezid Niceviç, 1. Baskı. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015.
- el- Bâbertî, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *Şerhu 'Umdeti'l-akâ'id li'n-Nesefti*. Amcazâde Hüseyin, 312: 79b-143a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- el- Bâbertî, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *Şerhu Akîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*. Thk. Arif Aytekin. 1. Baskı. Kuveyt: Vezâratu'l-Evkâf ve's- Suûni'l-İslâmiyye, 1989.
- el- Bâbertî, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *Şerhu Vasiyyeti'l-İmam Ebî Hanife*. Thk. Muhammed Subhî el-Ayidî, Hamza Muhammed Vesîm el-Bekrî, 1.Baskı. Amman: Dâru'l-Feth li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 2009.
- el- Bâbertî, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *Şerhu'l-Maksad fî İlmi'l-Kelam*. Şehid Ali Paşa, 1717: 135a-237b. Süleymaniye Kütüphanesi.
- el-Leknevî, Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî. *el-Fevâ'idü'l-behiyye*. Nşr. Muhammed Bedreddin Ebû Firâs. 1. Baskı. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1906.
- el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbü't-Tevhîd*. Trc. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.
- Gümüş, Sadreddin. "Cürcânî, Seyyid Şerîf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 134-136. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Kafes, Mahmut. "Ebû Hayyân el-Endelüsî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 152-153. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Karadaş, Çağfer. "Ekmelüddin Bâbertî'nin Ebu Hanife'nin "El-Vasiyye ve El-Fıkhu'l-Ekber" Risalelerine Yazdığı Şerhler". *Ekmelüddîn Bâbertî'yi Keşif Yolunda I. Ekmelüddîn Bâbertî Sempozyumu* (28-30 Mayıs 2010). 215-224.
- Kayapınar, Hüseyin. "Kâkî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 216. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Koca, Ferhat. "İbn Abdülhâdî, Şemseddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19: 273-274. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

- Koçoğlu, Kıyasettin, Nargül, Veysel. “Bâbertî'nin İmam Şafiiye Yönelttiği Eleştiriler”. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (Temmuz 2015), 47-68.
- Kumbasar, H. Murat. , “Ekmelüddin Bâbertî ve Ebû Hanife ile İlgili Bir Risalesi”. *Ekev Akademi Dergisi* 13/41 (Güz 2009): 241-250.
- Kut, Günay. “Ahmedî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 165-167. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Miroğlu, İsmet. “Bayburt”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5: 225-228. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Muhammed, Kadir Recep. *Bayburtlu Bir Âlim Ekmelüddîn Bâbertî ve Kelam İlimindeki Yeri*. Doktora Tezi, Bayburt Üniversitesi, 2011.
- Öz, Mustafa. *İmâm-ı A'zam'ın Beş Eseri*. 12.Baskı. İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.
- Sinanoğlu, Mustafa. “İman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22: 216-219. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Taşköprizâde Ahmed Efendi. *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*. Nşr. Ahmet Subhi Furat. 1. Baskı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Araştırma Merkezi, 1985.
- Toprak, Süleyman. “Haşır”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16: 416-417. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Türcan, Galip. “Bâbertî'nin el-Maksad fî ilmi'l-Kelâm Baslıklı Risalesi: Tanıtım ve Tahkik”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (Şubat 2006): 141-166.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. 3.Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Peygamber”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34: 257-262. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Usûl-i Selâse”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 212. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Yıldırım, Arif. “Ünlü İlim ve Fikir Adamı Bayburtlu Şeyh Ekmelüddîn Muhammed

Bâbertî'nin Yazma 73 Fırka Risâlesinin Karşılaştırmalı ve Açıklamalı Tercümesi". *10. Yılında Bayburt Vilâyeti Sempozyumu* (17-19 Temmuz 1999): 97-113.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Rıdvan BÜYÜKDEVECİ
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 01.06.1993- Yıldızeli/Sivas
e-posta : deveci585858@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	: Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Bölümü	2016
Yüksek lisans	: Cumhuriyet üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kelam Ana Bilim Dalı	Devam Etmekte

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
22.08.2016- Devam ediyor Ahlak Bilgisi Öğrt.	MEB	Din Kültürü ve

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı
Arapça